

Barcode : 99999990312819
Title - Sourashtrani Rasdhar Bhag-2
Author - Jhaver Chand Meghani
Language - gujarati
Pages - 173
Publication Year - 1923
Barcode EAN.UCC-13

દિ ા વ ર ર્ ર ર ર ના

વા ર ર ર ના ર

મુંબઈના કેઈ એક સાક્ષરે એવો
નિશ્વાસ નાખેલો કે : ‘ કાઠિયાવાડ—
ગુજરાતની ભૂમિમાં કવિઓને પ્રેરણા
રૂઢી તેવું કશું રહ્યું નથી, એટલે
આપણે એ પ્રેરણાની શોધમાં કાશ્મીર
જવું પડે છે ’

એવું આકરું મેણું પામેલા આ
કાઠિયાવાડની—આ સૌરાષ્ટ્રની—પૂરી
તો નહિ, પણ બને તેટલી પિછાન
આપવાનો આ સંગ્રહનો અભિલાષ છે.

આ પિછાન કેઈ બહારનાંઓને
નહિ પણ ખુદ આ ભૂમિનાં સંતાનોને જ
કરાવવાની છે. આપણી લોકકથાઓ
અને આપણાં લોકગીતોમાં પડેલી
પ્રેમશૌર્યની ભાવનાઓ આ રીતે
તાજી કરીને આપણી નવી પ્રજાએ
એ દિલાવર સંસ્કારના સાચા વારસદાર
બનવાનું છે

સોરઠીની રસધાર

૧૯૪૩-૪૪

સોરઠી સંસ્કૃતિ

છઠ્ઠી આવૃત્તિ વેળા

આ નવી આવૃત્તિ કશા જ ફેરફાર વિનાની છે.

રિએન્સ • ૧૯૫૧

મહેન્દ્ર મેઘાણી

બીજી આવૃત્તિ વેળા

સાત વર્ષ પર લખાયેલી પહેલી આવૃત્તિમાં ઘણો ફૂથો હતો તે કાઢી નાખ્યો છે. લખાવટ બીજી રસધારોની કક્ષામાં આણી છે મુધારાવધારા કર્યા છે. પહેલી બે કથાઓના ૪૨ પાનાં નવીન બિમેરેલાં છે. ‘આઈ જનસલ’ શ્રી. જગજીવન કા. પાઠકની લખેલી કથા છે આ આવૃત્તિમાં પણ એ રહેવા દેવા બદલ તેમનો આભાર માનું છું. કાર્તિકી પૂનમ : ૧૯૮૭

ઝ મે.

પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન

રસધારના પ્રથમ ભાગની તારીફ કરનારાઓ તો મળ્યા, એ પરમાત્માની કરુણા. પરંતુ એની ત્રુટિઓ બતાવનારા બે સ્નેહીઓની સલાહ મને તારીફ જેટલી જ મીઠી લાગી છે. સૌરાષ્ટ્રની જૂની વાર્તાઓમાં સાંગોપાંગ સોરઠી શબ્દ-પ્રયોગ, સોરઠી અલંકારો અને શૈલીનો ઝોક પણ સોઠી હોવો જોઈએ, એ એમની બલામણુ હતી. મેં આ ભાગમાં એને અનુસરવાનો યત્ન કર્યો છે. બિનસૌરાષ્ટ્રીઓને સહાયક બનવા જેવોતેવો ટોપ પણ આપ્યો છે

આ સત્રહર્મા એકેક ગામડાનું ઐતિહાસિક પાત્ર બિનું છે દત્તકથા પણ અણુલખ્યો અને અણુશોધ્યો ઇતિહાસ જ છે એને નવલકથા બનાવવા માટે વર્ણનોથી કે કલ્પિત વાર્તાલાપોથી લાદવા કરતા પ્રત્યેક પાત્રને એની સાદી રીતે જ મૂકવું સારું તમામ વાતોમાં પાત્રોના વિકાસ નથી, કાગળ કે એ પાત્રોના જીવનની માત્ર એક બે ઘટનાઓ જ હાથ લાગે છે, બાકી બધી અધકારમાં વીટળાયેલ હોય છે વળી તમામ વીર-વીરાગતાઓનું જીવન સર્વાંગમુદર પણ ન હોય, કેમકે એ યુગ અસ્થિરતાનો હતો. આઠી બતાવેલી તેઓની બચ્ચતા તો જીવનની અમુક દિગા પૂરતી જ સમજવી.

જુલાઈ • ૧૯૨૮

ઝવેરચ દ મેઘાણી

ધૂંધળીનાથ અને સિદ્ધનાથ

“તોડની વાતું હાલી આવે છે, બાઈ! અંધ સાચી ને અંધ બોલી. હવે વરસની જૂનિયું વાતુ! કાણ જાણે છે શી બાગન હશે!”

એટલું બોલીને એ છુદ્ડા માલધારીએ દિશાઓને છોડે મીટ માડી. એક હવે વર્ષ પહેલાંના અક્ષરે વાચ્યા થોડુંક હચ્ચો. ડાંગને ટેકે ઓઝાં ઓઝાં એણે ચલમ સળગાવી. એની થોળી દાઢીમાંથી ધુમાડા નીતરવા લાગ્યા. ગોટેગોટા ગયા ચડવા લાગ્યા મોં મલકાવી એણે કહ્યું:

‘ઈ જધું આવું બાઈ! આ ધુમાડા જેવું. અમારી મોઝમાં તો કૈંક ટાઢા પોરના ગપાટા હાલે છે પણ હું તો આ ઢાંકને પુંગરે ડાંગનો ટેકો લઈને જ્યારે જ્યારે ચલમ ચેતવું છું, ત્યારે ત્યારે મને તો ધૂંધળીનાથ-સિદ્ધનાથની જોડી છવતીજગતી લાગે છે. હવે વરસ તો મારી આંખના પલકારા જેટલાં જ બની ગયા છે આ ધૂંવાડાની કૂક જેવો ધૂંધળાવણો. ધૂંધળીનાથ અને આ આગતી ઝાળ જેવો હેમવરણો. રૂડો સિદ્ધનાથ હાજીગહજીર લાગે છે.’

‘વાત તો કહો!’

‘અરે વાત કેવી? ઈ તો ટાઢા પોરના! જે ઘડી ગપાટા હાંપીને ડાંગાં ચારીએ. થોડીક રાત ખૂટે! આ તો વેત્રાંતી વાતુ. મોઢામોઢ હાલી આવે એના કંઈ આંકડા થોડા માડેલા છે?’

એટલું બોલતાં એની આંખમાં ચલમનો કેક ચડતો ગયો આંખના ખૂણા લાલ ચટકે ગયા અને ડાંગને ટેકે એણે અજાણી રીતે વાત માડી :—

ધૂધળીનાથનું અસલ નામ તો ધૂધા, જનનો દોળી આ વાસાવઃ
દીમનો રેતો. હું પીઉં છું એવી બજરના વાડા વાવતો જલમ
દોળીને પેટ, પાણી છવ પગેવાળો દયાદાનમાં દિસા નામ ન કે
વર્માવરસ બજરનાં પડતણાં વેચીને જન્ય ગિરનારને મેળે. નાણું હોય
એટલું ગરીબગર્યાને ખવગવી છે, પાછો આવીને બજર વાવવા માંડે

ધીર ધીર તો ધૂધા ને ગિરનાર જે ય એકાકાર વાવા માડ્યા
જેવું ધ્યાન તેવું દિવનું ગયું. જેવું અન્ન તેવા એકાકાર ધૂધાને
તો ગિરનારનું જ ધ્યાન ગત ને દી લાગી ગયું. એનો આતમો વંચવા
માજો સસારની ગાંઠ વઘૂટી ગઈ બજરના વાડા ગાયું પામે
લેખારીને એ તો ગિરનારમા આવ્યો ગયો. કોઈક દેહ ઉપર ભેગીને
ધૂળી ધખારી તપસ્યા આદરી દીધી એમ બાગ વરસે ગિરનારની
શુક્રાગામાયી ગેગના શબ્દ સભળાળા કે 'ધૂધળીનાથ ! ધૂધળીનાથ !
નવ નાથ ભેળા દસમો નાથ તું ધૂધા'

'અદાલત !' શબ્દની સાથે ગુરુ દત્તે ધ્યાન ધર્યું અને ના
નાથાન નમગ્ય કર્યું. અમળ દગ્તો તો જનસિદ્ધ મહેન્દ્રનાથ,
જનધનનાથ, ગોવિન્દનાથ, શાંતિનાથ, એવા નવ નાથો ગુરુની અન્મુખ
હાજર વર્ષ ગયા ગુરુ બોલ્યા

'દેવદેવ, આપણી જમાનમાં આવત નવો સિદ્ધ આવ્યો છે
તમે નવ નાથ ભેળા એ દસમો ધૂધળીનાથ તમારી પગલમા જગમા
પ્રવરે માગ આશીર્વાદ છે તમારી અતમ આત્મિક અને આત્મા'

જનધનનાથ એવા ભેળા વાચ ત્યાર એક આત્મિક અતમ ખીલે,
ખીલતે અતમ આત્મ, પણ આત્મ ન આવે ધૂધળીનાથને અતમ આત્મી,
અતમ આત્મ નવે સિદ્ધી કમવાળા ગુરુદેવ નમગ્ય પ્રવરે. નવ નાથને

અતમ આત્મ નવે સિદ્ધી કમવાળા ગુરુદેવ નમગ્ય પ્રવરે. નવ નાથને

ખુલામો કર્યો 'ગુરુદેવ, ધૂંધ્રો નાથ ખરો, પણ એનું દૂધ હલકું છે. એ હલકું દૂધ કોક દી એને હાથે કોક કાળો કામો કરાવશે એટલે ધૂંધળીનાથ હજી વધારે તપ કરે, વધારે શુદ્ધિ કરે, પછી અમે સારી આપીએ'

અને ગુરુ દત્તનો બોલ પડ્યો કે 'ધૂધળીનાથ ! બાર વગ્સ બીજા આણુમા જઈ ધૂણી પ્રગટો ! જવ બાપ ! ચોરાસી સિદ્ધની પગતમા તમારી વાટ ભેવાશે'

આણુની અવધિ પણ પૂરી થઈ અને તપ કરી ધૂધળીનાથ પાછા ગુરુ પાસે આવ્યા. કરી ગુરુએ નવ નાથને હાજર કર્યા, અને બધાએ સાથે મળી એક સાપીએ ચલમ પીધી પણ નવે નાથ અંદરોઅંદર કહેવા લાગ્યા કે 'આનાથી તપ જિરવાશે નહિ, એ હલકું દૂધ છે, કોક દી ને કોક દી એ ન કરવાનો કામો કરી બેસશે.'

તેજની હ્રવતજ્યોત જેવા ધૂધળીનાથ જગતમા ધૂમવા લાગ્યા. ધૂમતા ધૂમતાં અરવલ્લીને ડુગરે ચિતોડગઢમા એનું આવવું થયું

ચિતોડના રાણાએ ગુરુને ઝાઝાં માન દીધાં ગુરુના ચરણુમા પડીને રાણો રાતે પાણીએ રોયો રાણાના અભરભર્યા રાજમા સવાશેર માટીની ખોટ હતી, મગણુટાણે બાપની આગ લઈને મોઢા આગળ હાલનારો દીકરો નહોતો

ધૂધળીનાથે 'ધ્યાન ધર્યું' રાણાના ભાગ્યમા એણે બે દીકરા લખેલા વાચ્યા પણ એક ભેગી ને એક સંસારી. એણે કહ્યું:

'રાણાજી ! બાર વરસે પાછો આવું છું બે કુંવર તારે ઘરે રમતા હશે ગુરુની આજ્ઞા છે કે આમાથી એક તારો ને એક મારો તૈયાર રાખજે, તે દી આમું પાડવા બેસીશ મા. બાર વગ્સે પાછો આવું છું.'

બાર વરસને જતા શી વાર ? જટાધારી ભેગીએ ચિતોડને

પાદર અહાલેક જગાએ. એટલે ગજનગણી જે ય ગજકુવરને આંગણીએ લઈ બહાર નીકળ્યા. જેપાવી એક ધગાએ લગડે ભાગી પડતો, અને બીજો મેલેમેલે પહેરવેગે રાગનગણી કડ કડીતે તેડો દીકરો ગણવા માગતા હતા પણ તેજની વિભતિ કાઈ મેલે લગડે ટાંકી રહે? ને એ ય ધૂધળીનાયતી નજર બહાર રહે? મેલા-મેલાને જ નેગીએ ઉપાડી લીધા. બાર વસનો બાળકો દોટ દઈને ગુરુને કાક બાઝી પડ્યો. માતાપિતા નજરે દેખે તેમ એ બાર વરસના બાળકને માયુ મૂડાવી ભગવા પહેરાવ્યા ભમૂત ધરી ચાલી નીકળ્યા. રાગનગણી ખોખો ખોખો આશુ પાડતા ચિતોડગદ પાછા વળ્યા.

૨

ધૂધળીનાથે ચેલાને સિદ્ધનાથ કરી થા'યો. એના કાનમા ગુરુમત્ર કંકયો અને ભેખના પાક ભણાવતા ભણાવતા આ આપણે ઊભા છીએ, ત્યા આવી પહોંચ્યા આ હાક તે દી નહોતું. આહી તો પ્રેહપાટણ નગરી હતી ચેલોએને ગુરુએ કહ્યું 'બાપ, હુ આ હુંગરામા બાર વરસની સમધિ લગાવુ છુ. તમે સૌ વરોધર ઝાળી ફરવીને આહી સદાવ્રત માડજો. ભૂખ્યાદુખ્યા અને અપંગોને પોતાના ગણી પાળજો. મારી તપગામા પૂન્યાઈ પૂરજો.' એમ બોલીને ધૂધળીનાથે આસન વાળ્યુ.

વામેથી ચેલાઓની કેવી ગતિ થઈ ગઈ? નગરીમાં ઝાળી ફરને પણ કાઈએ ચપટી લોટ ન દીધા. દયામાનનો છાટો ય ન મળે એવા લોક વસતા'તા. પણ સત્તર અઢાર વરસનો સિદ્ધનાથ તો રાજતુ બીજ હતો સમજુ હતો : એણે અકંકેક ચેલાને અકંકેક કુવાડો પકડાવી કહ્યુ કે પહાડમા લાકડા વાઢી નગરમા જઈ ભારીઓ વેચો અને આપ મહેનતથી ઉત્તર ભરો ! નેગીનો ધગમ હગમનું ખાવાનો ન હોય કાકામા ઝરે નહિ જવ જગલમા.

'બીજો દી, ત્રીજો દી, અને ચોથો દી થાતાં તો કુવાડ મેલી મધા ચેલાએ :

આગળ જાણે છે તે મુજબ જાણ સિદ્ધનાથે બાઈ, દિવાડી ચમનના
ચમનના માથુ ડાળ્યાર્કે ને હાલ પડી. મંપાળો કાલા ખરી ને! કેટલું
સહેવાય! દુ:ખ તો સિદ્ધનાથી મોગતમા કાઈ કિવસ નાહુ નહોત
અને આવી મોના મેકળના ઉપર જ જાણે નામી પડે. સિદ્ધનાથ
મૂંઝો મૂંઝો આ પાંચ પડે. અનાથની મયા કથે મંપા. જાણ વગેરે
ધૂધડોનાથલુ ખૂબ પુરુ મધુ. અગળા ઉસડીને નરુમે આગળ
નીચેના આટલા જાણ મેનકામથી મેક સિદ્ધનાથને જ દાખ
દેખ્યા પૂજુ કે બીજા અધા કયા જે નરુ સિદ્ધનાથે મોટું મેટ
નાખીને ખોટો જવાબ વાળ્યો. ગુરુને પટાલી લેધા

‘સિદ્ધનાથ !’ ગુરુની બકુટિ ચડી • ‘જોગ પહેર્યો છે એ ભૂક્ષીશ મા. અસતથી તારી જીભ તૂટી પડશે જોલ સાચું, ગુરુહાર્થ છે.’

સિદ્ધનાથ ધીરે રહીને વાતો કહેતો ગયો, તેમ તેમ ધૂમળીનાથની આંખમાથી ધુમાડા છૂટતા ગયા. તપસીનું અતઃ ખદખદી બિંકું. અડતાલીસ વરસની તપસ્યાને લગ્યો સળગીને લાડકા નાખતો હોય તેવું રૂપ બદલાઈ ગયું. લેયામાથી ‘હાય ! હાય ! હાય !’ એમ હાકાકાર નીકળી આવતે અડવા માડ્યા ‘અરે હાય હાય ! જગતનાં માનવી ! દયા પરવારી રહ્યા ! મારો બાળ સિદ્ધનાથ માથાની મુઠમાં કીડા પડે ત્યાં સુધી એ ભાગ્યું’ જેવે ! અને મારી તપસ્યા ! ભડકે ભડકે પ્રલેકાર મચાવી દઉં ! મારે તપસ્યાને શું કમળી છે ! સિદ્ધનાથ ! બચ્યા ! દોડ, જોલી કુભારણને એતાવ માડે ભાગવા. પાછું વાળીને ન જોવે હો આજ હું ત્રેહપાટણને પલટાવું છું.’

જોટલું કહેતા તો આશ્રમ કાપ્યો ઝાડવા ધૂણ્યા. અને ત્રાહિ ! ત્રાહિ ! પોકારતો સિદ્ધનાથ હાય જોડીને કુગરે છે કે ‘ગુરુદેવ ! ગુરુદેવ ! તપસ્યાના પુણ્ય એમ નથી જોવા. અરે બાપુ ! માનવીઓ તો બધાંય માટીનાં એના પેટ છીછરા જ હોય. એતી સામું ન જોવાય આપણા બેખ સામે જુઓ. ગઝગ કરો મા ! લાખજોની હત્યા, નિસાપા, કપાંત કેમ જોયા ને સાબળ્યા જનશે ગુરુદેવ ?’

પણ ગુરુ વાર્યા ન રહ્યા તપસ્યાને મડ્યા હોમવા હાથમાં ખપ્પર ઉપાડ્યું, ધગતી રોતી હોય એવું ધીરું ધણેણવા લાગી. કુગર ડાબ્યા ફિશાના પડત કાટીને પવન વછટવા લાગ્યા દેહી વાર ગુરુએ કહ્યું. ‘સિદ્ધનાથ ! હવે કમાનમાથી તીર છૂટે છે દોડ, દોડ, કુભારણને એતાવ, માડે ભાગવા, પાછું ન જુઓ : નહિ તો મૃદા બેગાં એ લીનાય બળગે, બચ્યા !’

સિદ્ધનાથ દોડ નીધી પોતાને રોજ જોટલા ઘડી દેનારી એતાવી જોડનને આગળીએ તર્ક ડાગી ભાગે છે, અને આંહી

પાછળ ધૂધવાયેલો ધૂધળીનાથ હાથમા ખપ્પર ઉપાડી પોતાની તમામ તપસ્યાને પોઢાડે છે, ‘ઐ ધગ્ની મૈયા !

‘ પટ્ટણુ સો દટ્ટણુ : અને માયા સો મિટ્ટી ! ’

એમ પોઢારીને એણે ખપ્પર ઊંધું વાળ્યું. વાળતાં જ વાયગ વહૂટયા આંધી ચડી, વાદળા તૂળી પડ્યાં. મોટા પહાડ મૂળમાથી ઊપડી ઊપડીને ઊધા પટકાણા પ્રેલપાટણુ નગરી છવત જંગલ પૃથ્વીના પેટાળમા દટાઈ ગઈ. એટ પ્રેલપાટણુ નહિ પણ એવા ચોગસી પાટણુ તે દી ધૂધળીનાથે પોતાના ખપ્પર હેઠ ઢાંક્યાં અને એના મહા-કંપમા માયા તમામ મિટ્ટી જતીને ગારદ થઈ ગઈ

જોડી દુભાગણુ જતી હતી લાગતી, પણ સીમાડે જતા એની ધીરજ ખૂટી પ્રવ્રવતી ચીમો સાંભળીને એણે પાછળ જોયું મા તે છોકરા ત્યાં ને ત્યાં પાણુકા જતી ગયા એ હજી ઊભા ! દાકને સીમાડે.

આતુ મહાપાપ કરનાર એ જોગીને માટે આણુ અને ગિરનાર માથે પણ હાહાકાર જોડી ગયો નવ નાથ અને ચોરામી મિદ્ધોએ અવાજ દીધો કે ‘ આજથી એની ચલમસારી બધ કરો ! બધ કરો ! ’ કેક વર્ગોની કમાણી વેચીને ધૂધળીનાથ સમાધિમા એકો. મિદ્ધિઓ વિના એનો એ રાંક ધૂધો કાળો થઈ ગયો ‘ લાઈ ! ગમે તેવો તો ચ કાળોનું દધ ના ! ’

૩

આંહી જાણા જોગી સિદ્ધનાથનું શું બન્યું ? હુગરે જીભીને એણે પ્રેલપાટણુ દટાવું દીકું, દટ્ટણુ પૂરું થયા પછી એનો છવ જ પ્યો નહિ. ટગરુએ કરેલા કાળા કામતુ પ્રાણત શી રીતે થાય એ વિચારે એને ત્યાંથી ખસવા દીધો નહિ અરેરે, ઘડી પહેલા જ્યાં હમ્મરો નરનારી ને નાના છોકરા કિલ્લોલ કરતા હતા ત્યાં અત્ય રે કાઈ હોંકારો દેવા પણ હાજર નહિ ? હું સિદ્ધનાથ : ગુરુએ ઉચાર્યું

‘ આવાં અમાન માન્યાન્યુના ગેપાં ભાઈ ! મોરુકી વાલુ
હાલી આવે છે. અમે તો મનને ટાટે મોરે ડોળા મારીએ, અને
આવા ગપગોળા હાકીને મત વીતાડીએ ’

એટલું જોલીને એ છુટ્ટો માલધારી પાછી પલમ પેટાડી પુમા-
ડાના મોટા કાઢવા લાગ્યો અને લાલ લાલ આંખે મીટ માડી મનો
ધરતીના સીમાડા ઉપર કાઈ જોગીના જટામૂંની લટો જેવી વાફ-
ળીએ ખૂંટતી હતી અમતા મગ્ગ, કાઈ અખધૂતની લાલમ આખ
રોતી રોતી ખીડાતી હોય એવા, વાફળોએ પીટાતો હતા

૨. ૨૧' નવમાગ

‘સે’ માયગણી તરી હજને મામે જે ‘કો’ ને કોમ આ
નીજનો મામર કદે ‘કે’ ને ‘કે’ આગિત. મામતા મા ‘કે’ મયલ
બોલ પોતાને કો કદે મામર પોતે, અને નવમે મામેલે આપક
બાપને ધરગણી નિજનો ક-મ-કો પોતાની જાની ઉપર કોમ
કોમને. મ-ગણા મામરમાં પાડી. કોમ નવ મામરને કો નીજની
કો પોતાના કોમ ઉપર મામરને ધરગણા કોમ મામરને કોમ
અમરો કોમ કોમ પોતે ‘કોમ આ’

મામર કદે કોમ. મામર ઉપર કોમ મ-ગને કોમ
કોમ - ‘કોમરને મા’ કોમરને કોમ

‘આંકી’ કોમરને

‘કો ... કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કદે કોમરને. ને તે કો કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને, તેને કો
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને, અપમાન
કોમરને કોમરને કોમરને, તેને કો કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કોમરને. કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને

‘આ કોમ કોમરને કોમરને કોમરને’ કોમરને કોમરને
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને
કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને કોમરને

‘આપાં અમાના માન્યાગિનુના જ’વા બાઈ ! મોરુટી વાનુ દાડી આવ છે અમે તો મતને ટાટ પેરે હાથા ચાડીએ, અને આવા ગપગોળા દાડીને મત પીતાડીએ ’

એટલુ જોડીને એ બુઢો માન્યારી પાડી જતમ પેટારી ધુમ્મ-
ડાના ગોટા કાઢવા લાગ્યો અને લાલ લાલ આંખે મીટ માડી રહ્યો
ધરતીના સીમાડા ઉપર કાઈ નેત્રીના જટામૂર્તી લટા જેવી વાદ-
ળીએ ખૂંટતી હતી અમતા મજ્જ, કાઈ અપધૃતની લાલચમ આજ
રેતી મેતી બીડતી હોય એવો, વાદળોએ પીટાનો હવા.

‘ ૬૬- નદિ, મેરુદિગ્ધનાં ન્યવત્તા, તમે નમારે યનામાના કામે વાળી નાવ, આગરે સ્વાનના પાછી બીંદે વિચાર જ ન મેવ. નમારી મેરુદ ગેરવારીના પેટનું પાણી નદિ મંડે જતે નેવદિગ્ધનો આગર ૬૬ તું આમરું વિચાર્યો. ’

દેવાવન ટેગેએ સ્વાળો ગમે અને સ્વાંડી સ્વાદિરાખીમાતા એના નામ આગરે અગેનગે દામ દેવતી, મેરુતા ગોળા ઉનારતી તે પમાગતી વળાય દેવતા લાગી કે.

‘ આપા ! તું મો આઈ બોલિયાગે, અમરમ વાળોનો દીવેલો તારી વાન મે આંગતી ૬૬ તું તો મ’ દિવાયના મરુપાનુ સ્તન; તારાં વાંઝિયાં માયલરો મરે નવ અમરનાં મરુપાટ દનાં, જના અક્યાં મે એના ઘડતી સ્તન મોનાં આપનાં. તારી માગડી અક્યાં પમે દાડીને અમરમર મામે આઈ બોલિયાગે એમરે પમે ચીંતી. તમે એને માતાએ તું બેઠાનો ખૂંદતવ દીવેલો દરીનાં વરુદનથી તારાં આધાન વિચીંતાં અને મારા કૃપા તારી માને તો તું વળાપખૂમાં જરેલો : મા તારી માગતીતી ૨ :

‘ દેવી દેને દીકરો, (૬૮) ખાંતે જેલાવું,

જોમન જતે મો જરુઓ (૬૯) જરુપણે ખુલાવું.

‘ મે તારાં તો આધાન ખણુ દેવા દોયલાં દનાં ! તું તો માનો દુરમન દતો, અમરમ ! ’ એમ દીને આપગણીએ લાડથી બાળકની દાદી બેઠી ધાવતા ધાવતો બાળક અગી નજરે આ પડગંદ આય-ગણીમાના મવકતા મો આમે લઈ ગ્યો તું તો માના અદમથી નીકળતોના જ દયા ! તમે અમર છે ? તારી અપગણુએ દામગુ-દમગુ દમાવેલાં. જનિએ મરી દીવેવ અડના પૂતમાને બદાગેનો વા લાગે તો તું આર નીકળતો ! પતણુ બોમા બાગરેવ, ત્યા રૂપી તું મે માના પેટમાં પૂગવલ પછી તો તારી જતેનાને આ કપટની વળખુ ધઈ. એણે ય આમા કપટ કર્યા. બોટબોટો પડો વજગળો.

પીંડા પીંડા ત્યાં રહી મરી, પાપ માં મામલો પા
 રાજ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં
 દીડી માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં
 એક સુધી પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં પાપ માં

‘ અરેબા ! ત્યારે તો મા પિતાના આગળ બુજાવડ્યો કે
 ૪૨ વાતો એને આપ્યો ’ એમ કહી આપણાં જોયેલાં ય
 શાનેના ઉપગ્રી દીકરીને વાજરી તીમી બેઠી : ‘ આપ કદ
 માગ્યો કે આ આપણા આશરો લેનાર આરુ તું હવે ધણુ ધી
 ને તું તો દીકરીની જનત ’ પાણી આપીને મોટી વાઈશ માટે
 આ નમાયાને પીવા દે તારો ભાગ ’

એમ કહીને દેવાયતની પ્રવાળીએ જુનાગઢના મજદૂરના મોં
 અગૂંઠા મુકારીને પોતાનું ચાન દીધું. બુજાવે મજાયાળ પટાકે
 ઘૂટડા ઉતારવા મડ્યો. અમીના કુલ કુલ જેના આહિરા
 ચાનમાંથી ધારાઓ દળવા લાગી અનાથને ઉઠેવાનો પોરસ
 દિલમાં જતગી ઊડ્યો, પારકા પુત્રને દેખીને એને પાનો ચડ્યો, ધ
 ધાવતો રાજઆળ અકળાઈ જાય એટલું બધું ધાવણુ ઊભરાયું

દેવાયત નિહાળી રહ્યો બાઈએ કહ્યું ‘ તમતમારે હવે (
 કરશે મા મારે તો એક ચાનોલે વાહણુ અને બીજે ચાનોલે
 આશ્રિત બેયને સગા દીકરાની જેમ સરખા ઉઝેરીશ જાહ
 વાહ્યમાં પડી પડી ય વધશે એનો વાધો નહિ ’

પણુ તુ હજી સમજતી નથી લાગતી ’

‘ ક્યાં ? ’

‘ વાંચે દા બજે છે, ખમર છે ને ? સોજાં છોજો જુનાને માથે
 ચાણુ બેસાયું છે એનો ચાણુદાર બાતમી મેળવી ગયો છે ડિયાસરું
 વંશગીજ આપણા ધરમાં છે, એવી જો જાણુ થાશે તો આપણું
 જડામળ કાઢશે. ’

‘કુદર નહિ, મોરલીધરના રખવાળાં તમે તમારે જાનામાના કામે લાગી જવ. આશરો આપ્યા પછી બીજો વિચાર જ ન હોય. તમારી મોડય મેવનારીના પેટનું પાણી નહિ મગે લાગે સોળદિયુનો થાણુદાર છવતુ ચામડું ઉતારતો ’

દેવાયત ડેલીએ ચાલ્યો ગયો અને આંહી આહિગણીમાતા એના નવા બાળને અગેચગે હાથ ફેરવતી, મેલના ગોળા ઉતારતી ને પપાળતી વહાલ કરવા લાગી કે-

‘બાપા ! તુ તો આઈ જોડિયારનો, ગળધરા વાળીનો દીધેલો તારી વાન મે સાલણી છે તુ તો મ’ ડિયાસના ગઢપણુનું રતન, તારાં વાઝિયા ભારતરને ઘરે નવ સગડુંના રાજપાટ હતા, છતા ચકલા ચે એના ધરતી ચણ્ય નો’તા ચાખતા તારી માવડી અડવાળે પગે હાલીને અયાવેજ ગામે આઈ જોડિયાગને ઓગડે પહોચી’તી. ત્યા એને માતાએ તુ જોળાનો ખૂદનલ દીધેલો દેવીનાં વરદાનથી તારા ઓધાન રિયા’તાં અને મારા ફૂન ! તારી માને તો તુ જગપણુમા જડેલો . મા તારી ભાગતી’તી કે :

‘દેવી દેને દીકરો, (હું) ખાંતે ખેલાવું,
જોખન જાતે નો જડયો (હવે) જરપણુ ઝુલાવું.

‘ને તારાં તો ઓધાન પણુ કેવા દોયલાં હતાં ! તું તો માનો દુશ્મન હતો, ડાયલા ! ’ એમ કહીને આયરાણીએ લાડથી બાળકની ઘઠી ખેચી ધાવતો ધાવતો બાળક ત્રામી નજરે આ પડછદ આય-
રાણીમાના મલકતા મો સામે જોઈ રહ્યો તું તો માના ઓદરમાથી નીકળતો’નો જ કયા ! તુને ખમર છે ? તારી અપરમાયુએ કામણ-
દૂમણ કરાવેલા. જતિએ મત્રી દીધેલ અડદના પૂતળાને બહારનો વા લાગે તો તુ બાર નીકળાને ! પૂતણુ ભોમા લડારેલ, ત્યા સુધી તુ ચે માના પેટમા પૂગાયલ પછી તો તારી જતેતાને આ કપટની જાણ થઈ. એણે ય સામાં કપટ કર્યા. જોટેજોટો પડો વજડાવ્યો

કે રાજમાતાને તો છૂટકો તો થઈ ગયો. હેંચાફૂટી અપરમાયુ તો દોડી ગઈ પૂતળુ તપાસવા ભોંમા લડાગેલ માટલી ઉપાડીને જોયું ત્યાં તો હે દોગા ! એના મતગજતર બધાં ધૂળ મળી ગયા ને તુ સાચેસાચો અવતરી ચૂક્યો સાંભળ્યું મારા મોબી ?'

કોઈ ન સાંભળે તેવી રીતે ધીરી ધીરી વાત કહેતી ને કાલી કાલી બનતી માતાએ બાળકના ગાદા આમળ્યા બાળકના પેટમાં હાગ્યું વળી કે તરત એના હાથપગ ઉઠાળા મારવા લાગ્યા. એણે પોતાની સામેના થાન પર ધી ગા આહીરપુત્ર વાહણને ધાવતો દીકો ઝોટાઈ ને સામે પડેલી, ધાવવા સારુ પાંચી વક્ષણા મારતી આહીગની દીકરીને દીડી ત્રણે છોકરાં એકબીજા સામે ટીકી રહ્યાં, ત્રણે જણા ધૂવવાટા દગ્ગ લાગ્યા.

૨

પાંચેક વસ્ત્રની અવધ વડી ગઈ હતી વાહણ, નવધણુ અને જલદત્ત માતો બોળો મળીને કુળીમા ગમતા થયા છે ત્રણે છોકરાં ઝરીમા અને આગળામા ધમાચકરડી મચાવે છે નવચણુનાં નુતેજ અજવ-ગિયાના આદા જેવા ચડી ગલા છે. એમા એક દિવસ સામે આલિંગ ગામને સીમાડે એપટની હમરી ચડી દીવે વાટગો ચડી ત્યાં તો જતાગટ-સગુચીવી મોક્ષડીઓનું દળકટક આલિંગને ઝાપે દાખા થયું ચાગુદાને ગામ ફરતી એવી ચોટા બેમારી દીવી કે અદમ્ય બહાર કાઢી ચક્રુ ય કંપ્રી ન શકે ઉતાગમા એણે એક પટ્ટી એક અંગે કોમના પટ્ટિયાઓને લેડાવીને ઝંકડી દેવા માટી 'જોડો દેવાનું બાળકના ધરમા ડિવાયતો બાળ છે એ વાત સાચી ?'

તમ ન અ 'ગિંગે માથા ધુનાવીને ના પાડી : 'હેંય તો ગમ જશે, અમને અમર નથી'

'જોડો, નેકર નેકર બધાં બાળ કાનડી લઈને હાથપગે નાચકે નેકર નેકર'

આહિરાણીનું ધાવણુ ધાનેના એકવચની મૂળાગાઓમા આ દમદાટીથી ફગ્ગ ન પડ્યો.

પણ મોલકીના થાણુદાગને કાને તો ઝેર ફૂંકાઈ ગયુ હતું. લાલચના માર્યા કે અદાવતની દાઝે એક પંચોળા આહીરે ખુદામણુ ક્યું હતું. થાણુદાગે દેવાયતને તેડાવ્યો. દેવાયતને ખમર પડી ગઈ હતી કે ઘર ફરી ગયુ છે. એને મોલકીએ પૂછ્યુ કે 'આપા દેવાયત, તમારા ધરમા ડિયાસનો દીકરો જીઝરે છે એ વાત સાચી ?'

ફેરી હોકાની ઘૂટ લેતાં લેતાં દોગું મોહું કરીને દેવાયતે ઉત્તર દીધો. 'સાચી વાત આપા ! સહુ જાણે છે મલક છતરાયો જ નવધણુ મારે ઘેર જીઝરે છે '

આલિદાર-મોડીદરના આહીરુ ડાયરના મોઢા ઉપર મશ દળી ગઈ. સહુને લાગ્યું કે દેવાયતના પેટમા પાપ જાગ્યું દેવાયત હમણાં જ નવધણુને દોરીને દઈ દેશે

'આપા દેવાયત !' થાણુદાગે મેણું દીધુ. 'રાજના શત્રુને દૂધ પાઓ છો કે ? રાજતુ વેગ શીદ વહોયું ? સોલકીની બાદશાહી વિરુદ્ધ તમે પટેલે જીતીને કાવતરાં માડ્યા છે કે ?'

'કાવતરુ હોત તો સાચુ શા સારુ કહી દેત ?'

'ત્યારે ?'

'માટે તો રાજલક્ષિ દેખાડવી હતી ડિયાસનો દીકરો મારે ઘેર જીઝરતો નથી પણ દેહમા ગળેલ છે એ મોટો થાત એટલે હું મારી જાણે. જ દોરીને એની ગરદન સોલકિયુને સાંપી દેત. હું સોલકીઓનો લૂણુહરામી નથી.'

આહીર ડાયરાને મનથી આજ ઉદ્ધાપાત થઈ ગયો લાગ્યો. કંઈકને દેવાયતના દેહના કટકેકટકા કરવાનુ મન થયું. પણ યોગરદમ

ભાઈને હથિયારપડિયા સગની માએ એના ગાલે ચાર ચાર બચ્ચીઓ લઈ ચોખા ચોડેલા આદના સોતો જ્યારે વળાવ્યો, ત્યારે નવધણુ ઓશિયાળે મોએ ઊભો 'ખેટા વાહણુ ! વેલો આવજે.' એટલુ બોલી મા ઓરડે થભી રહી એણે દીકરાને ડવતોઝગતો હત્યારાના હાથમા દીધો એના હૈયામા હઝરો ધા સભળાઈ. 'વાહણુને હેતરીને વળાવ્યો : આશરા-ધર્મના પાલન સાદુ '

'ત્યો બાપ ! આ ડિયાસ વંશનો છેલ્લો દીવો સભાળી લ્યો !' એમ બોલીને દેવાયતે પોતાના ખોળામા આળોટી પડનાર સગા પુત્રની ઓળખ આપી એને એક કોરે આહિરાણી સાભરતી હતી, ખીજ બાજુએ દૂધમત્ર ખેટડો હૈયે બાઝતો હતો. 'આયરાણી ! ઝાઝા રગ છે તને જનેતા ! તે તો ખોળિયાનો ગ્રાણુ કાઢી દીધો.'

આયર કાયરાએ છોડરાને ઓળખ્યો દેવાયતના મોઢાની એકે ય રેખા બદલતી નથી, એ દેખીને આયગેના હૈયા કાકુકાકુ થઈ રહ્યાં. મોલકીના થાણુદારે છોડરાને ત્યાં ને ત્યાં વધેરી નાખ્યો, દેવાયતે સગી આળે સામે દીકરાનો વધ દીઠો, પણ એની મુખમુદ્રામા ક્યાયે ઝાખપ ન દેખાઈ.

ત્યાં તો ખૂટેલ આહીંગેએ સોલકી થાણુદારના કાન કૂક્યા કે 'તમે દેવાયતને હલ્લુ ઓળખતા નથી. નક્કી એણે નવધણુને સંતાડ્યો છે '

'ત્યારે આ હત્યા કેની થઈ ?'

'એના પોતાના છોડરાની.'

'જૂડી વાત દેવાયત તો હસતો ઊભો હતો '

'દેવાયતને એવા સાત દીકરા હોત તો એ સાનેને પણ સગે હાથે એ જે સી નાખે પોતાના ધર્મને ખાતર દેવાયત લાગણી વિનાનો પથ્થર બની શકે '

'ત્યારે હવે શી રીતે ખાતરી કરીશુ ?'

‘ જો તો તે માતાની પાંખાળીને પને જના પણ નીચે આ
પાને માતાની આંખો પાયા ને જોવાર આ જોના પેટનો
જાળો મોંદા દા, તો માતાની આંખામા પાળી આ જો પુત્રી
આળા ઉપર પણ મુકા જોવા પીગ પાળા ’

આલિંગનીને જોવા પામા આવી, એને પ્રેમમાં આવ્યું કે ‘ જો
મા તારો આપક ન હોય તો આળા પર પણ મક ’

દેવાયત જાગતો હતો કે આ કમાળી કે કહેવાય એના
માથા પર તો સાને આકાશ જાળે તુળી પડ્યા

પણ આલિંગનીના ઊંડા જાળની દેવાયતને આજ સુધી ખજર
નહેતી. એ ખજર આજે પડી, દસાંતે મોઝે આલિંગનીએ વાહાળની આંખો
અગદી મુજેદાને ખાતરી યઈ કે જસ, હેલો દુશ્મન ગયો દેવાયતની
પ્રતિજ્ઞા નવા ગજના વફાદાર પટેલ તરીકે સાત ગળી ઊંચે ચડી

૩

પાંચ વરસનો નવધણુ જોતજોતામા તો પદર વસની વયે
પહોચ્યો એ રાજ્યાળનું કાટ કાટ થતું જળ હવે તો ભોંયગમાથી
બહાર નીકળવા આહતુ હતુ પણ દેવાયત એને કેમ નીકળવા દે !

એક વખત તો નવધણુ જાગરમ્તી કરીને ગાડા પર ચડી
જેઠા ખેતરમા ગયો દેવાયત ઘેર નહોતો. ખેતરે હતો નવધણુને
જોઈને એને બહુ ફાળ પડી પણ પછી તો ઇલાજ ન રહ્યો.

સામે જ સાતી ઊભુ હતુ, નવધણુ ત્યા પહોચ્યો સાતી હાંકવા
લાગ્યો થોડે આંધ્રે ચાલતા જ સાંતીના દતાળની અદર જમીનમા
કાંઈક ભરાયુ જળદ કેમેય કરતા ચાલ્યા નહિ. નવધણુ માટી ઉજે-
ળીને જુગે ત્યા તો દતાળની અદર એક પિત્તળનું કુંડું ભરાઈ
ગયેલું ઊચકતા ઊચકાતુ નથી. જમીનમાં બહુ ઊંડુ એ કુંડું કાંઈ
મીજની સાથે ચોટયુ હોય એમ લાગ્યુ.

દેવાયત્ત એની નીકડીના હિન્દ ઉપર પડી પડે તે કરવા આને છે મન હોય એ આ પાત્રે પાત્રનો હિન્દ માળવા તપાસક શ્રમ કરી દેવાયત્તના પાત્રા સમગ્ર પૂર્ણ મનાવી

જુનાગઢને ગીમાડ જ્યારે અરસામે આવી પહોંચ્યા, ત્યારે મહામજ્જ એ ગેમતા હતા આમોગામની જાગરા સભાળાવી હતી ગરવા ગિરનારનો દૂ દેટ દે દીડા તગકતા હતા

દેવાયત્તને પેળ કડી વજ્રુ દે 'ભોઈઓ, મોડાં લાઈ કડી હો એટલી વાર રાઈ લેકા જાવો. રાઈ પેતપેતાના મોડાં—મહિયાના જિગટા જગજગ પેગી વાળા અને એક હયાની વાત કહેવી છે તેને કાન દઈ સાંભળી લ્યો '

સોય પડે તો મે સભળાય એવી મુગપ ધરીને આહીર હાયરો હાસોહાસ બેસી ગયો પછી દેવાયતે પેતાની પડખે બેઠેલ દીકરા નવધણને માથે હાથ મેલીને પૂછ્યું : 'આને તમે જાણજો છો ?'

સહુ સુપ રહ્યા

'આ પડે જ ડિયાસનો દીકરો નવધણ તે દી એને સાટે કપાયો એ તો હતો નકલી નવધણ મારો વાહણ હતો એ જોઈ લ્યો સહુ આ જુનાણાના ધણીને '

હાયરો ગરવા ગિરનારના પાણુકા જેવો જ થીજી ગયો હતો.

દેવાયતે કહ્યું : 'આહીર ભાઈઓ ! આજ આપણે સોલકી રાજને વિવાનું તેડું કરવા નથી જતા પણ તેગની ધાર ઉપર કાળનું નોતરું દેવા જઈએ છીએ પાછા આવશું કે નહિ તેની ખાતરી નથી દીકરી જાહલનો વિવા કરવા હું આજ બેઠો છું એ તો એક અવસર છે જાહલને હું અટાળું એવી કઈ દારકે પરણાવું ? આની મા, મારી ધર્મની માનેલી જોન મને રોજ સોણે આવીને કે હવે દેટલી વાર છે ?'

ઉપાડીને મંડ્યો. ધૂસવા • રડીયામ ! રડીયામ ! રડીયામ ! ઉપર
કોટના ગુળ્મને ગાળ્યા. ગરવો ધણેણી ઊઠ્યો, અડીકડી વાવમાંથી
સામા અવાજ ઊઠ્યા : દીવાલેદીવાલ બોલી કે આવ્યો ! આવ્યો !
કાળદૂત આવી પહોંચ્યો !

—અને પછી દેકારો બોલ્યો હમ્મર આડીરોની ફામન
ભુલગો તોગભાલે તૂટી પડી. અધારી રાતે ઉપરકોટમા મોગડી
ગોના લોડીની નદીમા પાગેર પાગેરનો પાણો તળાયો.

પ્રભાતને પહોંચ નવવણને કપાળે રાજતિલક ચોડાયુ. આવી
મેના ચાળા હેઠ્ઠેર બેસી ગયા

' હા ! હવે મારી જાદસ દીકરીનો વિવા રૂડો લાગ્યો. મારી
જાદસના કન્યાદાનમા હવે મને સ્વાદ આવ્યો દીકરીનો પમલીઆત
તે નવાળો છે એમા દીકરી કયે સુખે સસાર માહત ! બાપ મો
લના ધારી ! હવે તો બોનના હાથે તિલક લેવા આજિર પંદારો '

જાદસેન અમલીઆ નામના જુવાન આગિની સારે મા
ન કરી પોતે માન આપેલો ધણી મળિને લગન માળા બેઠો.
' હા ! જાદસ દીકરો. જાદસેન હાથ લાગે કયો બેન ! મા

તીઓ પોતાનો માલ ઘોળીને પરમુલકમા ઊતરી ગયા છે. મોરઠમા એવો દુકાળ ફાટ્યો છે કે ગાયો મરેલા ચરે છે. ગામડા ઉજ્જડ પડ્યા છે માલધારીઓના મવાડા, કોઈ માળવે, કોઈ સિધમા ને કોઈ ગૂઝરાતમા નોખનોખાં વાઢ્યો લઈ લઈ દુકાળ વરતવા નીકળી પડ્યા છે

નવધણુની તો હવે પચીસી જેડી હતી બુઝીઓ ફાટફાટ થતી હતી. ધીગાણા વિના ધરાઈને ધાન ખાવું લાવતું નહોતું. મોરઠની ભૂમિમાથી શત્રુઓને એણે વીણીવીણીને માર્યા છે ગરવાને ધણી નવા નવા રણસગ્રામ ગોતે છે, લાલા ભેડવવા આવનાર નવા શત્રુઓની વાટ જોવે છે ગીરની ગટાટોપ ઝડીઓમા ઘોડલા ઝીંકીઝીંકી સાવઝના સિકાર જેઠે છે કરાડો, પહાડો ને ભેખડોનું ઉવતર ઝોના ઉવને પ્યારુ થઈ પડ્યું છે. હેરપુચ અને ગવલ નદીના કાઠા નવધણુના ઘોડાના ઝાબલા હેઠળ ખૂદાય છે નાદીવંશ અને વાસાદોળની કુગરમળ નવધણુના પગલાને 'ખમા! ખમા!' કરતી ધણેણી હાલે છે. સાવઝ દીપડની ડણકો, કુગરની ટૂંકટૂંક ઉપર ઠેકઠેક, અને ઘૂંચવાટા સભળાવીને પોતાની ભેખડો ઉપર રા'ને પોઢાડતી નદીઓના પથ્થર—ઝોળીકા એ બધાં જીવાન નવધણુના જોળનને લાડ લડાવી રહેલ છે.

એવા સમયમા એક દિવસ એક ચીથરેહાલ આદમી ઉપર-કાટને દરવાજે આટા દેવા લાગ્યો. એને અદર દાખલ થવું હતું. પહેરેગીરે જોતે અટકાવ્યો, 'શુ કામ છે ?'

‘મારે રા'ને રૂબરૂ મળવું છે.’

‘રા'ને પંડ્યને ? રૂબરૂ મળવું છે ? તારે લિખારડાને ?’
સહુ ખીખીઆટા કરવા લાગ્યા

‘મારે રા'ને સંદેશો દેવો છે. ઢીલ કરવા જેવું નથી રા'ને ઝટ ખમર આપો.’

નીચેના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના
નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના

(૧)

નવ નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના
નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના
નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના
નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના નામોના

[ગમગની ધર લીન ગમગી ગાર નામોના નવ નામોના નામોના નામોના
એ મેનાના ભાગ થઈ ગયા ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી
અને ગાર ખાડો ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી
આવનો હતો ત્યારે ધરનીની ધર ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી ગમગી
વિનાના (ગમગી) ગમગીને વાળુ (ગમગી ગમગી) ગમગીની દેવી
વરુવડી ! હે નવ શાખના આગળની દીકરી (નગી) ! તારે પ્રતાપે
આમ થયું.]

મેળા ભક્તભવા વીરભદ્રો છે નવપ્રભુનો સાજો અથપ પગમાર
છે કાળજાળ કમળી ભાટ છે ગીગના સાદુળા આદિરો છે ચૂડામમા
જહુવશી ગજપ્રતો છે રા'ની ધર્મગદેનના ગિયળ ગદવા સારુ સારી
સોઠ ઉમટી છે. નવજવાન નવધણુ પોતાના અપડા ઘોડા ઉપર
જેડેલ છે. અને-

*આ હદ સાગ્રી નામનો છે વરુવડી નામની આગળની દેવી છે તેણે
નવપ્રભુને ગિયળ પગ ચડાવ લઈ જવામા મહાય કરી હોવાતુ કહેવાય છે
તેની સ્તુતિ આ વીરમાય છે અને એમા નવપ્રભુ-વરુવડીના મેળાપનો
ઈતિહાસ સજાવો છે આ ગાયની એક પછી એક કડી ટકાતી આવશે.
ના મૈત્ર્યની માત અત્યુલ્લિભરી લાગે છે.

[બાળે વેગે પોતાની જેનપણીઓની સાથે રમવા એ તેમણ-
માથી દોરુ નીકળી છે! મહેશ જેનો દાદો થાય, શેષનાગ જેનો
માતામહ થાય, એ રીતે માતૃપક્ષ ને પિતૃપક્ષ બેઉ જેનાં ઊજળાં
છે, ને જેણે નાની શી કુરડી ચૂલે ચડાવીને દેશપતિ નવધણુને તે
દિવસે જમાડ્યો, તે તુ જ હતી, હે આઈ વરુવડી! ભૂખ્યાને વાણુ
કરાવીને હે સુવાડનારી!]

‘આ દાનો તેસ?’ નવધણુ સાથીઓને પૂછ્યું.

‘આ ખોડનો તેસ, સાંખડા નરા નામના ચારણનો’

ત્યાં તો સહુની નજર સૈન્યની સન્મુખ ચાલી આવતી એક દુન્યા
સામે મડાઈ ગઈ. કૂકુ રૂપ : કાળો વાન : કાળા કાળા લોટા જેવા
આગલા બે દાત બહાર નીકળી ગયેલા કાળા લોખડીના ઓઢણાથી
મુખમુદ્રા વિશેષ વહરી લાગે છે : પણ ચાલી આવે છે ધીગં ધીગં
મક્કમ ડગલા માંડતી ગગડતા સાગરની તોફાની ભરતી જેવી મેનાનો
પણ એને ભો નથી : પહાડ જેવડા તોખારો હડકેટમા લઈને હમણા
પીલી નાખશે એની એને પરવા નથી. કુરડી અગાર ઝરતી આખો-
વાળા પડછંદ હથિયારધારી જોદ્ધાઓ જાણે એને મન મગતગં છે.
અસ્ત્રશસ્ત્રો જાણે એને મન પારણામા રમવાના ધૂધગ, ધાવણી અને
પોપાલાકડીઓ છે એવી એક ગામડાની કુમારિકા, નીતરતો ચોટયો
ઝુલાવતી, લોખડીના ચારે છેડા છૂટા મેલતી, હાથ હીડાળતી, સામે
પગલે ને સમી ચાલે ચાલી આવે છે.

‘એ બાઈ, તરી જા ! છેટી તરી જા !’ એવા ચાસકો ટાઈએ
કટકમાયી કર્યો.

તો યે દુન્યા ચાલી આવે છે માગ્ગની વચ્ચોવચ્ચ : મો મ-
કાવતી સામે પગલે.

અને વગ ચાલી ગઈ મોખરે ચાત્રતા નવધણુ ડપડાની વા

એની પદાડ જેવડો થોડો થંભી ગયો. કન્યાએ આવીને આવીથી
જે હાથે નવધણુનાં વારણાં લીધાં : 'ખમા મારા વીર ! નવ લાખ
લોખડિયાણિયુંનાં રખવાળાં તને !'

'કાણુ છે તમે બેન !' નવધણુ પૂછ્યુ.

'હું આગળની દીકરી છું. માગ આપુનું નામ સાખડો નરો
આંદી અમારો નેસ પડ્યો છે. મારું નામ વરુવડી.'

'તમે પોતે જ આઈ વરુવડી ! આટલાં બાળ છે તમે આઈ !
હું તો બોળખી ન શક્યો.' એમ બોલી, નવધણુ પાધડીનો છેડો
અંતરવાસ નાંખી (ગળે વીટાળી), હાથ નેડી માથુ નીચે નમાવ્યું.

'હાં હાં માગ વીર ! બસ એટલુ જ. ગરવાના ગળેવાળનું માથું
વધારે ન નમે.' એમ કહી કન્યાએ હાથ લખાવ્યા, નાનકડા હાથ ગંને
માથે આંખી ગયા. મીઠાં લીધાં દમે આંગળીઓના ટાચકા ફૂટ્યા.

કટકનાં માળસોમાં વાતો ચાલી. 'આ આઈ વરુવડી : દેરીનો
અવતાર : જન્મ્યા ત્યારે આગલા જે હાંત લોહા જેવા કાળા ને મોઢુ
મિહામળુ દેખીને એને ટાકણુ ગળી સર્ગાએ ભોંમાં ખાડો કરીને
જડારી દીધેલ. બાપ સાખડો નરો છુનેગઢ હતા ત્યાં આઈ મોણે
આવ્યા કે, 'મને હારી છે, આવીને બહાર કાઢો.' બાપે આવીને
જીવતાં બોલી કાઢેલાં : કદરૂપાં ખર્ગ ને, એટલે નામ વરુડી
(ન રૂડી) પાડ્યુ.

'બાપ !' કન્યા બોલી : 'જિતગે હેલા. શિરામણી કરવા.'

'આઈ ! હું બહુ જાડે માણસે છું, તમારો નેસ રાટલે પોગે
નહિ. ને મારે પોગવું છે ઠેક સિંધમાં, બેન જાહજતી વારે. નીકર
મારી બેન જીલ કરડો.'

‘જાણી શાવ ને જાણ કરું તીન ! અને હ તને તારી ખાતી
નહિ નાશા ! અને તો તારા તીન જોડે જાણી જાને જાણે
ખાતી આ ગાંધી નીકળો તમારી કલક જાગ, ‘જાણનાં જાણનાં’

‘ખાતી જાણ ! માટે જાણનાં જાણ ને તમારા નાનકડાં નેમ-’

‘ખાતી તમને નેમમાં જાણ નાં જાણ ને આ જાણે વડાને થક,
અમે રાતે જોન્યુ, જમાવનાં કરીને છીને ત્યાં જ શિવમણિ
કરાવી છે તમને રાતે.’

નવનાળે આ જાળવણી ઉપર દસવું આજુ, ‘જાણ, માટે
કરો તો ઠીક.’

વરુવડીએ કપડાં ઘોડાની વાથ આવી ‘નહિ જાણ દઉ. તમને
નવ લાખને ભૂખ્યાનર્યા જાવા દઈને જુ અમે સાત જોન્યુ’ જમણે
ભાતો ખાશુ ? અતિયિ અમારે આગળથી અન્ન વગર કેમ જાય
વીરા મારા ! વિચાર તો કર !’

મોખરે જોવી રકાઝક આવી રહી છે, નવ લાખ તોરીગો કામવા
પછાડતા અને લગામો કરડતા ધરતીપર છપી શકતા નથી, કટકના જોડાઓ
પણ આકળા થઈ રહેલા છે, તે વેળા કટકની પછવાડેના ભાગમાં

(૩)

૧ દળ વાટ વહેતે કિયો રહવીઆણુ, ૩ થાટ ૪ કુણુ સર થાલવે !
૫ મખ ફનાટ બોટયો ૭ નાટ ૮ મતસે, ૬ ટ બળહટ કણુ હવે !
૬ રવે ૮ આણુ દન ભાટ ફડચી, ૬ ટ અવળે તે ઘડી
નત્ય વળાં નવળાં દિયણુ નરહી, વળાં પૂરણુ વરુવડી.

૧ દળ-દારકર ૨ ફવીઆણુ-ફવેણુ-ખરાળ વચન. ૩ થાટ-સેના. ૪ કુણુ
સર-કોના સારુ, ૫ મખ-મુખ. ૬ નાટ-ખરાળ, ૭ નાટ-જાડી, ૮ ટ મત-મુક્તિ,
૯ આણુ દન-એ દિવસે

જે વખતે દરતામાં એના ચણી ગઈ તે વખતે ફુડી નામનો એક ભાટ લશ્કરમાંથી પોતાનું મોં જરા મરડીને, ત્રાણી નજરે યુમાનથી વરુવડીની સામે જોતો જડ બુદ્ધિનાં ખગાજ વચ્ચેના કાદવા લાગ્યો કે 'એરી તે મી જરૂર પડી છે કે આપુ લશ્કર એક નાની છોટરીને ખાતર ચણી ગયું ? આડી તે શું કાઈ વપારીની દુકાન છે કે અનાજ લેવા આપણે કિંમત ગણા ?' એવા તોડાંવચન ઉચ્ચારતા જ ફુડી ભાટનું મગ્ગાયેલું મોં એમ ને એમ રડી ગયું રીપું થયું જ નહિ. આ માટે એમ થઈ ગયું તેની ફુડીને ખગાજ ન પડી.

નવધાનુ આસપસ નજર કરે છે. 'આઈ! આડી' મારા ઘોડાને પાણી પાનું—'

'પાણી છે બાપ, છે આ પડખે જ મોટો ધગે પડ્યો છે ઘોડાને પાણી ઘેરે, બાનીગઢ ધમાગે. માનાહજો અખૂટ પાણી ભર્યા છે અમારી મેખિયુ (બેચો) સારું. નીકર તો અમે માલધારી આડી ગઈ કેમ ઘણીએ ? અમે તો જળનાં ટુવ ત્રીજે પીગ મારા !'

દાળા સંગમતા દુધાળ વચ્ચે પાણુ મોરડામાં કુદતે એક મોટો ઊંડો પાણીનું આડી સતાડ્યો છે એમને બાળતી લા વચ્ચે આડી લીલાકુ છે, હરિયાળી વડધટા છે, હેતપ્રીતાળાં આવા માનવીઓનો વાસ છે. કાઈક પ્રતાપી બાળપ્રી લાગે છે.

એના વિચાર દરતા નવત્રણે અપડાતી ગદાળ છાંડી સહુને પ્રેમ ધેરવા ને ધમાગવા હુકમ કર્યો. જ્યાં નદાર્થ ઘોઈ ટાપ થયા. નજર ફરી તો ઘોલપ્રીમા, નાનકડા ચૂસા ઉપર, છ બહેનો કુરડીઓ ચણીને માલી દૂધચોખાની ખીર ગધે છે.

નવત્રણના મનમાં હવે કે આ હડીતી ચાગળ-પુત્રીઓનાં મન મનાવીને એની પ્રસાદી લઈ ચડી નીકળશું.

'હ્યો બાપ ! પગતમા બેરો જીવ !' એમ કહી વરુવડીએ એક બહેનને હાકલ કરી, 'બોન શવદેવ્ય ! હામડાં તો ન મળે.'

સાંજ પડી તારોડિયા ઊગવા લાગ્યા. આખો નેસ નહવા નગર જેવો મુનસાન બન્યો. આહિરોએ માન્યુ કે આજ રાતે આપણે જાણેજણ ખપી જશે. એ ટાણે ઉત્તર ને દક્ષિણ બે ય બાજુના સીમાડા ઉપર આભધરતી એકાકાર બની રહ્યાં હતા. ડમરીઓ ચડતી હતી. દિશાઓ ધૂંધળી બની હતી.

ડમરીઓ ઢૂંકડી આવી ઘોડાના ડાબલા બોલ્યા. ધરતી થરથરી મશાલોની ભૂતાવળ મચી એક દિશામાંથી સોરડિયાણીનાં શિયળ લૂટનારો આવે છે, ને સામી દિશામાંથી બહેનને કાપડું કરવા ધર્મનો ભાઈ ચાલ્યો આવે છે બેયના નેમ્મ ઝળેલ્યા ભાઈને ભાલે બહેનને દેવાતું કાપડું ફરફી ઊડ્યું. સૂમરાને નેજે શાદીના કિનખાપ લહેરાતા હતા.

આવી પહોંચ્યો ! આવી પહોંચ્યો ! ઝાડવે ચડીને જાહલે વીરને દીકો.

નવધણુ ઘોડાં ફેરવે, (એને) ભાવે વરુવડ આઈ.

માર બાણું લખ સંધવો (મને) વિસરે વાહણુ ભાઈ.

એને ભાલે દેવી વરુવડી કાળાદેવ્ય બનીને બેઠી છે. એ જ મારો ભાઈ ! શાખાશ વીર ! આ બાણુ લાખની વસતીવાળા સિંધને રોળા નાખ, એટલે મને મારો સગો ભાઈ વાહણુ વિસારે પડી જાય.

બહેન દેખે છે અને ભાઈ ઝૂંઝે છે સોરઠ અને સિંધની સેનાઓ આફળે છે. સવાર પડ્યું ત્યાં તો રંગીલા સૂમરાની, અટલસે મઢેલી લાગ બહેનના નેસને ઝાપે રોળાની પડી હતી. ઢળા પડેલા કામૂનીયા અને મુંગલાઓની હજારો દાઢીઓ પવનમાં ફૂફૂરતી હતી

દતકથા આજળ ચારે છે કે—

સિંધમાં મોનાની ઘરો પડેલી હતી. નવધાને હુકમ કર્યો કે તમામ આદમીઓએ આપને છૂટ ઉપાડી લેવી ખોટ ગામમાં જઈને વરડી માનાની દેગી આપવડું. તમામે અકચર છૂટ ઉપાડી લીધી પણ રાજતના સાળા અથપ પચ્ચારિ આજ ના પડી ઉદગાર પડ્યો કે, ' હું રાજતનો સાળો આ છા' હંદો ઉપાડના માટે નથી અરમ ચલાવના માટે છે, હું નહિ ઉપાડું. "

[illegible]

2. 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818 2819 2820 2821 2822 2823 2824 2825 2826 2827 2828 2829 2830 2831 2832 2

2011年 2月 21日 星期三 10:10:10
 2011年 2月 21日 星期三 10:10:10
 2011年 2月 21日 星期三 10:10:10

2. 本會對於各會員之請求，應予迅速處理，並應注意其請求之內容，是否與本會之目的及宗旨相符合。

[illegible]

১৯৪৭ খ্রিঃ ১১ মাস ১১ তারিখ
 ১৯৪৭ খ্রিঃ ১১ মাস ১১ তারিখ
 ১৯৪৭ খ্রিঃ ১১ মাস ১১ তারিখ

[illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

જલ સુધયો કવચા જલો, ભાસા નવચેડા,
માના લીંમ વાગ્યો, નવચલ, પુર આવા

(ଆମ ଦେଶର ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଂଜଳି ପଢନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଂଜଳି ପଢନ୍ତୁ।)

037201 28 APR 91 1.

ચિંતા કરી કે પાંચ મુઠમાં આપણી વગનીની રસા એવું કરે ? માટે અખોટ જોયા કે 'બાઈ લખધીર ! તુ ને નૂનનું સાથે લખે. હું ને આમો આવી રહીશું.' લખધીરનું ને મૂળેનું પોત-પોતાની કોસલી ઘોડી ઉપર પગાણી તૈયાર કરવા, ત્યાં માં દંતમચાઈ બોલ્યાં કે 'બાપ, આપણી વનનીને પરદેશમાં મા કમળી મળે ! માટે હું ય સાથે આવીશ.'

માતાનું અમા જોઈ. અને જે દત્તન મોડાવે એના અથને ઘોડી હાઈને પોતંગનાનાં ટોર દાકતા દાકતા, અને ચારતા ચારતા, દર મહત્ત મુદ્દામ કરતા ચાલી નીકળ્યા.

પણ લખધીરનું તે નીમ હતું કે મેજ દૃષ્ટિએ ઘોડી પાંચનાથના દર્શન કર્યા પછી જ અન્નપાણી ખર્પે. આ દેવતાની પ્રતિમા પારકાના પીતુ ગામમાં હતી. મેજ મેજ પ્રભાતે ત્યાં મોડાનું પડ્યું મેણ ત્યાંથી લખધીરનું પોતાની દાસલી ઘોડી પાછી ફરીને પીતુ જઈ પહોંચે, તેનાં દર્શન કરે, ત્યાર પછી અનાજ આરોગે. એ રીતે તે જેમ જેમ પડ્યો લખે થતો ગયો, તેમ તેમ પીતુ પહોંચવામાં મોડું થતા ગામનું. એક પહોંચ, જે પહોંચ, ચાર પહોંચનાં, ને પછી તે બખ્ખે વિવરના દુધામ ચરા વાગ્યા, પછી એક રાતે લખધીરના સ્વપ્નમાં ઈષ્ટદેવ આવ્યા ને બોલ્યા 'જેટા, દાસ પ્રાગડના દોગ ફરતા જ તને એક ગાયનું ધન મળશે. એમાંથી એક કુવારી દાણી ગાય મોખરે ચાલતી હશે. એ ગાય પોતાનો મોયનો પગ ઊંચો કરી તારી સામે જોઈ જમીન ખોતશે. ખોતરેથી જમીનમાં જે દશે તે તને એક પ્રતિમા જણશે. એ પ્રતિમાના દર્શન કરી મેજ જમને રથમાં પધગનીને સાથે લઈ જશે, ને ત્યાં રથ ઊંચો રહી ત્યાં ચરકે નદિ, ત્યાં તારો મુદ્દામ કરી રહેશે તારી કોલેલ થશે'

બાંજે દિવસે પ્રભાતે અમની વાત આવી પડી પાંચાળ મૂમિમાં માંડવ કુંગરની ધાર ઉપર જ ગાય મળી, ને મૂર્તિ જડી. એ માંડવ

ગજની પ્રતિમાને માતા જ્ઞેમચાર્ધ જોળામાં લઈ ને ગેદાં અને સોનાના
ચાળ સરખી પાંચાળ-ભૂમિમાં મોતીના દાણા જેવા હુંગરા જેતા જેતા
અગ્નિપુત્ર પરમારો આગળ આજ્યા. હવે કેવો છે એ પાંચાળ દેશ ?

ક કુવચળી ભોમકા, સરવો સાલેમાળ.
નર પટાધર નીપજે, ભોંય દેવકો પાંચાળ. ૧

[એ પાંચાળની જમીન રાતી છે, મુદર સાલેમાર હુંગર છે,
અને એ દેવભૂમિમાં શૂવીર પુરવો નીપજે છે]

ગૃહ વસ્તરે ગારિયાં, પાળ પાંડીનો તાલ;
પનથટ ઉપર પચ્ચરે, પર જેવો પાંચાળ. ૨

[પાંચાળની સ્ત્રીઓમાં વિશેષે કરીને કાકિયાગૃહિણી અને ચાગણિ-
યાગૃહિણી દેવાયી એનો પહેરવેશ કાળા રંગનો છે, અને દેહનો વર્ણ
ગાંધે છે એ ગમગૃહિણી વચ્ચેને પગે નહીંને તીરે પાળી ભર છે]

ગાંધ્યા ઉરે ગચ્ચ, નાક નોખુનો તાલ,
ચાંચ વાચનાં ચાટનાં, પર જેવો પાંચાળ. ૩

[જેમ કાળા એ ગાંધ્યાના ઉદર, તેથી વધુ રૂપાળી એની
ગાંધ, છે તેથી વ વધુ નિમિશમયી એનાં નાક અને નોખ છે. માથે
વળાં કોટ્યા છે]

નન્તારી ગર્ભ ભલાં, કદી ન આંગણુ કાળ,
ચાચવને ગાંધ-કરે, પર જેવો પાંચાળ. ૪
ચાંચ પાની ચાંચ, ધચ્ચી સાંચડ્યાળ,
નન્તારી ગાંધ હવ, પર જેવો પાંચાળ. ૫

[ગાંધ નાક (ગાંધ) માં વધુ દુર્ગંધી છે,
તેથી નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ)
નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ)
નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ) નાક (ગાંધ)]

નદી ખગડે નિઝગ્યાં, મલપના પાણે માલ:
ગામે કમળા ગોવાળીઆ, પદ લેવો પાંચાળ. ૬

[ત્યાં નદીઓ અને ઝગઝગાળા ખગખગ વડી રહેલ છે, ત્યાં માલધારીના માલ (ગાયો બેસો) ભરપૂર પાણીમાં મલપતાં મલપતાં નીચ પીચે છે, ત્યાં ગોવાળ લોકો અજીબના કમળા ગાળીને ગદાવે છે, એવો એ પાંચાળ દેશ છે.]

હાંગો માંડવુ હીક છે, કદી ન આંગળુ દાળ.
ચાર પગાં ચળાં કદે, પદ લેવો પાંચાળ. ૭

[ત્યાં હાંગો અને માંડવ જેવા વકા દુગગ છે, દુબકાળ કદી પડતો નથી, ચોપગાં વનવરો ફરે છે, એવો એ પાંચાળ છે.]

તાતા તોરીંગ મૃગકુદ્યા, લીલા પાળા સાત,
એવા વહેરા ઉઠકે, પદ લેવો પાંચાળ! ૮

[ત્યાં દરણુ જેવી કાળ ભગનાગ પાણીદાર, રગરંગના ઘોડા નીપજે છે]

કુકુલકા મૃગકુદ્યા, શત્રુને દિયે સાત,
નવરંગ તોરીંગ નીપજે, પદ લેવો પાંચાળ ૯

[ત્યાં કુકુડાના જેવી ઊભી ગરદનવાળા, અને દુરમનોના હૃદયમાં શત્રુ સમ ખટકનાગ નવરંગી ઘોડા નીપજે છે, એવો એ પાંચાળ દેશ છે]

કળ કોળી, કૃળ લીંગોળી, વનસપતિ દરમાળ,
(પણ) નર પટાવર નીપજે, ભોંય દેવકો પાંચાળ. ૧૦

[કૃળમાં લુઓ તો ધણું ખરું દાળીનાં જ કૃળ વસે છે. (કોળીની સખ્યા બહુ મોટી છે) કૃળમાં લીંગોળી બહુ થાય છે. અને વનસપતિમાં દરમાળ વધુ નિપજે છે. એમ છતાં ત્યાં મનુષ્યોમા તો વીર-પુરુષો પાડે છે, એવી એ દેવશ્રમિ પાંચાળ છે.

પુત્ર વીસળદેવજીના હૈયામા વસી ગયો. મહેમાન ક્યા રહે છે, કેમ આવેલ છે, નામ શું છે, એવું પૂછ્યા વિના પાધરો રાજાએ સવાલ કર્યો કે

‘ ચોપાટ રમશો ? ’

‘ જેવી મરજી ’

‘ થોડી બાંધી દો ’

‘ ના રાજા ! થોડી મારી હેવાઈ છે બીજે નહિ બધાય એક તરણુ એ મોમા નહિ હ્યે. હું બેસીશ ત્યાં સુધી બિભીજ રહેશે ’

હાસતી પણ બાણે વાતચીત સમજી હોય તેમ તેણે એક કાનસૂરી માડીને હણહણાટી દીધી. વીસળદેવજીના હૈયામા વધુ પ્રેમ પૂરાયો; અને ચોપાટ ખેલવામા લખધીજીનો સાધેલ હાથ જોઈને તો વીસળદેવ મોહ પામી ગયા.

સાંજ ૧ડી એટલે વીસળદેવે જોળખાણ પૂછી. લખધીરજીએ બધી વાત કહી સલાખાવી કે, ‘ દુકાળ વર્તવા વસતીને લઈને પાર-કરથી આવ્યો છું રજા આપો તો માલ ચારીએ ’

વીસળદેવ બોલ્યા ‘ એ ભોં તો ઉજ્જડ પડી છે. તમે પચાવી પડ્યા હોત તો પણ બની શકત; પણ તમે નીતિ ન તજી તેથી હું એ આખી ધરતી તમને સોપુ છું સુખેથી ગામ બાધો પણ બિભા રહો. એક સગત છે. રોજે રોજ આહી ચોપાટ રમવા આવવું પડશે. ’

લખધીરજીએ સરત કબૂલ કરી હાંસલીના મોયલા પગમાંથી નેવલ છોડી, રાગ વાળી, પોતાના પડાવ તરફ ચડી ગયા. ડાયરો જોઈ ગયો. ‘ વાહ રજપૂત ! કાઈ વડો રજપૂત છે ! રાજપૂતી આટો લઈ ગઈ છે ! ’

દાયરાની આંખમાં એ વેણુ બોલતી વખતે લાલ લોહી ભર્યું હતું. પેટમાં પાપ બિચું હતું.

એક દિવસ સાંજે લખવીગળ વઢવાણથી ચોપાટે રમીને પડાવ ઉપર પાછા ફર્યા ત્યારે મૂંઝાણએ એને વાત કહી કે, ‘ભાઈ, આજ તો હું પૂજન કરતો ત્યારે માંડવરાજ એ વાર મારી સામે જોઈને હમ્યા !’

અતુર લખવીરણએ વાત રેણીટાળી નાખી, પણ અંતરમાં એને કાળ પડી ગઈ કે નક્કી, મૂંઝાણને માથે ભાર છે : તે વગર પ્રતિમા હમે નહિ.

૨

‘માડી ! સાંભળ્યું કે !’

‘શું છે છાડી ?’

‘આ જોડ્યો રજપૂત રોજ રોજ મારા બાપુ પાસે ચોપાટે રમવા આવે છે, એની ખબર છે ને ?’

‘હા એ રોજો આવે છે ત્યારથી દરબારે જોરડે આવવાનું થ જોડ્યું કરી નાખ્યું છે કાણ જાણે શું કામણ કરી મેલ્યું છે એ જોયઃ મોઢાએ’

‘મા, તમે ગદ્ ગદ્ બોળ્યાં છો. સાચી વાત કહો ? એ રજપૂત આજ્યો છે મિથમાંથી. એને એક જુવાન બેન છે. મારા બાપુને પીવા દેવા છે એટલે આ રજપૂતને જમીન કાઢી આપી છે, ને રોજ આવી ચોપાટ રમવા જોવાવે છે. પોતે પણ ત્યાં જાય આવે છે’

હાંકાં વીરમદવના કંઠમાંથી અને એની વદનગુ વચ્ચે એક દિવસ આવી વાત થઈ. લખવીગળની વાગવન વીરમદવજી ઉપર એટલું બધું જનના જોડ્યો કે એના વિના બાપુ ન જાતે. આ રજપૂતને વદનગુના દરબારે મોકલેલી નાણાંની ખમાતી. લખવી-

41

માતા નેમગાઈ પોતાના ઇષ્ટદેવ ગાંડવગજની પ્રતાપપૂર્વક કરે છે ત્યાં જ પડોન્ની દેવમૂર્તિના બાજુની નીચે લપાઈ ગયો. મા નેમગાઈએ કિંક્રિયાટા સામગ્રી ને આંહીં સરળાગત તેતગના ગરીબમાંથી અધિર ટપકતુ દીધું. પ્રભુજનપની માળા પડતી મૂંઝીને એણે બાજુ હેઠળથી હળવે હાથે તેતગને ઝાલી લીધું. એ લોહીતગ્ગોળ પંખીને હંચામરમુ આંખીને પપાળવા માડ્યું. માની ગોદમા છોકરું લપાય તેમ તેતર એ સરણુ દેનારીના હંચામા લપાઈ ગયો. મા તેતગને પપાળતા પપાળતા કહેવા લાગ્યા કે ‘બી મા મારા બાપ ! હવે આહી મારે હંચે ચડ્યા પછી તને બીક કેતી છે ? ચગ્ગર મા હવે આ તો રજપૂતાણીનો બોળો છે, મારા બચ્ચા !’

ત્યાં તો બહાર ઝાપે ધકગક બોલી રહી ચલાડોના ઘોડાં હમચી ખૂંદતાં હતા અને ચલાડો ચાસકેચાસકા કરતા હતા કે ‘આહીં ગયો એલા. અમારો ચોર કાઢો આપો. કેના છે આ ઉચાળા ?’

સોદાઓ બધા પોતપોતાના ડેરામાથી બહાર નીકળ્યા. પૂછવા લાગ્યા કે ‘કોણુ છો તમે સહુ માહુ ! આટલા બધા રીડિયા શીદ કરો છો ? આહી બચ્ચરવાળોના ઉચાળા છે એટલુ તો ધ્યાન ગળો, ભાઈઓ !’

‘અમારો ચોર કાઢો આપો જલદી ચોરી ઉપર ગિરજેરી કરો મા’ ચલાડોએ તોછડાઈ માગી.

‘કોણુ તમારો ચોર !’

‘અમારો સિકાર જખમી તેતર.’

ગોદાઓમા હસાહસ ચાલી : ‘વાહ ! રગ છે તમને ! એક તેતર સારુ આટલી બહાદુરી ?’

ત્યાં તો ઝાપે મા નેમગાઈ દેખાણા. ગોદમા તેતર છે. પડછંદ રજપૂતાણીએ પ્રતાપનેર પૂછ્યું : ‘શું છે બાપ ?’

‘ ઈ જ ! ઈ જ અમારો ચોર ! ઈ જ તેતર ! લાવો પાછો. ’

‘ તેતર પાછો અપાય કાઈ ? એ તો મારો શરણાગત હતો. લાઈ ! વળી એ તો મારા હાકરના બાજુ હેઠળ ખેંચેલ હતો. એ ભગવાનનો શરણાગત મારાથી પાછો કેમ અપાય ? ’

‘ શરણુ ગયો સોંપે નહિ, રજપૂતાંરી રીત
મરે તો ય મેલે નહિ, ખત્રી હોય ખચીત,

‘ અને પાછા તમે તો બધા રજપૂત લાગો છો બચ્ચાઓ ! ’

‘ હા, અમે ચલાડો છીએ ’

‘ ત્યારે હું તમને શું શીખવું ? શરણુ આવેલાને રજપૂત ન મોંપી દે, એટલું ય શું તમારી જતેનાઓએ તમને ધાવણુમા નથી પાચું, બાપ ? ’

ચલાડો કાપ્યા ‘ હવે એ બધી વાત મૂકીને ઝટ અમારો ચોર મોંપી દો. ’

‘ બાઈ ! તમે ઘર ભૂલ્યા ’ કહીને મા જોમગાઈએ તેતરને છાતીએ દાખ્યો, તેતરના માથા પર હાથ પંપાળ્યો

‘ તો અમે તમારા લગાચા કેંદી નાખશું. આહી પગ્દેશની માટી ઉપર તમે ભૂડા લાગશો. ’

જોમગાઈએ કહ્યું : ‘ શીદ દાલા ઝેર વાવો છો ? અમને પરદે-શીઓને શા સારું સતાવો છો ? કહો તો મારા ઘેટાં આપું, ગાય બેંસ દઉં, પણ શરણાગત કેમ મોંપ્યો જય માગથી ? ’

ચલાડોને તો કનિયો જોતો હતો. બહાનું જડી ગયું. સમ-શેરા ખેંચાઈ. એ મામતો દેખીને માતાએ જીવાન ખેટા મૂળજીને મડકાર્યો :

મૂંજને માતા કહે, સુણ મોઢાના શામ,
દળમાં બળ દાળો હવે, કરો ભલેસં કામ.

૪. એક અખખાને કારણે

સિંધમાં તે સમયે એક સૂમરો રાખ રાજ કરતો હતો. સૂમરાના દરબારમાં હેમતખાન નામના એક જતની નોકરી હતી. સૂમરાના કાનમાં કોઈએ મોહિની રેડી કે હેમતખાનના ઘરમાં સૂમરી નામની પદ્મણી જેવી કન્યા છે. કામદેવના ભૂવા સરખા ગાંડાતૂર સૂમરાએ હેમતખાનની કન્યાનું માથું મોકલાવ્યું.

હેમતખાને ના પાડી; જવાબ વાળ્યો કે : રાખના હીરામોતીના હારની ખેડીઓ પહેરાવવા કરતા તો મારી સૂમરીને હું કોઈ મારા જેવા ગરીબના ઘરની ઘરવાણી બનાવીશ.

સૂમરાએ નકાર સાબળીને હુકમ કર્યો કે : ' નાસવા માંડ. છ મહિને જમરદસ્તીથી તારી છોકરી જૂટવી લઈશ. '

હેમતખાન પોતાના કમીલાને લઈ પોતાના રસાલાની સાથે ભાગવા મંડ્યો. ભૂજમાં આવીને એણે રાવનું શરણુ માગ્યું. રાવે તો પોરસમાં આવી જઈ આશરો દીધો, પણ રાવના અમીરઉમરાવોએ ને કામદારે સિવ સામે આગળા ચીધીને બતાવ્યું કે, ' સૂમરાનાં બાલ્કાં આવીને હમણાં જૂઠ્ઠા રાણા નાખશે ' કામદારે હેમતખાનને કહ્યું કે. ' ચાલ્યો જ ' ભગ્નચેરીમાં હેમતખાને રાવને પૂછ્યું કે : ' આ હુકમ આપતો છે ? '

રાવની આજો ભોયમાં ખૂતી ગઈ. એણે માથું ઊંચું કર્યું નહિ. ' યા અ'ત્રાહા ! ' કહીને હેમતખાન પોતાના બાલકમચ્ચાં લઈ આવતો થયો.

બધા જતો જમનગરમાં રોકાઈને આશરો માગવા ગયા જમ-
નગરે સંભળાવ્યું કે; ‘ભૂજે ન સધર્યો તો મારુ શું ગણું?’ નગરનાં
બારણા બધ જોઈને જતો ધ્રોળ રાજમા ગયા, ધ્રોળથી જાકારો સાંભ-
ળીને આખો કબીલો મોતની તૈયારી કરી ચાલી નીકળ્યો.

માર્ગે મૂળી ગામનો ટીંગો આવ્યો. પાદરમાં જ જુવાન સોદાઓ
રમત ખેલતા હતા. જુવાનોએ આ જતોનાં બાળકોને રોતાં સાંભળ્યા,
લીંબુની ફાડ જેવી આખોમાથી બેર બેર જેવડા પાણી પાડતી જતા-
ણીઓને જોઈ. મૂળીને પાદરથી એક વટેમાર્ગ પણ પોરો બાધા વગર
જાય નહિ, અને આ રોતાકકળતાં દોઢ હજાર મુસાફરો કા સીધાં
આદ્યાં જાય? સોદાઓએ જતને પૂછ્યું. ‘ભાઈ, કયા જાવું?’

‘જાવું તો દરિયામાં.’

‘કેમ એમ?’

‘ધરતી અમને બધેયથી જાકારો દે છે, એને અમારો ભાર આકરો
થઈ પડ્યો છે.’

‘આમ આડું કેમ બોલો છો, ભા !’

‘આડું નથી બોલતા ભાઈ ! સાચું જ કહીએ છીએ પરશુરામે
એકેય રજપૂત કયા રહેવા દીધો છે?’

‘પણ ભાઈ, બોલો તો ખરા, શી આદત છે?’

હૈયતખાને બધી વાત કહી સંભળાવી પરમારોમાં વાત પ્રસરી
ગઈ. મૂળીને ટીંગે મોટા લખધીરજીથી ચોથી પેઢીએ લખધીર બીજાનું
પાટ તપતું હતું. એણે જઈને પોતાની વૃદ્ધ માતાને પૂછ્યું કે. ‘માડી,
જતોને આશરો આપું?’

પરમાર માતા બોલ્યાં ‘દીકરા, આજ એક વાત મને સાંભળી
આવે છે : તું નાનો હતો. એક વખત હું નાહવા બેઠી હતી, ત્યારે
તું રોતો હતો હું આવીને જોઉં ત્યાં તો તને વગરણુ ધવરાવતી

જ નીકળ્યા. મુમગ સાથેના એ સંત્રામમાં હેયતખાનનો એકનો એક જુવાન દીકરો કામ આવી ગયો. ગરેલ ભાભીએ મમરીને સંભળાવ્યું કે ‘ચૂડેલ ! તારા સગા ભાઈને ય તે આજ ભગખ્યો.’

સૂમરીને કાળજે જાણે છેલ્લુ તીર ભોંકાવાનુ હતું તે ભોંકાઈ ગયું. રાતે સોપો પડી ગયો તે વખતે છાનીમાની બહાર નીકળે એક ગોવાળિયાના છોકરાને સાથે લઈ સૂમરી સાંઢ્ય ઉપર ચ અને જુદા બતાવે તે માર્ગે પથ કાપવા માંડ્યો. એ વાતની ખબર પડતાં જ એની પાછળ સૂમરાઓ ચડ્યા. બરાબર બગમગુ થયું તાણે સૂમરી વણોદ ગામને પાદર પહોંચી પાછુ વળીને જુએ તો સૂમરાના થોડા આડા ફરી વળેલ જોયા !

‘હે અમ્મા, મારગ દેજે !’ એટલુ કહીને સૂમરીએ સાંઢ ઉપરથી પડતું મેલ્યું. ધરતી ફાટી, અને મા જેમ ચેતા બાળક પોતાના થાનેલે વળગાડીને ઉપર પાલન દોડે, તેમ ધરતીએ પણ સૂમરીને અંદર લઈ પોતાનુ પડ દાંડી દીધુ. સૂમરી જે દેશમાં સમાઈ ગઈ ત્યાં એની ચૂદડીનો એક છેડો બહાર રહી ગયો હતો. અત્યારે ત્યાં ‘સૂમરી બીબીનુ તળાવ’ છે, તે કબર છે એ કબરનું માનતા ચાલે છે.

અહીં માંડવના દુગર ઉપર તો જુવાનડાઓ હોરી ખેલતા હોય તેમ લોહીની રોડો છૂટતી હતી ઈસાણ નામનો એક જત દુશ્મનની કારમી ગોળા ખાઈને કડોળાની ટેકરી ઉપર પડ્યો હતો. અને એનાથી થોડે આથે લખવીગનો કોકો આસોણ પણ ધાયલ થઈને મૃતો હતો. જોયના અગમથી ખળખળ લોહીની રેલ ચાવતી હતી ઇમેણ પડ્યો પડ્યો. પોતાના લોહીના રેલા આડો મારીની પાળ બાંધતો હતો. મોતની પીડામાં દસડાતો આમોણ પૂગવા માંડ્યો કે ‘ભાઈ ઈમા ! મગ્ની વખતે શું તને ચાજો બિપડ્યો ? મારી શી દેડી ગયા છે ?’

છસો જવાબ આપે છે કે : ‘ હે ભાઈ, આ ચાલો નથી. આ મારું-મુસનમાનનું લોહી છેલ્લી ધડીએ તારા લોહીમાં બેળાઈને તને થઈ ન ક્ષે, ને તારું મોત ન જગાડે, માટે હું આડી પાળ ખાંધું છું । ’

‘ એ ઈસા ! મ બોલ, મ બોલ ! મોત જગાડું નથી, મુધરે છે. આજ છેલ્લી પધારીએ મૂતા મૂતા આલણેટ ન હોય. ન અટકાવ, ન અટકાવ, આપણું લોહીને બેળાવા દે. ’

ઈમા સૂણ ! આગો કહે, મરતો પાળ મ ખાંધ,
જત પરમારં એક જો, સંધ્યો કરી મ મંધ.

એ સાંભળીને ઈસાજીએ પોતાના લોહીને વહેવા દીધું. બેપના લોહી બેળાં રેલ્યાં ત્યારથી જત અને પરમાર પરમ્પર પરમે છે. એ લોહીનાં આલિગન અમર વ્હો ગયાં છે

ત્યાં તો વણોદથી વળી આવેલા સવારોએ ખગર આપ્યા કે જેને માટે વેર મંડાવું હતું તે તો ધરતીમાં સમાઈ ગઈ. પોતાની દીકરી હવતી દુશ્મનોના હાથમાં ન ગઈ, અને મોત વડાણું મળ્યું, તે જોઈને જતો પ્રસન્ન થયો. પણ પરમારોને તો એ સ્ત્રીની આત્મ-હન્ય સ્ત્રીહન્યા જોઈથી જ વસતી લાગી. પરમારો દતાસ થઈ ગયા સમગ્રએ તો પરમારોની કૃતજ કરી નાખી હતી. તે ઉપરાંત એણે દાવાઈને કેદ કરીને લખધીગજીને કવું કે ‘ મારા લખધીને અધમાથી આવવાનું ખર્ચ નહિ આપ તો દાવાઈને ઉપાડી જઈ મુસનમાન કરીશ ’

લખધીગજીએ અમનવાદના બાદગાદ મદમ્મદ બેનકની મદાવ માગી બેગમએ વચ્ચે પડી, લરકનું ખર્ચ લખધીગજી મુસનમારો એવી બહેરી દીધી, અને ખર્ચ પરમારો ન બે ત્યાં સુધી દાવાઈને પોતાના કબજામાં રાખવાનું કમન્યું.

હાલોજી પરમાર મહમ્મદશાહની સાથે અમદાવાદ જઈ રહ્યો. બાદશાહની ઉમેદ હતી કે હાલોજીને મુસલમાન બનાવવા, પણ જોરજુલમથી નહિ, એને ઈસ્લામનું સાચું નૂર બતાવીને. તેથી બાદશાહે ચાર મરજદી પાઠાજોને જોવાનીને હાલોજીના રમોડા ઉપર મૂક્યા. હાલોજી જગાય ન દુભાય તેવી રીતે બાદશાહે બંદોબસ્ત કરાવ્યો. બીજી તરફ એને ઇસ્લામ ધર્મના ગુરુઓ સમજાવવા મૌલવીઓ રાખ્યા પણ હાલોજીનું મન પલબ્ધુ નહિ મૂમગની ખંડણી પૂરી થયે હાલોજી પોતાના બાઈની પાસે મૂળી ચાલ્યો ગયો.

પાંચમે જ દિવસે મારતે ઘેડે હાલોજી પાછો અમદાવાદ આવ્યો ભરકચેરીમાં હાકતી છાતીએ હાલોજી આવીને જોતી બેઠો કે : ‘બાદશાહ સલામત ! મને મુસલમાન બનાવો, જલદી મને મુસલમાન બનાવો.’

બાદશાહ તાજજીબ બની ગયા. એણે બધી હકીકત પૂછી. હાલોજીએ હકીકત કહી.

‘હું મારે ઘેર ગયો, આપે આહી મને કેવી રીતે પવિત્ર રાખ્યો તેની વાત મેં મારા બાઈભાણીને કહી સંભળાવી, ત્યાર પછી મને તરસ લાગવાથી હું પાણિયારે જવા બેઠ્યો, ત્યાં તો મારી ભાણી આહી ફરીને બોલી રહી ભાણીએ કહ્યું ‘તમે પાણીને જોળે અડગો મા’

‘મેં કહ્યું ‘ભાણી, હારી કરો છો કે શું ?’ ભાણી બોલ્યા કે ‘ના, હારી નથી, ખરું છે,’ તો ય હું હારી સમજ્યો, ચૂના પામે જવા ચાલ્યો પણ ભાણીએ ક્રોધ ફરીને કહ્યું કે ‘તમે તો મુસલમાનની બેળા ગ્રહી આવ્યા છો હવે તમે ચોખખા ન ગણાઓ.’ જહાપનાહ જે હિન્દુ ધર્મ આવો સાકરો હોય તો મુસલમાન જ કાં ન થઈ જવું ? મને મુસલમાન જ બનાવો.’

હાલોડ મુસમાન બન્યો; આદ્યાદે લખાંસીડને મૂળાથી અમદાવાદ પો.વા.વા, અને વૃક્ષ દીર્ઘ ૬ ગાળપુરની મેલીની દાવાને આપો. આદ્યાદે પોને પીત્ત ગાર ગામ પણ દાવાડને મમાલમાં આપ્યાં જે રીતે દાવાડને ગાળપુરની ગાડી ઉપર મોટાવા સાથે મેળા, મેળા, મિષાઈ, દોગી માટે જામ ૫૫ સોદા એમ ચાર અમીંગ આપ્યા; એક મમાલ આપી.

૩

એક દિવસ દાલોડ ૫ ગાર ગાળપુરની જમાણધી અરવા માટે ધણુમ ગયા છે. તે જ દિવસે દાલીઓએ ધણુમની ગાયો વાળી. ગામમાં વસતિનાં દુધાંત સાંજીને દાવાડનું દેવ દવમણી ગીચું. મનમાં અંતરમાં દેવ જોડ્યા છે. 'દાવાડ, તારી કાયા ભલે વટવી. પણ રીતે નો ગોણાદા-અનિસાજનો રતો છે ને ! આજ તુ બેસ કાડી ગાયો ગળી જશે ! હું અમિપુત્ર ! આપવાદનાં બિન્દ અભાર !'

એકે પડે દાલોડ ગાયોની વધારે અડ્યા. ધણુમની દલિંગે એક ગાઉ ઉપર દાલીઓની સાથે બેઠા થયો અને ધીગાણામાં દાલોડ કામ આપ્યા. આજ સરસા પીરની જમ્માં એમની પચેક દાય લાંબી કમર મોજૂદ છે.

દાવાડનાં રાગી પોતાના દીકરા હાંસુડને તેડી બાદશાહની પાર્મે ગયાં. ગાળીની અરજીથી, જે જગ્યાએ ગાયોને દારૂં દાલોડ કામ આપ્યા તે આખી જગ્યા બાદ્યાદે ગીચગમા આપી દીધી x

દાલોડના માથામાં બાદ્યાદે હાંસુડને જૂતીઆ, બદરીઆ, હાંતીઆ ને જાંજુડીઆ નામનાં ચાર ગામડા પણ આપેલા. તે ગામ આજે દિવસે થઈ ધણુમની ગીમમાં ભળી ગયાં છે. દલુપે એના ટોંગ એધાગીઓ તરીકે મોજૂદ છે, અને એ ગામો ઉપરથી માર્ગોનાં નામ પણ પડેલાં છે.

* આજે અચેન સુધારે એ જગ્યાની સરકારી વીડી બનાવી નાખી છે.

શિંહનું દાન

મૂળીની પાદ ઉપર સાતમી પેલીને ચાંચોડી બંધ ગયા એક વખત દાનવદના મજનના કાચોડ, પ્રાણના મગ્ન અને ચાચોડ એક સાથે ગોમતીડમાં નાદા ગયા હતા ગોમતીડમાં આવન હતી વખતે ધાંગનાના તથા ધાળના દગ્ગારે કાંઈક વત્તા લીધા, પણ ચાચોડએ તો એવું વત્તા લીધું કે 'મારી પાન નં કાઈ હશે તે હું મારા જન્યનારને આપીશ'

ત્રણે જનયાળુઓ ધરે આવ્યા જે માટા દગ્ગારોનાં વત્તા થોડે વખતે છૂટી ગયા, પણ ચાચોડની પ્રતિજ્ઞા તો ડ્રવસટોસટની હતી

હળવદ દગ્ગારે પોતાના દસોંદી ચારણને ઉસ્કેર્યા, વચન આપ્યું કે 'પરમારનું નીમ છોડવ તો તું જે માગે તે તને આપું'

ચારણ કહે 'પરમારનો પુત્ર હું માયું માગીશ તો માયું મેં વધેરી દેશે'

દગ્ગાર કહે કે 'એવું કાંઈક માગ કે પરમારને ના પાડવી પડે'

ચારણ મૂળી આવ્યો ભરકચેરીમા દેવીપુત્ર અને અગ્નિપુત્ર ભેટીને મળ્યા ચાચોડ કહે કે : 'કવિરાજ, આશા કરો.'

'બાપ ! તમથી નહિ બને'

'શા માટે નહિ ? માડવરાજ જેવો મારે માથે ધણી છે. આ રાજપાટ ઉપર તો એની ધજા ફરે છે, મારી નહિ કાંઈ

દિવસ આ રાજપાટનાં ગુમાન કર્યાં નથી, માંડવરો ધણી એની લાજ રાખવા જરૂર આવશે.’

‘અન્નદાતા, મારે તારી રિદ્ધિસિદ્ધિની એક પાઈએ નથી જોતી. તારા લાખપસાવ પણ ન ખપે. તાના માવાનો પણ હું ભૂખ્યો નથી’
‘જે માગવું હોય તે માગો.’

ચારણે ગોદણુભર થઈને દુહો કહ્યો કે :

અશો આપે કે? અધપતિ, જે ગજ કે દાતાર;
સાવઝ દે મું સાવભલ, પારકરા પરમાર !

‘કોઈ રાજ ઘોડાના દાન કરે, તો કોઈ હાથી આપે પણ હે સહુથી ભલા રાજ, તું મને છવતો સાવઝ આપ.’

‘સાવઝ !’ સભાનો અવાજ ફાટી ગયો

‘હા, હા, છવતો સાવઝ !’ ચારણે લલકાર કર્યો
જમી દાન કે દે જખર, લીલવણુ લીલાર,
સાવઝ દે મું સાવભલ, પારકરા પરમાર !

‘કોઈ જખર રાજગો જમીનના દાન આપે, કોઈ પોતાનાં લીલા માયાં ઉતારી આપે, પણ હે પરમાર ! તારી પાસે તો હું સાવઝ માગું છું.’

હાહાકાર કરીને આખી કચેરી તાદૂની ભડી કે ‘ગઢવા, આવુ માગીને પરમારની આજરૂ પાડવામાં વડાઈ માનો છો કે ?’

ચારણે તો ખિરદાવળ ચાલુ જ રાખી .

કોડપસાં દે કવ્યદને, લાખપસાં લખવાર;
સાવઝ દે મું સાવભલ, પારકરા પરમાર !

‘તું ખીજા કવિઓને ભલે કોડપસાવ અને લખપસાવના દાન દેજે, પણ મને તો હે પારકરા પરમાર, સાવઝ જ ખપે’

[illegible]

કરતો; અને ત્યાર પછી તો એ કંકુની ટસર જેવા ગતા ટોલિયામાં, સવામણ રતી એ તળાઈમાં, સમુદ્રફીણ સરખા એ ધોળા ઓઝાડમાં ગોરી રંજપૂતાણીની છાતી ઉપર પડ્યા પડ્યાં રાત્રિના ત્રણ પહેર તો દાણ જાણે કેટલા વેગથી વીતી જતા; રાત્રિથી જાગે એ ક્ષત્રી-જેઠડીનાં સુખ નહોતાં સહેવાતાં, નહોતાં જોવાતાં

આજ છટ્ટા દિવસનું સવાર હતું. રાત આઝા કેટલા પગ રણા છે તે ગણ્યા કરતી રંજપૂતાણી એની મેડી ઉપરથી કમાડની તરડ સોંસરતી, દેશીએ જોડેલા બંદીવાન સ્વામીને જોયા કરતી પણ વર્ણ-વાનું, માથુ તો એ બીડેલી બારી સામે શી રીતે બિચું ઘર્ષ મટે ? ઉઘાડી સમજેશે સરખી કેટલીયે આંખો એના ઉપર પહેરો ભરતી હતી. એ તો હતાં ક્ષત્રીના પરણેતર.

ત્યાં તો ગામમાં ચીસ પડી. ઘરેઘર વાજરુ રોવા લાગ્યાં, બુંગિયો ટોલ ગાળ્યો, અને ચારણે ચોરે આવીને લાકડા મારી કે-

ક્ષત્રી લાગે ખોટ, ગઢથી જતાં ગાવડી :
દેખી વણવા ફોડ, મન લજ્જત્યે માવડી !

ગામનું ધણુ જોળાને મિયાણા ભાગતા હતા. ભાલો લઈને વર્ણવો ગોઠેથી જ ધોડે પલાડ્યો, મિયાણાની ગોળાઓનો મે વરસતો હતો તેમાં ઘર્ષને વર્ણવો પહોંચ્યો. બીજા રંજપૂતોને પાછળ મેક્ષીને દોડ્યા આવતા આ મીઠગઅધા વગરજાને જોતાં તો મિયાણાને પણ થયું કે 'વાહ રંજપૂત !' એ અશુભને પણ પોતાની સ્ત્રીઓની મીઠી સોડ સાંભરી આવી લુદ્ધ કર્યા વિના જ આખું ધણુ વર્ણવાને પાછું સોંપ્યું ને કહ્યું કે. 'જા બાપ, તારી પરણેતર વાટ જોતી હશે.'

સહુને પોતપોતાનાં પશુ પહોંચી ગયાં. પણ સુતારની આયડી પોતાનાં રોતા છોકરાંને કેડ વળગાડીને કકળતી કકળતી આવી કે - 'એ

ગામ તરફ ચાલી ગઈ ભરવાડ પાંદડાં ઊંચેળીને લુગે ત્યાં તો પથરું
એક રૂપાણું મસ્તક દીકું-એ મસ્તકનું દ્વેષધર્મ મોં દીકું !

તે દિવસથી એ મસ્તકને ઠેકાણે વર્ણવા પીરની જગ્યા
બધાયેલી છે.

આજ દોઢ વાર દોઢ ગાકત્ર પ્રવાસી એ રણમાં ભૂલો પડે છે,
પાણી વિના એને ગળે શોષ પડે છે, હવવાની આશા છોડીને વર્ણવાનું
નામ સ્મરે છે, ત્યાં દોણ જાણે ક્યાંથી દોઢ તેજની ઘોડેમવાર,
એક હાથમાં ભાતું ને બીજા હાથમાં મીઠા પાણીની મસક લઈને
મારતે ઘોડે હાજર થાય છે, અને જેગુદ્ધ બની ગયેલા મુસાફરને મોંએ
પાણી મીચે છે, એવી વાતો ઘણાને મોઢેથી સભળાય છે.

૭. આલમભાઈ પરમાર

રાણપુરને ડીઝે આગરે બસો વરસ પૂર્વે સાહેબજી નામે હાલા-
તના વશજ હતા. સાહેબજી ખુદના બંદા હતા. આ દુનિયાની
ગામભારીનો એને મોહ નહોતો તેથી જ એના પિત્રાઈ રહીમજી,
સાહેબજીના બિગા મોતમાં પોતાના ઘોડા ચરાવી દેવા લાગ્યા અને
ધીરે ધીરે તો એણે સાહેબજીનાં ગામડાં પણ દબાવવાનું શરૂ કર્યું.
સાહેબજી પરમાર કંટાળીને પાંચાળમા દતા ભગતની મોલડી નામે
ગામમાં પોતાના દોસ્તો કાઠી દરયાગેને ઘેર જઈ રહ્યા

એક દિવસ એ ભના સાહેબજીને વાવડ મળ્યા કે દરબાર રહીમજી
ગામને પાદર ચર્મને નીકળવાના છે. એના કિત્તમા ચલુ કે 'મારો
ભાઈ નીકળે છે !' દૂધના કેસરીઆ કદા લખને, સાકર અને બદામ
લખને, રહીમજીની બગદાસ્ત કરવા સાહેબજી પોતાના કાઠીમિત્રોનો
કાયરો ભેજો કરી મોલડીને પાદર જઈ બિમા.

રાત્રી આંખોવાળો રહીમજી ઘોડા ઉપર બેસી પોતાના ઘોડેસવારોની
સાથે નીકળ્યા. સાહેબજી અને આજો કાઠી કાયરો આડા રૂપાં ને
ભાઈના ઘોડાની લગામ ઝાલી સાહેબજી પીનખવા લાગ્યા કે : ભાઈ !
કિતરો, સાથે બેસીને ચાલવા ખાઈએ. '

'એલા તું દહા મરી નથી રયો !' એમ મોલડીને રહીમજીએ
પોતાના હાથમાં બારેલી બંદૂક હતી તે સાહેબજીની છાતીમાં ચાંપી
લીંપી તીંધાઈને સાહેબજી ભોંય પર પડ્યા. એ પણ પહેલાંની પ્રીતિ-
ક્ષત્રી આટલે એના બહિમત, મોજા મોં ઉપર એમ ને એમ છરામેલી

રગાડા ગડયા, આખા ગામને અબુભાઈએ જગાડ્યું આલમભાઈ અબુભાઈના રમકડા જેવા નામ વધા !

તે વખતે સોનપુર ઉપર દામાદરાવ ગાયકવાડની આજુ ફળી. દર વર્ષે દામાદરાવ જગાવધી ઉધરાવવા આવી આવતા તેમને ધોળકાથી લઈ દરીયા નીનામા ગામ સુધી પહોંચાડવાની ફરજ રાણપુરના દરબારે ઉપર હતી અબુભાઈ દુરેશી પોતાના બાળરાજને સાથે લઈને ધોળકે ગયા જઈને દામાદરાવ પોળામા આલમભાઈને એસાડીને બંધી કયની કહી દામાદરાવ રાણપુર આવ્યા એમની આજ્ઞાથી મગદાઓ રહીમભાઈને પગે ગરગી બાવી ગામમાંથી ઢસડી દિલ્લામાં લાવ્યા દામાદરાવે પીડ ફરવી હુકમ દીધો કે : ‘ મારે એનું મો નથી જેવું જાઓ એને કાઢ મારો. ’

‘ ન બને, એ ન બને ’ કરતો જુવાન આલમભાઈ આડો પડ્યો.

દામાદરાવે કહ્યું કે બચ્યા, એણે તો તારા બાપને કાપી નાખ્યો છે. એના ઉપર દયા હોય ?

‘ મહારાજ, મરેલો બાપ હવે જીવતો નહિ થાય, પણ મારા કાકાના મોતથી તો અમારી સો પેઢી લગી વેર જીવતું થશે. ગમે તેવો તો થે એ મારો કાકો છે ’

રહીમભાઈને ટેદી બનાવી લઈ જવામાં આવ્યા રાણપુરની ચોવીસી પાછી આલમભાઈને ઘેર આવી મહારાજે આલમભાઈના રક્ષણ બદલ રાણપુર થાણું મૂક્યું. એના બચ્ચા બલ્લ આલમભાઈએ ગાયકવાડ સરકારને રાણપુર આપ્યું

આંહી આલમભાઈનો દિવસ ચડ્યો, તે વીરમગામમા બહેનનો દિવસ આશ્રમ્યો. સોનાની હીડોળાખાટના મીઠા મીઠા કીચૂડાટ બધ પડ્યા લાજને બહેનબહેનીએ રાણપુર આશરો લીધો પોતાને મજેલા બાકરાનું એક પણ વેણ સભાર્યા વિના આલમભાઈએ બહેનને ‘ ગદીકી ’ નામનું ગામ આપ્યું, જે હજી એના વંશને ખાય છે.

એ ટાળે એ રજપૂતોએ એને પડળે ગડીને ક'ી દી' કે 'તમે તમારે કેદમાં જાઓ. અમે હમણા વાળિયાને વેગે આપીને દામાજીને અને આલમભાઈને રેગી નાંખશું '

અનાન કરતાં કરતાં દામાજીએ હમ્મ દીધા કે : ' સગળસિહને ઝાડ નીચે લઈ જાઓ ને ઝાટકે મારો '

આલમભાઈએ ગીરા નાખી કે : ' મહારાજ, નયને, એમ નયને.' ' કેમ ? '

' જેનરલની રમતમાં જે લાકડાનો ગમ્મ હોય છે, એને પણ મારવાની મના છે, તો પછી આ હુવતા જંગતા મનુખ્યાવતાગ્ને, આ લાખોના પાળનાગ્ને કેમ મરાય, મહારાજ ?'

બદીવાન સગળસિહ જાણે પ્રભુની દયાનુ અમૃત પીતો હોય તેમ આલમભાઈના મોની સામે જોઈ રહ્યો. દામાજીરાવનું દિલ પણ નરમ થયું.

ત્યાં તો બે વાણિયા એક બીજાને ગાળો દેતા, મારપીટ કરતા, ખૂમળરાડા પાડતા ચાલ્યા આવે છે. મહારાજે જાણ્યું કે શેઠિયા ફરિયાદે આવે છે. લગોલગ આવી પહોંચ્યા ત્યારે કૃતજી સગળસિહે રાડ પાડી કે ' મહારાજ ! આ દગો છે, માગ રજપૂતો વાણિયાને વેશે તમને મારવા આવે છે. '

દામાજીરાવ નહાતા હતા શરીરે પૂરો પોશાક પણ નહોતો. આલમભાઈ પાસે પણ એક છરી થે નહોતી. રજપૂતો પોતાની જંગમા છુપાવેલી કટારો કાઢી મહારાજની સામે દોડ્યા. ત્યાં તો આલમભાઈએ દોટ કાઢી જેયની ગરદન એકેકેક લાથમા આવી, જેયના માથા સામસામા પટકીને ચૂટેચૂગ કરી નાખ્યા.

મહારાજ બોલ્યા કે : ' રગ છે આલમભાઈ અત્યારસુધી હું માનતો કે તમે ફક્ત ચોલિયા છો. પણ ના, તમે શરીર પણ સાધી જાણ્યું છે '

૮. દીકરો !

‘આપા દેવાત ! આ તમ સારુ ઘઈને હોઠાની બજરતું પડતરું આણ્યુ છે. ભારી મીઠી બજર હાથ પડી, તે મનમાં થયું કે આ બજરનો ધુવાડો તો આપા દેવાતની ઘૂટમાં જ શોભે.’

એમ કહીને ભર દાયગમાં એક કાઠી આવી વચ્ચોવચ્ચ બેઠેલ એક પડછંદ પુરુષની સામે તમાકુનું પડતરું ધરે છે અને બાણે ટાઈ બડિયાની પાસે નજરાણું લેતો હોય તેવો એ પુરુષ જરાક ડોઝી દલાવે છે. એની સોનાના વેઢવાળી આગળીઓ દાઢીના કાતર્યા ઉપર રમે છે.

ત્યાં તો બીજો કાઠી ઊભો થાય છે ‘આપા દેવાત ! આ નવો નોકર હોડો ચ હું ગગા-જમની તાર મદાવીને ખાસ તમ સારુ જ લાવેલ છું. સારુ રાત્ર તો દેખાણે જ શોભે ને બા !’

થોડુંક મોં મલકાવીને આપો દેવાત હોઠાની બેટ રચીધારે છે.

‘—ને આ બિનની દળી.’ એમ કહેતા ત્રીજા ભાઈ આગળ આવે છે. ‘આપા દેવાત, તમારી ઘોડીને માથે આ મશરૂ જેવી ઘઈ પડશે. ઘોડીનું ટિન નહિ છોલાય. ખાસ બનાવીને આણી છે હો !’

ચલાળા ગામના ચોરા ઉપર દરબાર ઝોધડવાળાના આઈને કારને કાઠીગયરો એકઠો મળેલ છે ત્યાં તમામ કાઠીઓની મીટ ફક્ત શુંદાળાના ગલદેરા દેવાત વાંકને માથે જ દરી ગઈ છે. દેવાતને રિઝવા સારુ સદુ મથે છે દેવાતની આંખ કરડી થાય ~

એ વિકરાળ નદીને કાંઠે પખીના માળા જેવડું નાનું, લાખાપાદર ગામડું છે લાખાપાદરની એપાસ નદીઓ જ ચાલી જાય છે એમાસામાં તો જાણે પાતાળ લોકની નાગકન્યાઓ પૃથ્વી ઉપર નાચ કરવા નીકળી પડી હોય તેમ અનેક ઝરણાં ફૂટી નીકળે છે સતજૂગના ત્રડપિ જેવા એક જૂના વડાની છાયડી નીચે, પથ્થરની લેખડમાથી પાણીનો મોટો ધોધ પડે છે એ ધોધની આસપાસ લોકોએ ગૌમુખી બાધીને ગૌમુખી ગંગા સ્થાપ્યાં છે. પડખે જ શકર બેઠા છે. આ કુદરતે એકસામટી ગુલાબી ફરેણુ ઉગાડી છે. આંખાની ઘટા જામી છે નીચે એ ગૌમુખીને ઝીલનારો કુદરત માતાએ જાણે માપી કડારેલો નિર્મળ કુડ આવેલો છે નીચાણમાં જોડો ધરે છે વડલા ઉપર મોરલા ટોકે છે. ગૌમુખીના નીર ખળખળે છે, કુંડમાં નાની માછલીઓ લગતગે છે. ને ઘૂનામાં મગરો શેલે છે. કુદરતના રૂપમા કેમળ અને વિકરાળ, એ ય રેખા કેવી જુક્તિથી આકેલી છે ! એવે સ્થળે જન્મનારા માનવી પણ એક વખત એવાં જ કેમળ અને વિકરાળ હતા સૂનીર ને ગ્રેમી હતા. એ ગામનાં તોરણ બાધનારો જ આ લાખો વાળો ધનાણી શાખનો એ કાઠી હતો.

લાખાપાદર આવીને એણે બાઈઓને ખજર દીધા કે પોતે દેવાત વાંકનું લાયકર વેર વહોરેલ છે. સાંજનીને બાઈઓ પણ થથર્યા

તે દિવસથી લાખો વાળો પરગામ જઈને રાત નથી રોકાતા. ત્યાં જાય ત્યાંથી આવતાણે તો ઝાંપામા આવી જ પહોંચે.

એ વાતને તો છ આઠ મહિના થઈ ગયા. લાખા વાળને લાગ્યું કે દેવાત કા તો ભૂતી ગયો, ને કા તો થડખી ગયો એ રીતે મનમાથી ફરકો ઝોળો થયો.

એક દિવસ લાખો વાળો ચકાળે ગયેલ છે. જોઈક વાળાની ૧ એના અતીગતની વચ્ચે તકરાર પતાવવાની હતી. સાજ પડ્યે એણે

દખીને વજ્ર જેવી એની કાયા બનેલી, શેલ નદીના ધૂનામાં એણે
મગરમચ્છના મોમાંથી બહાર પડ્યું છોડાવેલું તે હીરબાઈએ તે
લાખાપાદરના ચોકમાં, શેલ નદીના કાઠા ગૂંછી બેઠે એવો 'તેજમત
હાકાર'નો રાસડો યે કે' કે વાગ ગાયો હતો ગાયુ હતુ કે,

‘ ભિગમણી ધરતીના દાદા ! કેરા કાગળ આવ્યા રે
‘ એ રે કાગળ દાદાં ડેલીએ વંચાવ્યા રે
‘ કાકો વાંચે ને દાદો :ગદ રદ એવે રે
‘ ઉપરવાડેથી તેજમત ડોકાણાં રે.
‘ શીદને રેવો છો દાદા ! શું છે અમને કેલે રે
‘ દળકટક આવ્યું દીકરી ! વાંચે કોણ ચડશે રે !
‘ સાત સાત દીકરાએ દાદો વાંચીએ કેવાણા રે !
‘ હૈયે હિમત રાખો દાદા ! અમે વાંચે ચડશું !’

દેવાતે જોયું તો કુર્ગામાં એ કન્યા બિભી હતી તે થાલલી પામે
જ એક વછેરો બાધેલો બ પ સગા દીકરાને ચડવા ન આપે એવો
એ વછેરો હતો. લાખા વાળાનો આત્મારામ એ વછેરો ! દેવાતે વિચાર્યું
કે ‘ આ વછેરો લઈ જઈને જગતને બતાવીશ, લાખો વાળો છત્રશે
ત્યાં લગી નીચું જોઈને લાવશે !’

પોતાના હાથમા લાલો હતો તે ગોસરીની દારે ટકવીને વછેરના
પગની પછાડી છોડવા દેવાત નીચે બેઠો. માથું નીચું રાખીને પછાડી
છોડવા મડ્યો. ખરડો ખરાબ દીકરી હીરબાઈના સામે ગયો

ગોગામાયી મા કહે છે કે ‘ બેટા હીરબાઈ, આડી આવતી રહે’

પગ હીરબાઈ શું જોઈ ગઈ છે ? તંપાગ ભાવો, તંપાગ ખરડો
અને નિર્જન કુળિયુ ! વિચાર કરવાનો એને વખત નહોતો એણે
ભાવો ઉપાડ્યો, સાં જોનાં જોનાં જ એ હાથે જાણીને એ જોગમાયાએ

દેવાનના પહેલા જરૂરના જાણનો વા મુક્યો. જામ દેવો જાને સમીઃ
સોંસરનો ગયો દેવાતને મુકની સાથે વડી દીધો.

નીને નેતરી દેવાનની જ તમારે મારી, નીરખાર્જિએ એને
અટકા મુક્યા. નવુના મનીશના કટકા ક્યા પછી માને જોવાની કે:
'મારી, પડેલી સાવ્ય ગોમડી બાંધીએ'

દાખાની ગોમડી બાંધે તેમ ગોમડી બાંધીને આરણમાં મુખી
દીધી, માર્કને ખર ન પડ્યા દીધી.

ધીને ધીમે ગામમાંથી આખી ફેર નીકળી ગઈ હતી. શરૂને
મન એમ હતું કે દવાત તો મોટા આગમ નીકળી ગયો હતો.

દીકરીએ તે જ દાણે નાડીને જોવાન્યા. કહે કે: 'મદવા, મલાજ
વત્તો, તે બાપને કહે કે પરચાગ કર્યાં ન હાય. આની આવીને
એક વાર મારે મોટે મર્કને પડી બધે દેવાનની સાથે જાય, પણ
પરચાગ જાય તો મને મરની દેશે'

મદરી ગયાને પહેલ્યા. દર્યાએ વાત સંભળી કે દેવાતે ગામ
ભાંગ્યું. લાખા વાગાને માથે જાણે સાતે આકાશ તૂટી પડ્યાં!

'હવે તું શું મોટું સર્ક લાખાપાદર આવું? પરચાગે શરૂએને
સાથે જ મરીશ'

પણ એકની એક દીકરીના ગમ! ઘડી દીકરી શા સારું
જોવાવતી હતો! માગ સવાનને મારું મોટું કાણુ દરવાની કુમતિ
મુઠે શું? કંઈક કારણ હતો! જાઉં તો જાઉં.

દરબાર પેર પહેલ્યા ત્યાં ધીરેક રહીને દીકરીએ કહ્યું 'જાણુ,
તમારે જાણુ દેવા તો બધે, પણ કટકા દેવું નથી ગયું. તો
તો મેં આંધી મળ્યો છે.'

એમ કહીને ઝોરડામાં લઈ જઈને ગાંસડી છોડી બતાવી. લાખા-વાળાએ મોઢું ઝાળખ્યું. એ તો દેવાત વાંક પોતે જ.

હરખાગ્નું હૃયું હરખથી અને ગર્વથી કાઢવા લાગ્યું, એણે દીકરીને માથે હાથ મૂક્યો. ‘બેટા ! દુનિયા કહેતી’તી કે લાખા વાળાને દીકરી છે. પણ ના, ના, મારે તો દીકરો છે ! !

‘અને મુરખા દેવાત ! વઢેરાની પછાડી કાઢવા તું શીદ નીચે ગેંઠો ! ઊભાં ઊભાં તરવારથી કાપતાં ન આવડ્યું ! પણ તારાં અભેમાન કયા ઝોછાં હતા !’

૯. ઢેઢ કન્યાની દુવા

શિહાર ગામના દરબારગઢની ડેલીએ તે દિવસે બાપદીકરા વચ્ચે રકાઝક થઈ રહી છે અઢાર વરસનો રાજબાળ આતોભાઈ ભાલે ને તરવારે તૈયાર થઈ ઘોડીના પાગડામા પગ નાખી ચડવા જાય છે, અને ખુદા બાપુ અખેગજજી એનું બાવડું ઝાલી મનાવી રહ્યા છે કે ‘ભાઈ, એમ ન ચડાય. તારાથી ન ચડાય. તું મારે એકનો એક છો. તું ગોહિલ ગાદીનો રખેવાળ છો.’

‘બાપુ, બાવડું મેલી ઘો. હું પગે પડું છું, મેલી ઘો.’

સોળ વરસની એની અવસ્થા હતી પરણ્યા પછી પહેલી રાતે જેમ કન્યા શરમાતી શરમાતી કંથના ઓરડામાં આવતી હોય, તેમ જુવાની પણ આતોભાઈના અગમા ધીરે ધીરે પ્રવેશ કરી રહી હતી. હજુ ઘૂંઘટ નહોતો ઉઘાડ્યો.

તે દિવસે બપોરે દરબારગઢની ડેલી ઉપરની મેડીમાં આતોભાઈની આંખ મળી ગઈ હતી અચાનક ઊંઘમાથી ઝંપકી ઊઠ્યા. અને ટોકોડામાં આવીને જોયું ત્યાં તો ડેલીએ એક ખુદો અને એનાં બાળ-બચ્ચાં ધૂસકે ધૂસકે રેતાં હતાં. કુંવરે પૂછ્યું કે ‘એલા કેણુ છો?’

‘અન્નદાતા, ઢેઢ છીએ.’

‘કેમ રૂવો છો?’

‘બાપુ, અમે આ નેસડા ગામમાં રહીએ છીએ. યેલાશાના અરવાળે પરણાવી છે. બાઈ નાની છે ને જમાદ મળ્યો છે. બાઈને મારી મારીને અધમૂર્છ કરે છે. હું

આનું, તો ય બાપુ સમન્સ નહિ. ત્યારે કોણે બાપનો દાય ગોરી, ઘોડીને એડી માગી કુંડું કે. ' બગી ન, બસી ન, ભગતડા ! એમ રાજ ન સાય ! '

બાપ જોતા ગ્વા, કામને ' દાં દાં ' કરતો ગ્વો. આતાભાઈની ઘોડીને ગ્વો પાંખો આવી.

જોતજોતામાં તો પથ કાપી નાખ્યો. ફર ફુમનોતે દીકા. જે અમ્મને છે એકની જેવાડને બાઈ માગુસ બોલું છે. બાઈની ચૂદડી પવનમા ઊડતી નય છે વગડામાં અખળા ધા ઉપર ધા નાખી રહી છે બીજી અરવાર એની પાછળ ઘોડી દોડાવતો પોતાની ઝગઝગતી બગ્ગી બનાવીને બાઈને ડરાવતો નય છે, ' દેદનું કાઈ ધગ્ગી નહિ ! ' એવી ધા સંજગાય છે. વગડામાં કામ કરતાં લોકો ઊભા થઈ ગંડું છે અને ચીસે મોંઘે વાતો કરે છે કે ' બાઈ ભાગેડુ લાગે છે '

સોળ વરસનો એકલવાયો આતોભાઈ આ તાસ જોતો, ઘોડીને દયાવડો, વટોળિયા જેવો નેન કરતો, લાલ ચટક મોઢે લગોલગ આની પહેાંચો ખજખજીયા વોટજાને વજોડી બગખર સામા કાંદા ઉપર ચડ્યો, લાક પાડી કે: ' દાં કાડીડાઓ ! હવે માટી થાજે ! અખળાને ઉપાડી જનાર મુઝીરો ! મૂજના પોતરાઓ ! હવે માટી થાજે. હું આતોભાઈ ! '

ત્યાં તો ઘોડાંનાં બેટબેટાં થઈ ગયાં. કાડીડાઓ બરછીનો ધા કરે તે પહેલાં તો આતોભાઈનો જાલો એકની ઘોડીના તોરીગના પાટીઆ વીધીને પાઠ થઈ ગયો અને બીજાનું બાવડું તલવાગને એક ઝાટકે ઉડાવી નાખ્યું.

કાડીઓને હવ બચાવવાની બીજી બારી નહોતી સાથે બાધેલા બધ છોડી નાખીને અરવારે મૂકી દીધી બેચ જગ્યા ' ભાગો ! ભાગો ! ' બોલત

કન્યા થરથર ધૂળે છે.

આબુ, તો ય બાપુ સમજ્યા નહિ ત્યારે એણે બાપનો હાથ ઝોટી, ઘોડીને ઝોડી મારી કહ્યું કે. ‘ ખસી જ, ખસી જ, ભગતડા ! એમ રાજ ન થાય ! ’

બાપ જોતા રહ્યા, ડાયરો ‘ હાં હાં ’ કરતો રહ્યો. આતાભાઈની ઘોડીને જણે પાંખો આપી.

જોતજોતામા તો પથ કાપી નાખ્યો. દૂર દુશ્મનોને દીકા બે અસ્વારો છે. એકની ગેલાડચે બાઈ માણસ બેઠેલું છે બાઈની ચૂંદડી પવનમાં ઊડતી જાય છે વગડામા અબજા ધા ઉપર ધા નાખી રહી છે. બીજો અસ્વાર એની પાછળ ઘોડી દોડાવતો પોતાની ઝગઝગતી બરછી બતાવીને બાઈને ડરાવતો જાય છે, ‘ ઢેઢનુ કાઈ ધણી નહિ ! ’ એની ધા સભળાય છે. વગડામાં કામ કરતા લોકો ઊભાં થઈ રહે છે અને વીણે મોઝે વાતો કરે છે કે ‘ બાઈ ભાગેકુ લાગે છે. ’

સોળ વરસનો એકલવાયો આતોભાઈ આ ત્રાસ જોતો, ઘોડીને દબાવતો, વંટોળિયા જેવો વેગ કરતો, લાલ ચટક મોઢે લગોલગ આવી પહોંચ્યો. ખળખળાયા વોકળાને વળોટી ખરાખર સામા કાઠા ઉપર ચડ્યો, હાક પાડી કે: ‘ હા કાઠીડાઓ ! હવે માટી થાજે ! અબજાને ઉપાડી જનાર શૂરવીરો ! સૂરજના પોતગઓ ! હવે માટી થાજે હું આતોભાઈ ! ’

ત્યા તો ઘોડાના ભેટભેટાં થઈ ગયાં. કાઠીડાઓ ખરછીનો ધા કરે તે પહેલા તો આતોભાઈનો ભાલો એકની ઘોડીનાં તોરીગના પાટીઆ વીધીને પાર થઈ ગયો અને બીજાનું બાવડું તલવારને એક ઝાટકે ઉડાવી નાખ્યું.

કાઠીઓને શ્રવ બચાવવાની બીજી બારી નહોતી રહી. પે છાતી સાથે બાધેલા બધ છોડી નાખીને અસ્વારે ઢેઢ કન્યાને મૂકી દીધી એય જણા ‘ ભાગો ! ભાગો ! ’ બોલતા નીકળી ગય

કન્યા થરથર ધ્રુજે છે.

‘બીજા મા હો છે આતાબાઈ તારી મટે પેમા ૧૭ સ્વામી
જન મારી પેસાવો !’ એમ ગોપીને આતાબાઈ ન આપી કંઈ આજ
પોતાના પગનો પાડા ટપક કરીને કહે છે. ‘માના ઉપર પગ મંડીને
સ્વામી જન મારી વારો’

કન્યા જાણી મર્મ રહી ‘આપા, હું કે. ખું, તમને આભારોટ-’

‘આભારોટ કસની વળી ? તુ તો અમારી જોન દીકરી દો
સ્વામી જન મટે પોતી માથે નીકળ આપાજ ને મ આંત્રી કામ રહેયુ
હમણાં કારીગર કટક આંત્રી લેગે’

આતાબાઈએ કન્યાને જોવાડવ તીન્ની ‘હા, હને માન દિવને
ખરાખર આલી મખજે. નીકળ પડીશ નીન્ને, ને મને મ પાડીશ આશ્ય,
ખરાખર આશ્ય !’ એવી બચ્ચડ વાણી જોડતો આતાબાઈ ઉઘાડી
સમશેરે વગડો ગમવતો પાડો વળ્યો. ઘોડાના સફેદ ફરીયા પૂછનો
ઝડો, કન્યાની જોડણી અને જુવાન આતાબાઈની પાડીતુ
છોથું હવામાં ફગકતાં ગયાં.

માર્ગે એને પોતાના પિતાનું મોકલેલ કટક મળ્યું. કટકને
મોખરે ઢેઢકન્યાને ખેલાડય લઈને ઉઘાડી સમશેરે જ્યારે આતાબાઈ
શિહોરની બજારે નીકળ્યો, ત્યારે હમ્મરો આખોના તોરણ થઈ રહ્યા
હતા. આતાબાઈના આ પહેલા પરાક્રમ ઉપર એ હમ્મરો નેત્રોની
અંજળીઓ છટાતી હતી. બાઈઓ આ વીરના વારણા લેતી હતી.
ઢેઢકન્યા તો એ નાટ્યરત્ન કરતી ઘોડી ઉપર બાપુને જોરથી આવીને
જ બેઠી રહી.

ડેલીએ ઊતરીને એણે કન્યાના રોતા માવતરને દીકરી સુપ્રત
કરી બાપુ અખેરાજીને બાજોરાગ્ન પગે લાગ્યો. ગદ્ગદ કંઠે ઢેઢ-
કન્યાએ કહ્યું કે ‘બાપુ ! હું નીચ વરણીની નાર ઠરી. હું તુંને તો
શુ આપું ! આંતરડીની આશિષ આપુ છું કે તુ જ્યા ચઢીશ ત્યા
તારી આવી જ ફતેહ થાશે’

૧૦. આઈ જસલ

‘આ તેજણુ તરમે તરમે તલવલાસ, થાળામા જે કળદા પાણી નાખાંસ ખીન ?’ (આ તેજણુ ઘોડી તરમે ટળવળે છે થાળામા જે કળશિયા પાણી નાખીશ, બહેન ?)

‘ભણે નાંખાંસ ભાઈ !’

તેજણુની તરસ છીપી ત્યા લગી પનિયારીએ સીચી સીચી થાળામા પાણી ટલચું. તરસ છીપતા ઘોડીએ મો જિયુ કરી જોરથી હથુદણાટી નાખી કેમ જાણે એના ધણીને સાન કરી હોય કે ‘હવે હું તૈયાર છું !’

તેજણુનો અસ્વાર તે ફૂછડીનો મેર લાધવો હતો લાધવો જાગડીમા પોતાના સગાને મળવા ગયેલો તે આજે ફૂછડી ભણી પાછો વળ્યો હતો. રસ્તો કાટવાણા પામે થઈને પસાર થતો હતો તેથી અન્યારે તે કાટવાણાના પાદર સુધી આવ્યો હતો. અને તરસી થયેલી ઘોડીએ જોર કરી અસ્વારને ડેગવાવ તરફ લાવતા તે વાવની નજીક આવ્યો હતો તે સમયે પાણી ભરવા આવેલી પનિયારી તે આગળિયાણી જસલ હતી, અને તેને અસ્વાર સાથે ઉંપર પ્રમાણે વાતચીત થઈ હતી.

* જમનગરની હદમા આવેલો જર્ડા પ્રાંતનો વિભાગ ‘બાગડી’ નામથી ઓળખાય છે.

‘બીજા માસ હો, હું આતાબાઈ તારી મેરે મામા ન આવી
જન મારી મેરે મામા !’ કંઈક બોલીને આતાબાઈ ‘ન આમનિ’ ને આંખ
પોતાના પગનો પે આ ઉપર કરીને ‘મેરે’ આના ઉપર પગ મારીને
આવી જન મારી તારે’

કન્યા બોલી માર્ક ગઈ ‘આમા, હું દેડ છું, તમને આભડ્ડેટ-’

‘આભડ્ડેટ કેસની તારી’ તુ તો ગમારી બોલ દીકરી છે
આવી જન ઝંટ નોડી માથે નીકર આપજો બે મ આંખી કામ રહેતુ
હમણાં કારીડાનું કટક આંખી લેજે’

આતાબાઈએ કન્યાને બેસાડ્યો લીડી ‘હા, હવે મામા દિવને
બરાબર આવી ગયજો. નીકર પડીશ નીંચ, ને મને મ પાડીશ આશ્ય,
બરાબર આશ્ય !’ એવી બચ્ચડ વાળી બેસતો આતાબાઈ ઉઘાડી
સમશેરે વગડો ગમવતો પાટો વળ્યો. નોડાના સફેદ ફંદીયા પૂછનો
ઝડો, કન્યાની જોડાળી અને જુવાન આતાબાઈની પાવડીતુ
છોચ હવામા ફરકતા ગયાં

માર્ગે એને પોતાના પિતાનું મોકલેલ કટક મળ્યું. કટકને
મોખરે દેડકન્યાને બેસાડ્યો લઈને ઉઘાડી સમશેરે જ્યારે આતાબાઈ
શિહોરની બાજુરે નીકળ્યો, ત્યારે હમ્મરો આંખોનાં તોરણ થઈ રહ્યા
હતા. આતાબાઈના આ પહેલા પરાક્રમ ઉપર એ હમ્મરો નેત્રોની
અંજળીઓ છટાતી હતી. બાઈઓ આ વીરના વારણા લેતી હતી.
દેડકન્યા તો એ નાટ્યરત્ન કરતી ઘોડી ઉપર બાપુને જોરથી ઝાલીને
જ બેઠી રહી.

ડેલીએ બતરીને એણે કન્યાના રોતા માવતરને દીકરી સુપ્રત
કરી. બાપુ અખેરાજજીને બાજોરાજન પગે લાગ્યો. ગદ્ગદ કંઠે દેડ-
કન્યાએ કહ્યું કે ‘બાપુ ! હું નીચ વરણુની નાર ઠરી. હું તુને તો
સુ આપું ! આંતરડોની આશિષ આપુ છું કે તુ જ્યાં ચઢીશ ત્યાં
તારી આવી જ ફતેહ થાશે’

૧૦. આઈ જસલ

‘ આ તેજણુ તરસે તરસે તલવલાસ, થાળામા જે કળદા પાણી નાખાસ ખીન ? ’ (આ તેજણુ ઘોડી તરસે ટળવળે છે થાળામા જે કળશિયા પાણી નાખીશ, બહેન ?)

‘ ભલે નાંખાસ ભાઈ । ’

તેજણની તરસ છીપી ત્યા લગી પનિયારીએ સીચી સીચી થાળામાં પાણી ફલગ્યું. તરસ છીપતાં ઘોડીએ મોઝિયુ કરી જોરથી હલુહલુટી નાખી કેમ જાણે એના ધણીને સાન કરી હોય કે ‘ હવે હું તૈયાર છું । ’

તેજણનો અસ્વાર તે ફૂછડીનો મેર લાધવો હતો લાધવો *ખારાડીમાં પોતાના સગાને મળવા ગયેલો તે આજે ફૂછડી ભણી પાછો વળ્યો હતો રસ્તો કાટવાણા પાસે થઈને પસાર થતો હતો તેથી અત્યારે તે કાટવાણાના પાદર સુધી આવ્યો હતો અને તરસી થયેલી ઘોડીએ જોર કરી અસ્વારને ડેગવાવ તરફ લાવતા તે વાવની નજીક આવ્યો હતો તે સમયે પાણી ભગ્વા આવેલી પનિયારી તે ચારણિયાણી જસલ હતી, અને તેને અસ્વાર સાથે ઉપર પ્રમાણે વાતચીત થઈ હતી.

* જમનગરની હદમાં આવેલો ખડા પ્રાતનો વિભાગ ‘ખારાડી’ નામથી ઓળખાય છે.

ગોળગોળગોળી માના બેડાને મી. ગાગળો મિનગ દાથી ગયો તેના બળતા અતઃક્રમમા ધીના પડા હતામા.

ધાનો બેડા એક તો બાતરગામથી શાકનોપાકનો આવેલો, વગડાનો વા તો તેના માથામા ભગેલો હતો જ, તેમા અધૂગમાં પૂરુ આ દારુણ વાત સામળી, એટલે બાકી શુ રહે ? ધૂંવાફૂવા થયેલો ચારણ હાથમા ગાગળો લઈ કાઢી આંખે જસસના મકાન તરફ ચલ્યો.

જે દહાડાથી ન જોયેલા, હવ જેવા વહાલા પોતાના ઘરવાળાનો સત્કાર કરવાને જસસ સામી ચાલી, અને હમતે મુખે જોસરીની ધાર પાસે આવી ઊભી રહી પણ ત્યાં તો કાંઈ જ પૂછ્યાગાછ્યા વિના વિકરાળ મુખમુદ્રાવાળા બેડાએ તેના અંગ ઉપર ચાપખાતો પ્રહાર કર્યો શરીરે સાપ વીટાતો હોય તેમ 'ફડાક' અવાજ કરતો ચાખળો જે જે ત્રણ આંટા જસલા કુમળા શરીર ઉપર વીંટળાયો, અને તે જ પ્રમાણે બીજા અને ત્રીજા ફટકાનું પણ થયું. જસસની કનકવરણી કાયામાથી લોહીની શેડા વહ્યી.

આ દશ્ય જોવા યોગમ મેહની માતી નહોતી, અને તેમાં પણ આજે પુનસરીના હગ્ગનો પાર નહોતો એના મુખમાથી 'રાક વાલામૂર્છ મેરને ધરમા ધાલીને અમારુ નાક વઢાવ્યુ !' એવા મેણાનો વરસાદ વરસી રહ્યો હતો.

પહેલા તો પવિત્ર જસસ, પતિના અચાનક કોપનું કારણ સમજી શકી નહિ. પણ શોકચના વચનોએ તેને બધી વાત દીવા જેવી સમજવી. એ આવેગમા તે બોલી 'હે જગદળા, હે માવડી, જો હું પરિતર હોઉં તો તારા સાચના જે છાટા મારા પર નાખીને મારુ સતીપણુ સાચવજે. આઈ, વધારે કાઉં કહું ?'

આવો ઉચ્ચાર કરી એણે લોચનો બધું કર્યા, થોડી વાર

જો તો તેનું અંત ગિર જાયું: પણ ખીને ખીને તેની મુખ-
કોનમાં તમા અમા અંતને ફરવો તમા ગિરફલિતો અમા
શો. ફોરો ગીરફોરો મારવા તેના પાને કાનમાંથી ફરવો વસાદ
વસસા પાગો.

આ અપુત્ર પ્રસાદ તેના જ તમારો તોર કોનેથી માનવ-
કોનેથી કાનમાંથી પડી અંતે અને 'આઈ' ખીને કોને, અમે
તમારો ફરવું છીએ અમારી ફરવું મારું ફરવું ફરવું સાથે, પણ
અવિનર કાનમાંથી ન વાગ. તમારો તમારો ન કોને. મારડી,
મારે જે લોકોને, તે માની જે લોકો માં પણ અમારી ગિર
અનેતો છોડી નાખવું. દેવોદિ વસોને તેની પાને પડી વસસાને
વિનવસા પાગો.

અમર પોગી. 'તમાનમાંથી ફેરવું અસાદ કંટ ફરડીને
અંતે, તે માન આઈ વાપરવું કોને કે.'

સન અપુત્ર મારી, અવધી કોને નહિ.
મારી માયલા પીર, (તું) વડેના આવેલાયવા!

[તે વાપરવા, મારા મારીમા સન અપુત્ર છે, એટલે હવે
અંતમાં અવધી પણ હિસાબ એમ નથી આ વાનવ તારી વાટ
લુએ છે, તો તે માન વડેના પીર, તું વડેનો આવે.'

અમારી અમર માંધ, એકત્ર કોસાળી નહિ.
ફરડીમા ફરવું—માળ, દેવો વડેના સાયવા!

[આઈ! આ તો સમુદ્રના વળમાંથી વસાળા અગળી છે.
એટલે કે મારા સમા પડીના અંતમાં જ સંકા ગોળી છે. મુજ
એકીથી એ લાવ એવવાની નથી હું ફરવાળુ ફરડીઆ, તું
વડેનો આવજે.]

અગર ને અખીલ, જત્યું જે જૂજવિયું;
 ફૂંછડીઆ કુળવીર, લેતો આવે લાધવા!
 સસ્વાલીલું સગા, ભોજનમાં લઈ ભેળવીએ;
 (તે) સોરભી સગા, લેતો આવે લાધવા!

[તુ આવ ત્યારે ખાલી ન આવતો. હું સતી થાઉં છું તો તેને લાયકનો સમાન પણ જોઈશે. જુદી જુદી જતનાં હોવા છતાં પણ સાથે જ વપરાતાં અગર અને અખીલ જોઈશે. ભોજનમાં ભેગવાતું સ્વાદ અને સોડમવાળું ઘી પણ જોઈશે. તે તમામ લેતો આવજો.]

આજા સાબળતા જ ગામોટ ઘોડીએ ચડીને ફૂંછડી તરફ ધાયો, લાધા મેળે મળ્યો, અને તેને મહેનતો સદેશો કહ્યો.

પોતાને માટે બહેનને માથે આવી પડેલી આકૃતથી લાધવાના કામગ કાળજીમા ભારે આવાત થયો, પણ શું કરે? બહેને મગાવેલી સામગ્રી—મળી આવ્યા તેટલા અગરચદનના કાષ્ઠો, અખીલગુલાકના પડા, કંકુ, નાગાછડી ચૂંદડી, મોડિયો, શીકળો અને ઘીના ભરેલા જે હળવા નાખીને તેણે જે સાદણીઓ કાટવાળા ભણી વિદાય કરી અને પોતે પણ સાથે કમળો લઈ પોતાની ધગાળી રૂપી સાથે ચડીને જોનના છેલ્લા દરિયા માટે ચાલ્યો.

લાધવો કાટવાળો પડોચો, પણ આજે તે ગામનો ગંગ બદલાઈ ગયો હતો જે દલાડા પાંદેનાં જોયેલું નીચવ કાટવાળું આજે નહોતું આજે તેમા અનેક ગળ્યાઈઓનો અદ્યદાદ થતો હતો, અને અનેક ત્રાણો દોષ ધગ્ગની ધગ્ગની જિગતોને ડોળાવી રહ્યા હતા. મધજનને મીઠા ગળે સ્ત્રીઓ મગળ ગીતો ગાતી હતી સીને મોખરે તામા અને છૂટા તામા કેનસળી, વિગાળ લગાટમાં કેસગની પિયેજવાળી અને લગ્ન મુખમુદાવાળો જતમત લાયમા શીકળ તઈ મદ પગે ચાલતી હતી આજે એની ડેકરી કુસાની તો શું પણ તેની ભગ્ગની હાંતિ ગામે જોવાની પણ માનસીઓની તાકાત નથી

આઈ જનસલ

જાણે આગસ્ટરી જગદબા સાક્ષાત પ્રગટ થઈ હોય તેવી મુખમુદ્રા
ઝળહળા ગઈ હતી.

ગામને પાદર સતી માટે એ ખડકાણી છે. ત્યાં જવા તે નીકળી
આગળ તખ્તના ઝચ્ઝચાટ ને મજિરાના ઠ્યુઠ્યુટ સાથે
પ્રામંડળના લજનની ધૂમ મચી રહી છે. આંધળા, પાંગળાં,
મજિયા, અને એવ. અનેક દુખિયા સતીને રૂતામાં આવી પગે
લાગે છે, આશીર્વાદ મેળવી શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે, અને સતી પોતાને
માટે ગામ બહાર ખડકાવેલી ચિતાએ પહોંચવા આગળ ચાલે છે.

જનસલ ચિતા પાસે પહોંચી નહોતી ત્યાં તો લાધવો પોતાની
પત્ની સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો એની આખમાં આજે આવળુ-
ભાદરવો રેલી રવા હતા.

સતીને પગે લાગતા તે જોયો ‘આઈ, માફ કરજે. મારા
જોઝારા પગલાંએ તારી આ દશા કરી જે’

એને આશીર્વાદ અને સાત્વન આપતી જનસલ જોલી ‘ભાઈ,
એવું જોધું ના જોલ તા ! પાવન પગલાંએ તો જગતમાં હું પાવન
થઈને—અરે ! આઈ થઈને પૂજાણી વળી મારા બન્ને લોક સુધર્યા.
હવે હું મારું ત્યારે છેલ્લો કરિયાવર કરજે’

એક ચારણ જોયો ‘આઈ જનસલ, શેર માગીતી ખોટ મારા
ભાઈ જોડાએ તમને આણેલા, પણ તમે તો સિધાવો છો, હવે
ભાઈની શી ગતિ ?’

આ વાણી સાંભળી જનસલ થલી અને જોલી ‘પુનસરી
ક્યા ? એને મારી પાસે લાવો’

શરમતી મારી પુનસરી તે અત્યારે બાયડીઓના ટોળા પાછળ
ક્યા એ સંતાઈ ગઈ હતી પોતાનું કાળું મો એ સતીને શી રીતે
ખતારી શકે ? છતાં વકગયેલા વાઘની પેઠે છલગ મારતો ભેડો
સ્રીઓના ટોળામાં ગયો તે લાતો મારતો તથા ચોટલો ઝાલી જાયતો.

અગર ને અગીલ, મલ્યં જે જૂઝવિયું,
ફૂંડીઆ કુળવીર, તેના આવે લાધવા!
સમ્બાદીલું રાગા, ભોજનમાં લઈ ભેળવીએ;
(તે) ચારલી રાગા, તેના આવે લાધવા!

[તુ આવ ત્યારે ખાલી ન આવતો. હું સતી થાઉં છું તો તેને લાયકનો સામાન પણ જોઈએ જુદી જુદી જાતનાં હોવા છતાં પણ સાથે જ વપરાતા અગર અને અગીલ જોઈએ. ભોજનમાં ભેળવાતું ચાદ અને મોડમવાળું ઘી પણ જોઈશે. તે તમામ લેતો આવજો.]

આજા સાંભળતા જ ગામોટ ઘોડીએ ચડીને ફૂંડી તરફ ધાયો, લાધા મેરને મળ્યો, અને તેને મહેનનો સદેશો કહ્યો.

પોતાને માટે બહેનને માથે આવી પડેલી આકતથી લાધવાના કામના કાળજીમાં ભારે આરાત થયો, પણ શું કરે ? બહેન મંગાવેલી સામગ્રી—મળી આવ્યા તેટલા અગરચદનના કાળો, અગીલગુલાલના પડા, કંકુ, નાગાછડી ચૂંદડી, મોડિયો, શ્રીફળો અને ઘીના ભરેલા જે કંઈ નાખીને તેણે જે સાદણીઓ કાટવાણા ભણી વિદાય કરી. અને પોતે પણ સાચો કમખો લઈ પોતાની ઘરવાણી રૂપી સાથે ચડીને જોનના હેલ્લા દર્શન માટે ચાલ્યો.

લાધવો કાટવાણે પહોંચ્યો, પણ આજે તે ગામનો રંગ બદલાઈ ગયો હતો જે દહાડા પહેલાં જોયેલું નીરવ કાટવાણું આજે નહોતું આજે તેમાં અનેક શરણાઈઓનો અહયહાટ થતો હતો, અને અનેક વળાળુ ટોલ ધ્રુવરી ધ્રુવરી દિગંતોને ડાકાવી રહ્યા હતા. મધજરતે મીઠા ગળે સ્ત્રીઓ મગજ ગીતો ગાતી હતી. સીને મોખરે લાખા અને છૂટા કાળા કેશવાળી, વિશાળ લલાટમાં કેસરની પિયેળવાળી અને લગ્ન મુખમુદ્રાવાળી જનસત્ર લાથમાં શ્રીફળ લઈ મદ પગલે ચાલતી હતી આજે એની ઠેકડી કુચાની તો શું પણ તેની તેજભરી કાંતિ સામે જોવાની પણ માનવીઓની તાકાત નથી.

જાણી

જાણીની જાણના આશય પ્રમદ મર્મ દેખ તેની મુખમુદ્રા
તે દેલી હતી.

આમને પાદર સ્ત્રી માટે એ જાણીને તે ત્યાં જ્યાં તે નીકળી
જામત ત્યાંના સ્ત્રી પાદર ને મલિસાના સ્ત્રીનું આદે
મિંદગનાં જાણની મુખ મળી રી છે. આ ત્યાં, પાંચમાં,
કેમ, અને એવું એક દુષ્ટિમાં જાણીને જતામાં જાણી પડે
તે છે, જ્યાં પાદર મેળવે માત્ર પ્રાપ્ત કરે છે, અને સ્ત્રી જોતાને
તે માત્ર જાણને જાણીને પાદરમાં આમત આવે છે.

જાણી જિત પામે પડેલી નમેલી ત્યાં તે જાણી જોતાની
પત્ની સુધે ત્યાં જાણી પડેલી જોતી આજમા આવે આવજા-
વાદરને રી રી રી રી.

જાણીને પડે જાણતા તે જોણી. 'આઈ, માદે કરે માત્ર
જોણનાં જાણમાં તારી આ જાણી છે.'

એને આજીવન અને માત્ર આપતી જાણ જોણી. 'આઈ,
એવું જોણ ના જોણ તા | પાવન પમણાએ તે જાણમાં જ પાવન
થઈને—જાણે | આઈ જાણને પૂજાની વળી માત્ર બને લોક સુધર્યા.
હવે હું માત્ર ત્યાં જોણી દરિયાવર કરે.'

એક જાણ જાણી. 'આઈ જાણ, જે માણીને જોડે માત્ર
જાણ જોણને તમને જાણી, પાણુ તમે તે જાણી છે, હું
જાણી જી જાણી.'

આ જાણી જાણી જાણી થતી અને જોણી 'પુનઃ
ક્યાં? એને માત્ર પામે જાણે.'

જાણની માત્ર પુનઃ જોણી તે જાણીને જાણીને જાણી પા
ક્યાં જે સંતાઈ મર્મ હતી જોતાનું જાણી જોણીને જાણી જાણી
જાણી જાણી જાણી વજાણી વજાણી જે જાણ માત્ર
જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને જાણીને

૧૧. કામળીનો ફોલ

‘આ ગામનું નામ શું લાઈ?’
‘નાગડયાળું, ક્યા રે’વા?’

‘રે’વું તો મારવાડમા હીગળાજની જત્રાએ તીકળેલ છું, બાપા!’
‘ચારણ છો?’

‘હા આંહી રાતવાસો રે’વું છે, કાઈ રજપૂતનું ખોરકું
છે આંહી?’

‘હા, હા દરબાર સાગાજ ગોડની ધાંગી ડેલી છે તે ગઢવા!
હાંકી જાઓ, કવિઓની સરમરા કરવામાં અમારા સાગાજ
રો કચ્છમા ભેટો નથી, ગઢવા! હાકો પાધરા.’

એટલું કહીને રાતના અધારામાં એ ગામનો આદમી સરી
મા. ખૂણે ઊભો રહીને તાલ ભેવા લાગ્યો. ‘આજ ભેટાને બરા-
ર ભેખડાવી મારું. ભેટો સાંગડો ગામ આખાના વાછડા ચારે,
તે હું ડોટવાળ તો ચે મારા ત્રણ વાછડાની ચરાઈની ડારી માગી
હતી દીકરે! આજ આ ગઢવો ને એને ભેટી નય, તો એની
ખરેખરી ફજેતી થવાની ગઢવો મારવાડનો છે. એટલે મોઢું પણ
જખ્ખર ફાડશે તે સાગોજ દરબાર શું ચૂલા માયલી ચપટી ધૂળ
આપશે? ગઢવો નખખેદ પાનીઆનો લાગે છે, એટલે સાંગડાની
ફજેતી આખા કચ્છમા ફેલાવશે આજ મારું વેર વળશે હું
નાગડયાળાનો ડોટવાળ!’ એમ બબડતો, મૂંઝો આમળતો એ
આદમી અધારેથી નજર કરતો ઊભો રહ્યો.

અમારામાં ગાંધી, ઊભુ ગાંધીને આગેટછ જમો પાડવા લાગ્યા છે. ‘અરે ભાઈ! આંધી દર્યાગ સાંગાછ ગોડની ડેલી કર્યા છે? દોઈ દર્યાગ સાંગાછનું ખોરડું દેખાડો? અમે પગેથી છીએ.’

એક નાનકડા ઝૂપડાનું બાગનું ઊપડનું. અદ્યત્થી ભગવાડ જેવો મેલોમેલો ગધાતો જુવાન બહાર આવ્યો. હાથના ધીંગા કાંડાંમાં ફક્ત રૂપાના બે કડકાં પહેરેલા. ગજ ગજ પહોળી છાતી હતી મૂંઝો હથ ફટતી આવતી હતી.

‘કોનું ઘર પૂછો છો?’

‘આપ! દર્યાગ સાંગાછ ગોડની ડેલી કર્યા આવી?’

‘આહી દોઈ સાંગાછ દર્યાગની ડેલી તો નથી. પણ હું સાંગડો ગોડ નામનો ગજપૂત છું, ને આ મારો કૂખો છે મારી જુદી મા છે. તમારે શું કામ છે?’

‘ભાઈ! મારે દર્યાગ હોય તો મેં શું ને તું કૂખાવાળો ગજપૂત હો તો મેં શું? મારે તો ગજપૂતને ખોરડે એક ગતનો ઉતારે કરવો છે હું ચારણ છું હોગગાજ જાઉં છું.’

‘આવો ત્યારે’ કહીને સાંગડે ગઢતીને ઝૂપડામાં લીધા. એની જુદી મા પાડોશીઓને ઘેર દોડી ગઈ. તેલ ઘી, લોટ, ચોખા ઊઝીના આણીને વાળુ રાંધવા માડી દરમ્યાન સાંગાને ઝોળખાણુ પડી કે એ તો ભાદ્રેજ ગામના કવિ ઈસરદાનછ પોતેજ છે.

‘આપ પંડ્યે જ ઈસરદાનછ! જેને કચ્છ, કાઠિયાવાડ ને મરુધર દેશનાં માનવી ‘ઈસર પરમેસરા’ નામે ઝોળખે છે?’

હસીને ઈસરદાનછ બોલ્યા ‘હું તો હરિના ચરણની રજા છું ભાઈ! જગત આહે તેમ ભાળે.’

‘કવિગજ! તમારી તો કે કે દેવી વાતુ ચર્ચ ગદી છે. એ બધા સાચી છે?’

‘કઈ વાતું, બાપ ?’

‘લોકો ભાષે છે કે તમે તો જુવાનીમાં જોગમાયા જેવા કવિપત્નીને ઠાકરિયો વીછી કરડાવ્યો ને મોત કગચુ ?’

‘જુવાનીના તોર હતા બાપ સાંગા ! હસવામાથી હાણ્ય થઈ ગઈ. ચારણ્યે મને વીંછી કરડ્યાની બળતરા થાતી દેખી મેણુ દીધું. મેં એને પારકાની વેદનાનો આતમ-અનુભવ કગવવા સારુ વનનો વીછી લાવી કરડાવ્યો. ચારણીનો જીવ નીકળી ગયો.’

‘હે દેવ ! આઈ પાછા નગરમા અવતરીને આપને મળી ગયાં એ વાત સાચી ?’

ભાઈ ! ઈશ્વર જાણે, ચારણી એની એજ હશે કે નહિ મને તો એ જ મોહું દેખાણું. મને સોણલે આવી’તી ચારણી’

‘દેવ ! પીતામ્બર ગુરુની તમે ખડગ લઈને હત્યા કરવા દોડેલા ને પછી પગમા પડી ગયા, એ શી વાત હતી ?’

‘બાપ ! હું પ્રથમ પહેલો નગરમા રાવળજીમની કચેરીમા આવ્યો. રાજસ્તુતિના છંદ ઉપર છંદ ગાવા લાગ્યો. રાજભક્તિની એ કાવ્યમાં મારી બધી વિદ્યા દલવી દીવી હતી, કચેરીમાં ગવળ જીમની છાતી ફાટતી હતી પણ હર વખત દરમાર પોતાના કાવ્યગુણી પીતામ્બર ગુરુની સામે જુએ, અને ગુરુજી દરેક વખતે મારા કાવ્યને અવગણતા માથુ હલાવે. એ દેખી દરમારની મોજ પાછી વળી જાય. મારાં લાખોનાં દાનના કોડ ભાગી પડે. મને કાળ ચડ્યો. હું એક દી રાતે માગ આ વેરીને દાર કરવા તરવાર લઈ એને ઘરે ગયો.

‘આગણામા તુળશીનું વન મંજરીઓ મહેક મહેક થાય :
લીલુંછમ શીતળ ફળિયુ : ચંદ્રના તેજમા આલકપાળા ગુરુ ઉઘાડે
અગે જનોઈવી શોકતા, ચોટલો છોડીને ખેડેલા ખંભા ઉપર
લટો ઢળી રહી છે ગોરાણી પડખે ખેડા છે. ગુરુના ઉત્તારા અગ

ઉપર સમગ્રે જી કવા મારે હાથ તળી રહેલ, પણ આ બેનડી દેખીને મારુ અરધુ લેયુ ભાગી ગયુ.

‘પછી ગુરુએ ગોરાણીને વાત કહી કયુ કે ‘ગોરાણી ! દરબારમાં એક મરુધગનો ચારણ આવેલ છે શું એની વિધાના વખાણ કરુ ! એના કવિજન્મે સાબળી મારા ઉરનાં કપાટ તૂટી પડે છે પણ હાય રે હાય ! ગોરાણી ! એવો રિદ્ધિવત જુવાન કવિતાને મૃત્યુ-લોકના માનની ઉપર ટોળે છે, લક્ષ્મીની લાલચે રાજના ગુણગાનમાં વાપરે છે, એ દેખીને મારો આત્મા વચાય છે આહોહો ! એ વાણી ને જગત્પતિના ગુણગાનમાં વળે તો ! તો એ કવિના ચોરાશીના ફેરા તો પતી જાય ને જગતમાં એ પ્રભુભક્તિની પરમ કવિતા સ્વાર્ધ જાય, ગોરાણી ! એના હરેક કાવ્યથી સભા થભે છે. રાજા રાવળ જામની છાતી ફાટે છે, રાજા મારી સામે જોવે છે, હુ અસતોષથી ડોકું ધુણાવુ છુ, મારા મોળા મતને લીધે રાજાની મોજ મારી જાય છે ને જુવાન ચારણ મારા ઉપર બળીઝળી જાય છે. હુ એને દુશ્મન દેખાતો હોઈશ. પણ ગોરાણી ! મારા મનની કોણુ જાણે ! હુ તો આવી રસનાને અધમ રાજસ્તુતિમાંથી કાઢીને ઈશ્વરભક્તિમાં વાળવા મથુ છુ.’

‘બાપ સાગા ! પીતામ્બર ગુસ્તુ આવું કથન સાંભળતાં જ મારાં ગાત્રો ગળી ગયાં હું ન રહી શક્યો તુલસીની મંજરીઆળી ઘટામાંથી બહાર નીકળીને મે દોટ દઈ તલવાર પીતામ્બર ગુરુને ચરણે ધરી. એના ખોળામાં માથુ ઢાળ્યું, અને તે દિવસથી રાજસ્તુતિને મેલીને હરિભક્તિ આદરી, માગ હરિરસ ગ્રંથના પ્રથમ દોહામાં જ મે ગાયુ કે

લાગાં હું પહેલો લખી, પીતામ્બર ગર પાય;

ભેદ સહારસ ભાગવત, પ્રાપ્ત જેણુ પસાય.

સાગો ગોડ આ બધી બીના સ્તબ્ધ બનીને સાંભળી ગ્યો ત્યાં માથે વાળુ પિરસ્યું. સાંગાએ પોતાને ખભે નાખવાની એક મેલી

ઝીનતી કામળા પાથરીને ઈસરદાનછતે તે ઉપર બેસાડ્યા. કવિએ એ ગરીબની આછીપાતળી રાગજાગ દોઈ ગજથાળી કગતાં જે વધુ મીઠાસથી આગળી.

જતીતે ઈસરદાનછએ ક્યુ 'ભાઈ, માટે નીમ છે કે એક વર-
સમાં એક જ વાર દન લેવું. આજ તારી પામે લાયકાતો કરુ છું.'

'માગો દેવ ! મારી પામે લેતે તે બધુ આપીશ '

'કુટ્ટા આ તારી ઝીનતી કામળા દે એ પવિત્ર કામળા ઉપર
બેસીતે હુ ઈશ્વરની પૂજા કરીશ.'

'ભલે બાપુ ! પણ મને એક વચન આપો.'

'વચન છે.'

'હુ વિનવુ છું કે હીંગળાજી પાછા વળો ત્યારે આહી ચઈને
પધારો. હુ આપને માટે એક નવી કામળા કરી રાખીશ. આ તો
તૂતી ચઈગઈ છે.'

દસર બારોટ વચન આપીને હીંગળાજી ચાલી નીકળ્યા આહી
સાંગાએ કામળાની ઝીન કાતવા માંડી. વગડામાં દોઈ નહીતે કઠિ
વાછડા ચરતાં ફરે, વાછડાને ગળે બાંધેલી ટોફરી રણકયા કરે અને
હગિના લગ્નનો ગાતો ગાતો સાગો એની તકલી ફેરવી ફેરવીને
ઝીનનો ઝીણો તાંતળો કાંત્યા કરે છે. આઠે પહોર એના ઘટમાં
એકતુ એક જ ગટણુ છે કે 'મારી આ કામળા ઉપર બેસીતે બારોટજી
પ્રભુની પૂજા કરશે બેગો હુ જે તરી જઈશ.'

ચાર મહિને કામળા તૈયાર કરીને સાંગો બારોટજીની વાટ
લેવા લાગ્યો, અને વાછડા ચોમાસાની વાટ લેવા લાગ્યા.

વાછડાને ચોમાસું તો આવી મળ્યું, પણ સાંગાને હજી બારોટજી
ન મળ્યા. એક દિવસ આકાશમાં મેઘાડંબર મડાયો. વાવાઝોડું
મચ્યું. મૃગશધાર મે વસવા લાગ્યો અને ગામની નદી બે ય કઠિ

પ્રજાપતિ પાણીના સંગ્રાહ કરવા ગયો. સાંગો વાજવા લાગ્યાં ને સાંગ રૂપી સાંગે કડિ ચંબી ચંબી પળી એને પાણ્ય ઇ મારી મા અગ્ર આ વાજવા આંત્રી ને આંત્રી ચીજ જાયે, ને દને આ વાજ નથી ચંબું એમ વિચારી સાંગો વાજવાને દાંડી પાણીમાં નેતરો, બીજા બધા વાજવા તો બિતરી ગયા, પણ સાંગાએ જેનું પૂજન કર્યું હતું તે વાજડો મધવદેનમાં તણડો. સાંગો તણાગો. કાંઈ એમના લોક પોદાર કરી બેઠાં કે. 'એ ગયો, એ તણાગો' પણ એને અચાનક કાંઈ ન પડ્યું. પાણીમાં, ગળકાં ખાતો ખાતો સાંગો પગની વચ્ચેથી શુ બોલે છે ? એને બીજું કાંઈ ન સાંભળ્યું :

જળ દૂષિતે જાય, સાદ જ સાંગરીએ દિયા
કહેજો મોરી માય, કવિને દીજો કામળી

[પાણીમાં ડૂબતો દૂષિતો સાંગો સાદ કરે છે કે એ ભાઈઓ ! મારી માને કહેજો કે કવિરાજ આવે ત્યારે પેલી કામળી દેવાનું ન બૂલે !]

નદીમાં, વેળુ, નાગ : સાદ જ સાંગરીએ દિયા,
તોગો કાંઈ ત્યાગ, મન જાજો માઢવ તણું.

[નદીમાં કારમી વેળ આવી છે, ચારે તરફ સર્પો ફેણ માંડી રહ્યા છે, છતાં તેની વચ્ચેથી સાંગો સાદ દે છે કે 'કવિને કામળી દેવાનું ન બૂલજો' એને બીજું કાંઈ નથી સાંભળતું હે સાંગા ! કેવો તારો ત્યાગ ? માઢવ રાજ રાજ ચારણોને લાખપસાવ દેતો, છતાં તારા દાનની તોલે એ ન આવે]

સાંગરીએ દીધા સખદ, વહેતે નદ્યાણી
દેજો ઈસરદાસને કામળ સહેલાણી !

[વહેતા પૂરમાં તણાતા તણાતા સાંગો રાખદ કલા કે કવિ ઈસરદાસને મારી યાદી રૂપે એ કામળી દેજો]

માને એટલો સદેશો મોટલાવીને સાંગો અલોપ થઈ ગયો.
તેનાં મોજન એને દરિયામાં ઉપાડી ગયા.

કામળાના

થોડે દિવસે ઇસરદાનજી આવી પહોંચ્યા. દીકરા વિના ઝરતી ડાસીએ પોતાની પાંપણોનાં પાણી લૂછીને કવિને રોટલો જમાડવાની તૈયારી કરી. જમવા બોલાવ્યા. ઇસરદાને પૂછ્યું કે. 'સાગો ક્યા ?' ડાસી કહે : 'સાગોં તો ગામતરે ગયો છે. તમે જમી લ્યો, બારોટજી !'

ચતુર ચારણ ડાસીનાં આંસુ દેખી ગયો. એણે સાંગા વિના ખાવું-પીવું હરામ ક્યું. ડાસીએ છેવટે કહ્યું કે : 'સાંગાને તો નદી-માતા તાણી ગઈ.'

ચારણ કહે : 'એમ બને જ નહિ. રજપૂતનો દીકરો દીધે વચને કદી જાય કે ?'

'અરે દેવ ! સાગો તો ગયો. આખું ગામ સાક્ષી છે, પણ જતા જતાં તમને કામળા દેવાતું સંભારતો ગયો છે-હો ! પાણીમાં ગળકા ખાતા ખાતાં પણ એણે તો તમને કામળ્ય દેવાની જ ઝંખના કરી'તી.'

'સાંગાના હાથથી જ કામળા ન લઉં તો હું ચારણ નહિ. ચાલો, બતાવો, ક્યાં દૂખ્યો સાગો ?'

ડાસી કવિને નદીને કાંઠે તેડી ગઈ, અને કહ્યું કે : 'સાગો આઠી તણાયો.'

'સાગા ! બાપ સાગા ! કામળા દેવા હાલ્ય !' એવા સાદ કરી કરીને કવિ બોલાવવા લાગ્યા. દતકયા કહે છે કે નદીના નીરમાથી જરૂરે કોઈ પડ્યા દેવું હતું. કવિને ગાંડો માનીને ડાસી હસતી જાય છે. વળી પાછી રોઈ પડે છે. ત્યાં તો નદીમાં પૂર ચડ્યું. પાણીના લોઢ પછાડા ખાઈ ખાઈ કોઈ રાક્ષસોની જેમ ગળના કરવા લાગ્યા. ફરી કવિએ સાદ દીધો કે 'સાગા ! કામળા દેવા હાલજે, મારી કામળા ! હરિની પૂજને મોડું થાય છે !'

૧૨. આંચળ તાણનારો !

‘હાંકો, નાન માગે કોંપ ગળે જુવાનો ! વાંચે વાર
વધી આર ?’

જેમના મન ઉપ- વાંકીની કાંકરી નોકલીય- ગળેના જુવાનો
તમરી મેડલ છે કાંકરી તા હાન માગ નમગથી કીક ગામને મેડ
માલ મોજો નય છે, ગળી સપાટ ધરતી ઉપર જેમના પડખા
જવાઈ ગયા છે કાંકરીના જગ જમતા આવે છે, જેમની મીઠી માર્ગ
ચાલતી નથી. પાત્રી વગા મધે છે જેથી પાકના કાફ પડતા
દેખ જેની જાંઘે જુઓ આર છે મા આગળે નોકાવતી કોય જેની
વાંચ અંકગામ છે ૨ ‘જાપ ભગ’ ! મોજો ઉપ આટલી ભગ !’

જે આજીને આખા જાકુમાંથી આર જેમના કાન મડલ
છે, આગેના પૂર જ્યાં આર છે, આગેના કાંકરી કાંકરીમાં જુ-
કાટ નીકળે છે, તે આગે જેમો પોતાના ઉપર વસતી પગાળીની
પ્રાજ્ઞમાંથી પણ મો કિંચા કરીને નમગ ગામને માર્ગે મીઠા માટે છે.

‘આ વાંચે અસલ દેના પડે છે ?’ ગળેના કાન માંડીને
સાલગી રવા.

‘આ વાર નથી સીમાટે કાંકરી બાઈ માણસ ધા દેતુ દેખું
બાંચે છે. એકવાયુ લાગે છે.’

ચારણીએ એની ચારે ભગરીને નામ લઈને ખોલાવી કાન ફફડાવતી ને પૂછડાં ઉલાળતી ચારે ભેંસો નોખી તરી ગઈ. પણ ત્યાં તો રજપૂતોની આંખ ફાટી ગઈ. એ કાળી ભમર કાયા* ગળામાં હાસડી આવી જાય એવી *સાંકળ : કપાળમાં ઘોળી ટીલડી અધમણુ દૂધ ભરેલા આઉ, એવી ભેસો કેને ગળેથી છૂટે ?

જાડેજાએ એકખીજતી સામે મિચકાગ માર્યા. ફાટેલ જુવાનડા હતા તે ખોલી ઊઠ્યા ‘ એ બાઈ. ઈ ચાર ભેંસુંનાં આચળ કેણુ તાણુશે ખખર છે ! જે અમારી પાસે પોતાના આંચળ તણાવતી હશે ઈ, ખીજના હાથ ભોઠા પડશે ભોંઠા. ’ ખોલનારાઓની મેલી નજરો બાઈની છાતી ઉપર રમવા લાગી

ચારણી થભી ગઈ. એની જમરદસ્ત છાતીમાં જાણે ધમણુ ધમવા લાગી. કાળી વાદળીમાંથી વીજળી ઝખૂકે તેમ કાળી કાળી બે આખોમાંથી જાળ ઊડી. સુકોમળ હાથે કમરમાંથી છરો કાઢીને એણે પોતાના બે ય થાનેલા કાપી નાખ્યા. જુવાન રજપૂતોની સામે ફેફસીને કહ્યું કે ‘ દ્યો, આ દ્યો બાપ, તાણ્યા કરજો, અને ધરાઈને દૂધ પીધા કરજો ! ’

છાતીએથી ધખ ધખ લોહીની બે ગોમુખી વહ્ણટી રજપૂતો કાંપતા કાંપતા નેઈ રહ્યા ચારણી ત્યાંથી ઘેર ભાગી ઘેર આવી ગાંડુ નેડાવી એના ભાઈ કેશવદાસ ગતનાની પાસે પહોંચી જઈને કહ્યું કે ‘ ભાઈ ! મારાં આચળ તાણુવા આજ ટીકરના રજપૂતો આવ્યાંતા, તુ ચોટીલે જાજે ને આપા મૂળુ ખાચરને ખોનના ઝાઝા જુવાર કેજે. ’

એટલું કહીને એણે થાનેલા ઉપર બાધેલુ લૂગડું છોડી નાખ્યું. એના પ્રાણુ ત્યાં ને ત્યાં નીકળી ગયા

* સાંકળ=ગરદન. જે ભેસની ગરદન બહુ ઝીણી હોય તેના શરીર ઉપર લોહી ખૂબ હોય.

બહેનના દેહને ફેન દઈને પ્રાણાતિ ગાગળ ચોટીય ગાગ્યો.

ચોટીલાના મૂળ ખાગને તો આખી પાગળ અત્યારે પૂજની છે લટકાટ અને અત્યાચારના એ જુગમાં મળુ ખાગની તો નાડી ઘોઈને પેટપીડવાળી ગાઈ જાને પનાતી હતી મૂળ ખાગર ઘોડે જેસીને માર્ગે આપ્યા જતા હોય, ખરો કિનારો ખેડના અગારા વરસાવતો હોય, અને એમા બે દોઈ આવીને કહે કે 'બાપુ, મારી ધરવાળીને આડુ આજુ છે' તો એ કાઠી ત્યા ને ત્યા થળી જતો તે જ જગ્યાએ ધારીઓ નાખીને હાથમાં મૂગની માળા લઈ એમી જતો, અને હોકાની અલમમાથી અપટ્ટી રાખ નાખીને એ પાણી આપતો. આવનાર ધણી પોતાને ગામ જઈને એ પાણી પોતાની બાયડીને પીવાડે, અને પાછો જઈને દગ્યાગને કહે કે 'બાપુ આડુ ભાગી ગયું.' ત્યારે મૂળ ખાગર એ તડકેયી માળા ફરવવાનું બંધ કરીને પાછા ઘોડે ચડે. ત્રણ કલાકમા બે આડુ ભાગ્યાના ખખર ન આવે તો પ્રાણ કાઢી નાખવા માટે તરવાર પણ તૈયાર રાખીને જ બેસતા.

એક વખત ઉદેપુરના રાણાને કોઠ નીકળ્યો. એણે મેવાડમા વાત સાંભળી કે કાઠિયાવાડના દરબાર મૂળ ખાગર પરનારીસિદ્ધ પુરુષ છે. એનું નાહેલું પાણી લાવીને રાણાજી નાલ તો કોઠ ટળે. રાણાના માણસો ચોટીલે પહોંચ્યા દરબારના માણસો સાથે મસલત કરી. દરબારનું નામેલું પાણી એક દિવસ તાવડામા ઝિસાઈને મેવાડને રસ્તે પડ્યું. પાછળથી મૂળ ખાગરને એની ખખર પડી એના પરિતાપનો પાર ન રહ્યો એણે વિચાર્યું કે 'હાય ! હાય ! ગણાનો કોઠ નહિ મટે તો જગતમાં મારે માટે શું કહેવાશે ? એ કગતા તો મગધુ શું ભૂડું ?' એ ઉદેપુર પહોંચ્યા છાનામાના જઈને રહ્યા. લોકોને ટેથી જ્યારે એણે એ પાણી વડે ગણાનો કોઠ મટયાની વાત જણી, ત્યારે એને નવો અવતાર આવ્યો. ચોટીલે પાછા વળ્યા.

વિચાર લાગુનાના!

એવા દેવતાનાં પુરુષોને નિ માનવાની સાથે કમ કરીને નાખાવે
મુળ માનવીઓ માણે છે માંડવીએ.
આપણે તો તો, તું નરે એવા નામોને!
[હું નામ આપના પુરુષ મુળ આપણે! આપણની દરમિયાન
હોય તેને જેમ ને, આપણે નથી આપણની તેમ માનવીને તારી
સાથે ન આપણે! આપણે તોમ દેવ માનવીનો ને, પત્ર ન પાત્ર
તો દેવ જો.]

વિચાર વચ્ચેના જેવો કોઈની વચ્ચેના મુળ આપણે
ગામતરે જતા જતા. એવા પદ-શ્રી! આપણે જતા એવા આપણે
રહેને આપણે જતાની છોડીના આપણે ઉપર જતા નરે પડી, પુરુષ
‘ જાણ, પાસાગના હોયે માણે વચ્ચેના આપણે નરે પડી, પુરુષ
દે પત્રોને કાઈ કાં નથી જાણે? ’

અસવાર નહતે આપણે જાણણામે ‘ આપણે, આ તો
દેવતાના નહતે ’

‘ ગદવા રામ, રામ! આમ ઉપાડે માણે કા? ’

દેવતાના ગામગમ ન કયો. એની આપણના આપણે જતા. એણે
હોયે ગાયો.

‘ જોનાર! અસવાર તારી, ધાય કાલ ધર્યે,
કાડી! કટકે કયે, મૂળવા! દીકર માણે. ’

‘ હું જોના આપણના પૌત્ર મુળ આપણે! ધાયકની-ગામગુની
ચીરને કાલે ધરજે. હું કાડી! દગકટકે લઈને દીકર ગામને ગણ
નાખજે! પત્રી જ રામ ગમ કયું. પત્રી જ હું માથું કાંઈના
આજ હું કયા શુભીરની લાજે માથું લાડ ‘ લાય લાય મુળ આપણે!
પાંચાગમાં કાઈ મુળ-પુત્ર નથી જો ત્યાં જ સાહેબ ગળપૂતો વગડામાં
અંતરિયાળ આપણી એકનીકરિયુ ના ધાન ઉપર નજર નાખે! ’
‘ દેવતાના, તમે આ શું જોલો છો? ’

‘મેટા!’ મરતા મરતા ગાપ દીઝગનો હાથ તાપીને કે
‘નારો ગાપ મોતથી ન ડરે; પણ માગ જીવતગ્નુ જો- કામ કરી
૬; દીઝર મારી હતી, પાચાળીના યાન તાગવા આવનાર સાહેબ

આંચળ તાણનારા !

રજપૂતોના પ્રાણ તાણવા હતા, પાંચાળની
પૂતોથી ન દેખી શકાયા હવે પાંચાળીઓ પોતાની દૂધભરા જા ...

દીકરાએ આખી કથા જાણી લીધી હતી કે . બાપુ ! એમા
મોટી વાત છે ? બાપના કરજ તો એટલો ફૂટતા જ આવેલ
હ્યો, આ પાણી મૂકું છું કે તમારું તેરમું કરીને ચોદમે જ દે'ડે
કર માથે મીઠાંના હળ નોડાવું ,

‘ બસ બાપ ! ’

‘ ત્યારે કરો સદ્ગતિ . ’

મૂળ ખાચનો છવ ચાલ્યો ગયો, એના કારજ ઉપર સોરહની
રે પરજોના કાઠીઓ લેળા થયા. ડાચરાને જમાડીબુટાડી તેરમાની
કર્ચું . તમામ કાઠીઓએ ત્યાંથી પરજારા જ ટીકા ઉપર ચડવાનો
હગવ કર્યો.

મોડી રાતે સહુ સૂતા તે વખતે મૂળ ખાચના છુટ્ટા ચારણે
જાનામાના ગઢમા જઈને જીવાનને કહ્યું :

‘ બાપ, વાસેથી જગત વાતુ કરશે ,

‘ શી વાતુ, દેવ ? ’

‘ કે બાપને વચન આપતી વખતે તો એકલો જશ ખાટો ગયો,
અને અંતે બાયલો ત્રણ પરજીની મદદ લઈને ગયો ! ’

‘ દેવ તમારા વેશ એક લાખ રૂપિયાના . ’ પ્રભાતે ઊડીને જીજી
માનેને કહ્યું કે, ‘ હમણા તો સહુ પધારો, પછી ટીકા ભાગવાને
સ હગવશું . ’

ત્રણે પરજ વીખાઈ ગઈ દીકરો એકલો પોતાના જ ઘે
ઈને ચડ્યો ટીકર ભાગ્યું, અને કેશવદાસને ઠાકાણુ ગામ દીધું.

૧૩. મોત સાથે પ્રીતડી

આગરે તળમે વગ્ન પહેતાં, પાલીતાણાની ગાગિયાધાર વાળી ગાદી ઉપર કાપાણના કુવર સવાજી ગોલિલ ગજ કરતા હતા. અઢારેક વગ્નની અવન્યા હતી લોડીના ટીપેટીપામાથી જુવાની પોકાર કરતી હતી ‘ મને રમવા દે; મોતની સાથે રમવા દે ’ જુવાનીમા જ મોતની સાથે પ્રીતડી બાંધવાનો એ શૌર્ય-જુગ ચાલતો હતો.

એક ફિલ્મ કચેરીમા દરબારના વૃદ્ધ મામાને દમ ચડ્યો ઉધરસ ખાતા ખાતાં એના મોંમાથી લાળ પડી ગઈ, સવાજીએ મોં મલકાવી કહ્યું ‘ અરે મામા, ગઢપણમાં ય માણસને છવવુ શે ગમતુ હશે? આ દમ ચડે, નાકે લીટું વડી જાય, મોઢે લાળું વરસે એમાં હવે શી મઝા પડે છે? ’

મામા જોલ્યા કે ‘ બાઈ, શું કરવું? મોત આવે ત્યારે જ છૂટકારો થાય ને! ’

‘ મોત તો આપણે જોલાવીએ ત્યારે હાજર જ છે ને મામા! ઈશ્વર ક્યા આડો હાથ દેવા આવે છે? ’

‘ એ તો વાતો થાય બાપ! પ્રાણ કાઢી નાખવા એ કાંઈ રમત વાત છે? ’

‘ ના મામા! વાત નહિ, સાચું કરી જતાવું. લ્યો. આ પ્રતિસા : ત્રીસ વરમે મારે દેહ પાડી નાખવો ’

આખી કચેરીનાં મો કાળાં પડી ગયાં એક સમજતા હતા કે સવાળની પ્રતિજ્ઞા એટલે લોટે લીટી માગાને મગવા જેવું ચર્મ પડ્યું.

સવાળનાં બહેન સાસરે હતા, ત્યાં એને બજાર પડી બહેન ગારિયાધાર આવ્યા. બાઈની પામે કાપડાની માગણ કરી બાઈ કહે : 'એલો બહેન, જે માગો તે આપુ.'

'ભાઈ, હું માગુ છું કે તું પાગ વરસ વધુ દેવ મળ્યું'

હસીને સવાળ બોલ્યા : 'અને બહેન ! મરખી ! પાગ તરસ વધારે છું તો તારી પામથી કોણ કાપડું લીધું કહેવાય માટે જ માગ ત્રીસ વરસમાથી પાગ વરસ તને કાપડાના કરુ છું. એટલે હવે હું ત્રીસને બદલે પચીસ વરસે દેવ પાડીશ.'

મુઝકે ને મુઝકે મેલી મેલી બહેન ચાલી ગઈ. બાઈનું બોલ્યું કામથી કરે તેમ નહોતું, બહેન બાઈને બરાબર ઓળખતી હતી. મોતની વાટ એના જોતા સવાળના વરસ વીતવા લાગ્યાં, પણ ધીંભાણુંનું ટાણુ જ ન આવે ઘણું ઘણું દેકાણું જઈને મસ્તી કરી આવે, પણ કાઈ એની માથે લગવા જાય નહિ પત્ની પોતાના વાવડી ગામને પાદર દુગાળીઓ નામે એક મોટો ભયકર દૂવો છે, તેના ઉપર એક વંત પહોંચુ પાટિયુ મુકાવીને પોતે પાટિયા ઉપર ઘોડો તાક્યો; એમ સમજત ક પાટિયા ઉપરથી ઘોડો લયડે એટલે દૂવામા ફીંકીને ડ્રવ દાઢી રાકાય, કારણ કે જુદા મળતું નથી, અને આપઘાત કરવા કરતાં આવી અમત રમવામાં જ ઊકલી જવું વધુ સારું પણ તેના ય ઘોડો ન લયડ્યો

પત્ની સવાળએ એક દિવસ ભાદરને કઠિથી જેતપુરના કાઠી-ઓની કાઠિયાણીઓનું હજુ કર્યું. બાઈઓને ગારિયાધાર લાવીને, સગી બહેનોની રીતે રાખી.

ગારિયાધારને પાદર એક દિવસ કાઠીઓની જંગી ફેજ

આવીને ઊભી રહી. સવાળ પાગ ગગ્ગાજી ગળેને દાજી થયા. સામસામી બે દાર કરીને કાકીજોની કોજ ખુલ્લે રાખે ઊભી હતી. સામે ઊભા ગયીને સવાળએ કયું. ‘શૂવીરો, સાંભળો ! તમે યગ-બગ, તલવાર વાપરો. તમારી કોજ મોંસરો હું માગે થોડો દોડાવવાનો છું. તમારી બાઈજોને મેં મન વચન કાપાથી માળહેને ગણી છે કે નહિ તેની સાબિતી બતાવું છું.’

એમ કહીને જોગું કાકીજોની કોજ વચ્ચે પૂરપાટીએ થોડો નાખ્યો. સામે તલવારોની ઝીક બોલી. પાગ સત્યવાદી થોડેસવાર સાવ કાઠેકાઠે સામે કાંઠે નીકળી ગયો. કાકીજોની તલવાર સામ-સામી જ અથડાઈ.

સામે પડખેથી કરીવાર સવાળ બોલ્યો કે. ‘શૂવીરો ! આખા જગતની બાઈજોને મેં મન વચન કાપાથી માળહેન ગણી છે કે નહિ તેની સાક્ષી હવે બોલો.’ એમ કહીને પાછો કોજ વચ્ચે ધસ્યો. ખડિંગ ! ખડિંગ ! ખડિંગ ! કાકીજોની તલવારે સામ-સામી અડળાઈ. સવાળ સડીસલામત પાર નીકળી આવ્યો

પછી એ બોલ્યો. ‘હવે તો આવો, શૂવીરો ! સ્વર્ગને માર્ગે મને વળાવવા આવો.’

એકલો સવાળ આખી કોજ સાથે લડીને મગયો. આજ કવિ એના બિરદ ગાય છે કે,

કાંધાહિત સવે અખીતાત કીવી.

જુગે જુગ વચાણી ખ્યાત બાકી

દૂવા પર લાંકિયો અસવ હવ તરુ કરી
મુવો વચ્ચ પચીએ ગોહીત માંખી.

[કાંધાહિતના પુત્ર સવાળએ એવું કામ કર્યું કે એની કીર્તિ જુગેજુગ વચાય છે હવતરને તરુના જેવું ગણીને એણે દૂવક કીધો, અને આજરે પચીસ વચ્ચે એ મર્યો]

૧૪. કરપડાની શૌર્યકથાઓ

૧. 'સમે માથે યુદ્ધમણ'

પહેડો ચોડા ઇનડા, દીવડા ઝાકમઝોળ,
પિયુ ઠંટાળો દેવડો, ધાગુ ઠંકુની લોળ.

જુવાન કાડી જુગલની મિલન-ગતનો એવો પહેડો પહેર
હતો. દીવડો ઝાકમઝોળ બળે છે. બાવીસ વગસનો માર્મયો ખાચર
પાંચાળના હુગગર્મા રમી રમી ગતોચોળ બનેલો કાડી જુવાન એ
રાતે કાઈ મુગધી દેવડા સમો ફેરે છે, એને ગમેગમથી પહાડની
જુવાની મહેકે છે, અને હજી પરણીને તાજી ચાલી 'આવતી કાઠિ-
યાણી પિયુ ભેળા હીગળોઢિયે ઢાલિયે બેડી બેડી કકુની પૂતળા
જેવી દીસે છે.

વાતો કરતાં કરતાં ઓચિંતાની કાઠિયાણી ઓજપાઈ ગઈ,
એનું મોં કાળું પડી ગયું. માર્મયા ખાચરે પૂછ્યું. 'શું છે? કેમ
ચકળવડળ જુઓ છો?'

'કાડી! મને આ ઓરડામાં કોઈકે નીમ્ન જણતો ઓછાયો
જાયો લાગ્યો.'

'લે ગાડી ચા મા ગાંડી! કો'ક સાંભળશે તો તને ખીકણુ
દેશે. આંહી કોની મગદૂર છે કે પગ દઈ શકે? કેલીએ મારો
સાવઝ લાખો કરપડો ચોપી દઈ રહ્યો છે.'

[illegible]

જનક જનક ન આડે ॥ એ ॥ આંખા મળી ગઈ મામે ॥ બાપ
 તેા દયાળો ન હતા દયા બાપી જાણી જમા પડી એ લખતે
 એ દુગી ગેરે ॥ આગના અજવા અમગને પડીવયામાડી ॥ ૧૧
 જગ નીજ્યા ॥ જાણા મામેવાનું ગળું પાડીને અપવાપ નીચી ગયા.
 થાડીવારે બીનું બીનું પામતા કાઠિયાળી જાણી ગઈ કામો બનાવ
 દુખીને ઝેરું ગીમો પાગી

મહામય ગામની આખી વચની નીલાગ્રી નજીને કાંઈ દરખા
માર્મયા ખાચરને ફેન દેવા બેઠી થઈ અને પછી ચર્ચા ચાલી, સુદા-
મણના ચોપીદાર કાંઈ વાળા કમ્પડાંગ વચીને લાકડી : ૧ દરખાચરનો
પાંચ પાંચ બીજીને કાંઈ જ નથી, એનો સગો ભાઈ ગાપવાળો
ખાચર જ છે લાખાને ગગસનો લોભ લાગ્યો છે, ભાઈને

મારી મારીને એને બો બેળા કરવી છે; ને આજ જ એ આંદો
કબજે લેવા આવશે '.

વસતી ચુપ રહી મહિમાદિ સદુ ગુસપુસ કરવા માંડ્યા કે :
'ભાઈએ ભાઈઓ વઢે એમાં આપણે શું ? ક્યે સવાહે આપણે
માયા કપાવીએ ?'

ડાહો કાડી લાખો કરપડો બોલ્યો : 'ભાઈઓ, આવો આપણે
કરાવ કરીએ, કે આજથી સુદામડાનો ધણી કાઈ એક જણ નહિ;
એક ગરાસ ખાસ અને બીજા સદુ એની મનૂરી કરે એમ નહિ;
આજથી 'સમે માયે સુદામડા' : એટલે જેને ઘેર જે જે કંઈ
ગરાસ ચાસ હોય તે આજથી એની અઘાટ માલિકીનો : સુદામડાની
વસતી જ સુદામડાનો રાજા. ખગદાર ! આવો લાખો ખાચર આવે
કે મોટો ચક્રવર્તી આવે, આપણે એકએક સમશેર લઈને સુદામડાનો
ખચાવ કરવાનો છે. છે કબૂલ ?'

વસતીએ કબૂલ કર્યું. તે દિવસથી, સંવત ૧૦૦૬ની આસ-
પાસથી 'સમે માયે સુદામડા' બન્યું. સદુને પોતાપોતાની જમીનના
અઘાટ હસ્ત મળી ગયા * સદુને 'મારું સુદામડા' 'મારું સુદામડા'
થઈ પડ્યું. પોતાપણાનો કોટો ફૂટ્યો.

૨

૨

'ધિરન્નંગ ! ધિરન્નંગ ! ધિરન્નંગ !' કાનના પડદા તોડી
નાખે તેવા ઘેર નાદ કરતો ખુંગીઓ દોલ બજવા લાગ્યો, અને
સુદામડામાં રાજગદના કોદામાં ચારણની વાર્તા થઈ ગઈ. લુપ્તાન

*આજ સુધી પણ એમ જ છે. વસતીના અઘાટ હસ્તો પાછા જૂટવી
લેવા 'સારું' સુદામડાના દરબારો ધણી ધણીવાર અદાલતોમાં લડ્યા છે, પણ
વસતીના હસ્તો કાયમ રહ્યા છે.

કારીડાઓનો ડાયગે ગુલતાન કરવા ગેડો હતો. તેના હોઠોએ
ઊડી ગયા

માણુઓએ દોડતા આવીને કહ્યું કે . ‘ ખી ઢાગનું પાળ આશ્વ.
આથમણે! ઝાંપો ઘેરી લીધો . ’

જુવાનો સામસામા જોવા લાગ્યા, ગામમાં દોઢ મોટેરો હાજર
નહોતો. લાખો કરપડો તમામ મોટેરાઓને પાળમાં લઈને નળકા
તરફ ગયો છે સોળ મોળ અને અઢાર અઢાર વરસના ઊગતા
જુવાનો દિગ્મૂઠ બનીને બેઠા ગયા. હાય હાય કાળઝાળ પીઠારાઓનું
કટક આશ્વ. કાચા મૂળાની જેમ સહુને કરડી ખાગે !

કાઠાની પાછવાડેની બારીએથી એક ધીમે અવાજ આવ્યો .
‘ જેઠસૂર ! ભોજ ! નીકળી જવ ! ઝટ નીકળી જવ ! ’

બે જુવાનોએ પાછલી બારીએ નજર કરી નીચે બે ઘોડાં
સાબર કરીને એક આવેડ આદમી ઊભેલ છે. ઈસારો કરે છે કે :
‘ બેય જણા ઝટ ઊતરી જવ. ચડીને ભાગવા માડો. ’

બેય જુવાનો જીવને વહાલો કરીને કાઠેથી ઠેકવાની તૈયારી કરે
છે, ત્યાં તો જેણે વાર્તા માંડી હતી તે ચારણે બેયની વચ્ચેથી બારીની
બહાર ડોકુ ડાટયુ : ‘ કાણુ માણુસૂર ખવડ ? આપો માણુસૂર ખવડ
ઊડીને, કરપડાઓનો ભાણેજ ઊડીને અટાણે ગામના જુવાનોને ભગાડે
છે ? અરે ! પેટના દીકરા ભોજને તો કીક, પણ સુદામડાના શિરોમણિ
લાખા કરપડાના દીકરા જેઠસૂરને ય ભગાડે છે ? હાય રે હાય આપા
માણુસૂર ખવડ ! કાઠીઓનું આથમી ગયું કે ? ’

‘ લે બસ કર કાળમુખા ! ’ એમ બોલીને એ ઘોડાવાળો માણુસૂર
ખવડ જુવાનોને લલચાવવા માંડ્યો . ‘ બેટા ભોજ ! ભાણેજ જેઠસૂર !
જીવતા હશુ તો સાતવાર સુદામડું ઘેર કરશુ બીત હેઠ બીંસાઈ
નથી મરવું ભાગો, ઝટ ભાગો ! ’

કરપડાની શૌર્યકથાઓ

માણસૂર ખવડનો દીકરો ભોજ તો ખાખખી પડ્યો, ઘોડીએ ચડી ગયો, પણ જેઠસૂર ચારણની સામે જોઈ રહ્યો ચારણે કહ્યું: 'બાપ ઘેરે નથી ને તું સુદામકું છોડીશ? અને 'સમે માથે સુદામકું' શું ભૂલી ગયો? આજ લગી ગરાસ ખાવો ગયો લાગ્યો. ને રક્ષા કરવાને ટાણે તું તારા મામા માણસૂરની ઘોડીએ ચડી જીવ બચાવીશ? જેઠસૂર!'

બહેને જવાબ દીધો. 'કાકા! મારા ભોજનું શું થાશે?'

સૂદામકું સૂનો કરે (જે) જેઠા ભાગ્યો જાય,
(સા) એભલ ચાંપો આજ, લાજે લાખણુરીઆઉત!

[હે લાખા કરપડાના દીકરા જેઠા! જે સુદામકું મૂકીને તું આજ તારા બાપની ગેહાજરીમા નાસી જા, તો કાઠી કામના વીર ચાપરાજ વાળા અને એભલ વાળાના નામને કલક ચડે]

ચારણની આખો લાલ ચટક બની ગઈ કોઈ હલમલી ઊઠ્યો દેવીપુત્રનું મુખ દીપી રહ્યું એ દેખીને જેઠસૂરે કહ્યું કે. 'મામા બસ, થઈ રહ્યું હવે મારે પગે તો બેડી પડી ગઈ તમને જીવ વહાલો છે. તો ભોજને લઈને ભાગવા મડો.'

માણસૂર ખવડ ચારણને ગાળો દઈને ભોજની સાથે ભાગી નીકળ્યો. ચારણ કોઠા ઉપર ઊભો થઈને જીલદ નાદે ગામને બિરદાવવા ગયો એના ગીતો-છંદોએ ગામ આખાને પાનો ચડાવ્યો. પણ તો એ હજી જેઠસૂર કોઠેથી નીચે ઊતરતો નથી.

સેજકપુરના ભાગદાર વોળદાન ખવડે વાડીએ કાસ હાકતા હાકતા એણે હાલ તલવાર ઉપાડી કોઠાની બારીએ આવીને સાદ કર્યો કે. 'જેઠા, સોનબાઈ માતાની કૂખની કીર્તિ કરતાં ય આ જ જીવતર વહાલું થઈ પડ્યું કે? આમ તો જે, આ તલવાર લઈને કાણ નીકળ્યું છે?'

આ જ પુરુષોની કથાઓ માટે જુઓ રસધાર ભાગ પહેલો.

ત્યાં જોહસૂર નીચે બળ્લરમાં નજર કરે ત્યાં તો એની માતા સોનગાઈ ! જગદમ્બા ઉઘાડે માથે ખડગ લઈને બળ્લરમાં આવી ઊભી છે.

‘ માડી ? એ માડી ! મોડે મોડે તો ય આવું છું હો ! ’ એવી હાક દેતો જોહસૂર ઊતર્યો. બીજા પંદર વીસ કાઠીઓ ઊતર્યા મોખરે ચાલી ભવાની કાઠિયાણી મા : આઈ સોનગાઈ.

મધ્યોહ્નમાં મુકાબલો થયો. એક બાણુ પંદર વીસ કાઠી ને બીજા બાણુ બસો પીઠારાઃ પણ એક બાણુ વીર-જનેતા હતી, ને બીજે પક્ષે પાપ હતું. પીઠારાના સાઠ માણુમો કાઠીના ઝાટકા ખાઈને પડ્યા. ઠેઠ આથમણે ઝાપે પીઠારાને તગડી ગયા. પણ ત્યાં તો જોહસૂર અને વોળદાન, બે ય જણા ધામાં વેતરાઈ ગયા. જાણે મોતને પડકારે કર્યો હોય કે ‘ જરાક ઊભું ’ રહે, ઝાપો વજોટવા દે ! ’ એવી રીતે બે ય જણા પાળને ઝાંપા બહાર કાઢ્યા પછી જ પડ્યા.

પીઠારા ચાલ્યા ગયા, ગામ લૂટાયું નહિ; પણ મોનગાઈની કાયા ઉપર પાચ ધા પડી ચૂક્યા હતા. જોહો અને વોળદાન આવે પડ્યા પડ્યા ડકતા હતા, તે બેયનાં માથાં પોતાના ઠીંચણ ઉપર રાખીને એક છાપરી નીચે માતાજી પવન નાખવા મડ્યા.

રાત હતી. રાત્રીઓ કયા સતાર્ધ રહ્યા છે તેની કાઈને જાણ નહોતી. બોગામા બે જુવાનોના માથા ટેકરીને આઈ જાણે સમાધિમાં બેઠાં હતાં. એમા એચિતાની એ ઝૂંપડીને ચોયદિશ આગના ભડકા વીટગાઈ વળ્યા કાંટાના ગળિયા ખડકાને આગ ચેતાવનાગ પીઠારા હતા.

પોતાના પ્રાણ છૂટ્યા ત્યાં સુધી આઈ સોનગાઈએ દીકરના અને ભાણેજના દેહ ઉપરથી અગારા બેયાં હતા. ત્રણે હવતા હવ સુન્ન મડાને પાછો ‘ સમે માથે સુન્નમડા ’ને ખાતર સળગી ભડચું થઈ ગયા.

ત્રણેની ખાલીઓ આજે આથમણે ઝાપે કમેલી છે.

૨. ફકીરો કરપડો

સુદામડાવાળા કનૈયા કુંવર જેવા મામૈયા લાઈનું ખૂન થયું, તેની જ રીતે ઊમરડાવાળા લાઈ કલા ખાચરને પણ દારૂમાં કાઈએ ઝેર દીધું, એનો વંશ ગયો આ જીજ્ઞ લાઈને મારનાર પણ લાખો ખાચર હતો એમ ખોલાય છે.

ઊમરડાની ચોટીદારી પણ કરપડા જ કરતા હતા. ફકીરો કરપડાની અવમ્થા પાછી હતી. એના હાથમાં હવે તો તરવાર ધૂજતી હતી. પણ લાખો ખાચર કે મૂળુ ખાચર ઊમરડાનો ગરાસ ભોગવે, તે પહેલાં તો માટે મરી ખૂટવું, એની એની પ્રતિજ્ઞા હતી. બગડ ગામમાથી ખાચરોનો એક દીકરો લાવીને એણે ઊમરડાની ગાદી પર ખેસાડ્યો. એનું નામ વેળો ખાચર.

એક દીવસ ફકીરો કરપડો ઘેર નથી મૂળુ ખાચર અને લાખો ખાચર ઊમરડે ચડી આવ્યા કરપડાની બાઈઓને હરણ કરી છોખારી ગામે ઉપાડી ગયા. પણ મૂળુ ખાચર પવિત્ર હતા બાઈઓને એણે બહેનો કરીને રાખી

મૂળુ ખાચર નહોતા ત્યાં કરપડાઓ પણ ધાંગધ્રા રાજની મદદ લઈને છોખારી આવ્યા આવીને પોતાની બાઈઓને હાથ કરી માણસો ફકીરોને કહે કે 'મૂળુ ખાચરના ઘરનાં લઈને આપણે આપણું વેર વાળીએ.'

ફકીરોએ જવાબ દીધો કે : 'બાપ ! વહુના આણા હોય, પણ કાંઈ માનાં આણા હોય ? મૂળુ ખાચરના ઘરમાં આઈ છે, તે તો આપણી મા કહેવાય'

બાઈઓને ઘેર પહોંચાડ્યા પછી ફકીરો કરપડો રાજસાહેબનાં માણસો સાથે ભટકતો હતો. મગ્ધુ નદીને કિનારે એ બધા ચાલતા હતા ત્યાં તો સામે કડિ ખાચર લાઈઓનું કટક ઊભેલું દેખ્યું.

દેખીને ફફીગએ પોતાનાં અને ગજગાલેખનાં તમામ માખીએને પાછાં તાળી દીનાં ‘બીજા મહ મને એટલા માટે હ એટલા આખા કટકને રાફીય મને મારવામાં જ’તા મોકાઈ જયે હ હને જિદ્દી છી ચૂક્યો મૂ, મને મગા સો, તમે આપણા મળીને ચલાઓ.’ એમ કહીને એએ પોતાના તથના જવાનોને બેગરડાનો માર્ગ પકડાઓ અને પગી નદીને કડિ કડિ ગાજ મોડી દોડાવી તરંગે ગારીયાનો બાથેલ ઉગ્યો મોરીઓ આગ્યો, તે તટાગ્યો પગ બીજે જ કગલે એક ભગદાળું આગ્યુ તેમાં પડતાં મોડીનો પગ ભાંગ્યો. બચવાની બારી રહી નહિ, કેમકે સામે કડિ પગ શત્રુઓનુ કટક દોડતુ આવે છે.

તરવાર કાઢીને ફફીરો એકલો ઊંઘા રલ્યો સામે કાઢેથી એ એકલવાયા સ્વામીભક્ત વીરને મૂળુ ખાચર ધારી ધારીને નિહાળી રહ્યા. ફફીરાની ઘોળા ઘોળા દાઢીમૂઝ પવનના ઝપાટામા ફૂટતી હતી, આથમતા મૂજના કિરણ એની તરવાર ઉપર રાસ રમતાં હતાં. નદીનાં પાણી એ થુઢા મોટા ઉપર ઝગા ઝગા થતા હતા, અને ફફીરો પડકારતો હતો કે, ‘હાલ્યા આવો, મૂળુ ખાચર, હાલ્યા આવો.’

મૂળુ ખાચરે પોતાની કોજને ક્યુ કે: ‘ખચરદાર, એના ઉપર બંદૂક છોડશો મા ઊભા ઊભા એના દર્શન કરો. આવું રૂપ ફરી કે’દી દેખવાના હતા ! વાહ વીર ! રંગ છે તારી જનેતાને.’

પણ એવું દર્શન કરવા માટે હાખા ખાચરની પાસે આંખો નહોતી. એની નજરમાં તો બેગરડાની કાળા કાળા રસાળી જમીન રમતી હતી. એણે પોતાના માણસને ઇશારો કર્યો, ગોળા છૂટી : હ મ મ મ ફફીરો ઢળી પડ્યો.

જખમમાંથી ખળળ ખળળ લોહીનો ઘોરીઓ છૂટ્યો છે, કપીગાના શ્વામ તૂટવા મડયા છે, પણ છેલ્લી ઘડીએ એ શુ કરતો પગેડીની ફાટમા ધરતીની ધૂળ ભેગી કરતો હતો.

સામે ઢાંઢેથી રવર આવ્યો કે : કપ્પીરા કરપડા ! મરતી વખતે આવો ઊપડ્યો કે શું ?

આ ઢાંઢેથી જવાબ ઓડ્યો ‘ ના બાપ ! આ તો મારા ધણીની ધરતીને મરતો મરતો ય બાધી જઈ’ છું ત્યાં જઈને કહીશ કે મારા ધણી ! મરતા મરતા યે તારી જમીન લીધી છે, દીધી નથી ’

લીધી પણ દીધી નહિ, ધણિયું વાળી ધરા.
કપ્પી કરપડા ! કતેહ આંગત કપ્પીરિયા !

કપ્પીરાના રામ ઊડી ગયા મૂળુ ખાચરે એના શખ પાસે બેસીને આશુ પાડ્યા એણે પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ઊજગડાની ચપટી માટી પણ મારે હવે ન ખપે

કપ્પીરા કરપડાની ખાબી અત્યારે મચ્છુને કાંઈ મોજૂદ છે

૩. વિસામણ કરપડો

ધણીની ધરતી સાચવતો સાચવતો કપ્પીરા કરપડો મચ્છુને કાંઈ મર્યો, પણ પોતાની ખાનદાનીનું લોહી પોતાના વશને વારસામાં દેતો ગયો. કપ્પીરાની ત્રીજી પેઢીએ ઊગરડામાં વિસામણ કરપડો થયો, અને વેળા ખાચરની ત્રીજી પેઢીએ બોજ ખાચર થયા છ વંસના એકના એક વડાલા દીકરા બોજનું કાંટું વૃદ્ધ વિસામણને બગાડીને બોજના બાપ દેવ થઈ ગયા બોજની મા તો બહુ વહેલી ગુજરી ગયેલાં. બોજને સાંજરતું જે નહિ હોય કે માનું માં દેવું હશે

બોજને એક કમરીબાઈ નામે બહેન હતી. તે જમનગર તાબે રહીંગ ગામના દરવાર શાફત વાધણના ધરમાં હતી. લોકો કહેતાં કે ‘ કમરીબાઈ તો આઈ વરુવડીનો અવતાર છે.’

બાપુ ગુજરાના ખમર પડતાં કમરીબાઈ એ શાફત વાધણને કહ્યું કે : ‘ કાડી, મારા બાપનું ગામતરું છે, અને ભાઈ બોજના મોદામાં

હજી દધિયા દાંત છે ! એને માગ પિત્રાર્થો છવતો નહિ રહેવા આપે, માટે હાલો, આપણે ઊબરડે જઈને રહીએ.’

ત્યાં તો બહેનને પણ સ્વર્ગાપરતું તેડું આવ્યું; બહેન મરવા સૂતાં; પણ છવ કેમેય જતો નથી આપા વિસામણે ટાલિયા પાસે બેસીને પૂછ્યું : ‘બહેન, તુ તો વરુવડીનો અવતાર : અને છવ કેમ જતો નથી ?’

બહેને જવાબ દીધો ‘કાકા, મારા ભોજનું શું થાશે ?’

‘કાં માડી ! ભોજની ફિટર શેની ! એની રખેવાળી કરનારા એના જે કાકા જેકા છે ને !’

‘વિસામણ કાકા, ભોજ મરે તો ગરાસ કેને જાય ?’

‘એના કાકાને.’

‘બસ ! સમજ્યા બાપ ?’

‘સમજ્યો જેટા ! લે ત્યારે સાંભળ. ભોજ જે દી મગ્ને તે દી સ્વર્ગાપરને મારગે ઊબરડાનો એકેએક કપડો જે ડગલા ભોજની મોઢા આગળ માંડશે. માટે મારા બાપ ! તારા છવને સદ્ગતિ કર’

કમરીઆઈના આળ એટલું સામળીને છડી ગયા. પણ આ બધી વાતો ભોજ ખાચરના પિત્રાર્થોને કાને ગઈ. એ બધાને પગથી માયા સુધી ઝાળ થઈ ભોજને દ્રવિ જ કરવો એવો મનસૂનો પડ્યો.

બહેન ગઈ એટલે તો દગ્ગાગદ ઝાળો પડી ગયો. વિસામગ ડાસાગે ઝોગડામા આવીને બેયુ તો ઝાળીયો બગડી ગયેયો, ગાકળા અદરવા વી બાઈ ગયેલા, અને માકચના વામગ દાળાં પડેલા

‘માગ બાળાગજના ઝોગડા અમ ગજના કેમ ગજાય ! ગદની આગરના કાકાન ચઈ જાય ને !’ એમ વિચર કરીને એણે આડ વર્ના ભોજનો વિસા કરી, ગોશળ ગામની ગાદ વાસની રવા જેવી કાલિયાની આગળ બુવાન કાલિયાની પાતળા થઈને માકગડ

સાચા જીવન માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

આપણને મળી શકે તે માટે જોઈએ તેવા સર્વ સુખો અને સર્વ સમૃદ્ધિઓ

એ ય બુઢાઓએ ઘોળાં ઘોળાં માર્યાં ધુણાવ્યા. એ ય જાણ્યો
બોલ્યા કે: ‘ના રે બાપ ! બાપડી આઈએ આટઆટલી મહેનતે
ઓરડા શણગાર્યા એ કાઈ રેઢા મેલાય ? આઈ બાપડી આસુડાં
પાડીપાડીને અરધી જ થઈ જાય તે ?’

‘પણ હું છું ને ! આઈને હું લઈ જઈ છું.’

તરવાર ખેંચીને લાલચોળ આળ કરી એસી વગસના એ ડોસા
બોલ્યા: ‘જ્યા અમને આંહીં તે નથી જેસાડ્યા, તારે બાપે જેસાડ્યા
છે એ આવશે ને કહેશે તો બિચુ બાકી તો આહી જ મરણ.
ગઢમાંથી એક માટણ પણ ખીજે ક્યાય નહિ ફેરવવા દઈએ એસી
વરસે શું અમે દાઢીમાં ધૂળ ધાલણ ?’

જીવો ચાલ્યો ગયો હવે ધીગાણા વિના ખીજો ઉપાય ન રહ્યો
અઢારે જણા વરરાજા બનીને ઉઘાડી તરવારે ગામમા ચાલ્યા મોખરે
જીવો ચાલતો હતો ત્યાં તો સત્તર જણામાથી એક સાવજ જેવો
જીવાન દોડીને મોઢા આગળ થયો. જીવો કહે: ‘કેમ લાઈ ?’

‘કેમ શું વળી ? તુ મોટો, ને હું ચું નાનો છું ? પહેલી ગોળી
તો હું જ ઝીલીશ.’

ત્યાં તો ધડિંગ ધડિંગ ધડિંગ કરતી ત્રણસો ગોળીઓ સામેથી
વહ્ણી. પણ રામ ગાંધે એને કાણ ચાખે ? અઢાર જણમાથી એક
લાખાને પગે જ જખમ થયો. એક ગાય અતે એક પનિહારી ધવાયા.
બાકીના સત્તરે મરદોએ એ ધુમાડાના ગોટેગોટની અદર ઉઘાડી
તરવારે દોટ મૂકી ત્રણસો બરકંદાએને ડેલીમા દાખી દીધા ફરી વાર
બદ્ધે ભરાય ત્યાં તો અઢારે તરવારો પાકલ શેગડી જેવા વેરીઓને
વાઢવા મડી ડેલીમાં એક સીદી ને જીવો કરપડો મંડાણા, ને ડેલી
બહાર લાખો એક સિપાઈને પગાડી માથે ચડી બેઠો દુશ્મનોનો
સોથ વળી ગયો. બચ્યા તે લાગી છૂટ્યા

૨

હવે જે રાત્રે ધ્રાંગધ્રાના બરકદાને ઊગરડામાં મળવ તથા તે રાત્રે ધ્રાંગધ્રામાં શું બન્યું ? કેલીને માથે મેડી ઉપર મળમલના ગોદલામાં વિસામણ કરપડો ચૂતેલ છે, પણ એને ઊધ આવતી નથી. એના મનમાં આફરડા આફરડા થકારા થવા લાગ્યા. મનમાં થયું કે અત્યારે ને અત્યારે ચડી નીકળું.

પણ એની ઘોડી ક્યાં ? દરવાજે દરબારના હવા જમાદારની ચોપી હતી. હવાને એણે ક્યું કે . મારી ઘોડી લાવો. '

‘વિસામણ દાદા, હવે ગમ ગમ કરો '

‘ક્યાં બાપ ?'

‘ઘોડી મે મળે નહિ, ને તમારાથી મે નીકળાય નહિ. મારો રોટલો તૂટે, મારા હાથમાં બેડી પડે '

વિસામણ કરપડાએ હવાને મેચેથી બધી વાત જાણી. અત્યાર લગીમાં તેા ઊગરડાનો બાળ-ધણી જમદારે પહોંચ્યો હશે, એવી ગણતરી એણે કરી લીધી. બુઢાની આંખમાં જળજળિયાં આવ્યાં. કપાળમાં મોતની કરચલીઓ પડી ગઈ

‘એ હવા ! એ બાપ ! કેમે ય કરીને મને જવા દે ? મારું હૃદયું ધૂળ થઈ જાય છે !'

‘બને જ નહિ. '

ડોસો કરગરવા લાગ્યો. એના હેયામાં નિમકહલાલી રેતી હતી હવાએ નિમકહલાલી અનુભવી હતી. ડોસાના દાલાવાલાએ એની છાતી ખણુ પિગળાવી પોતાના બાણેજને બોલાવીને એણે પોતાનો ઘોડો મગાવ્યો વિસામણ કરપડાને ઘોડે બેસાડી લગામ બાણેજના હાથમાં મોપી જ્યા સવાર પડે ત્યાં કરપડાને નીચે ઉતારી તાળડ-તોમ પાછા આવવાની બાણેજને બલામણ કરી.

એમ કહીને વિસામણ કરપડે થોડી વહેતી મૂકી. બપોરે ઊખરડે આવ્યો. બધા સમાચાર લઈને ગોસળ ગયો. ત્યાંથી અઢારે જીવાનોને લઈ ગીરમાં ગયો. ત્યાંથી જેતપુર દરબાર મળવાળાની મદદથી ધ્રાગધા સામે બહારવટું માડ્યું.

કરપડાના બહારવટાએ ધ્રાગધાને ડોલાવી નાખ્યું. આખરે જીવા જમાદારે વિચાર કર્યો કે ‘આ પાપ મારે માથે છે. મેં એને જીવતો જાપા દીધો ત્યારે આમ બન્યું ને ! એની વાસે મારે જ મરવું જોઈએ.’

જીવો જમાદાર ઘોડે ચડ્યો ગજસાહેબે ધણો સમજાવ્યો, પણ જીવો માન્યો નહિ. પોતાની ફેજ સાથે એ ઊખરડે જઈ રાત રહ્યો. સવારમાં પડાવ ઊપડ્યો ત્યારે ગાયોનું ધણું પહર ચરીતે આપામાં દાખલ થતું હતું. ગાયોની ધકમકને લીધે ઘોડેસવારોના ઘોડા થંભી રહ્યા. ગાયો ઘોડાને શીંગડે મારવા લાગી એટલે સવારો ભાલા લઈને ગાયોને મારવા લાગ્યા. આ નિર્દયતા જોઈ ગોવાળની આંખમાં લોહી વરસ્યું એ બોલ્યો.

‘ગાયના શીંગ નથી ખમાતાં, તો કરપડાના ભાલા શે’ ખમાશે ? આ પડ્યા તમારા કાકાઓ—આ સીમાડાની તળાવડીએ. જાઓને મરદ હો તો !’

ગોવાળને ખૂબ માર મારીને ફેજ તળાવડી તરફ ચાલી નીકળી. રાતે માવડું થયેલું, એટલે બહારટિયાના સગડ તો ચોખ્ખા હતા. તળાવડીએથી એ ટુકડી નીકળી ગઈ હતી. નીકળીને સુદામડાને પડખે ભમરના ડુગરમાં આશરો લઈ લીધો હતો.

એ ડુગરમાં એક ઊંડું નેરું છે. ઉપરવાસ થઈને એ નેરામાં દાખલ થવાય છે. ખીન્ને રસ્તો નથી. જેય કાઠે ભયકર ઊંચી ભેખડો ઊભી છે. નિરાધાર બહારવટિયાઓને આશરો લેવા માટે જ જાણે કુદરત માતાએ આ જગ્યા બનાવી હશે.

સત્તર જથ્થા એ નેરામાં ખેસી ગયા. અઢારમો લાખો કરપડો

નેરાને કાંઠે એક ધાર ઉપર આડિકા બનીને બેઠો. ત્યાં તે આંધેથી ધ્રાંગધ્રાની ગિસ્તની ખેપટ બિડતી દેખાણી લાખાને એકલા લડીને જશ લેવો હતો, તેથી એણે પોતાના સાથીને કહ્યું કે 'જા, નેરામાં જઈને હોકા ભરી આવ'.

ગિસ્ત આવી તેને લાખાએ કહી જ થભાવી દીધી. જીવો જમાદાર એકલો અંદર બિતર્યો. હાથમાં લારેલી ખંદક હતી. જીવો કપડો ઘોડી પર ચડીને હેડવાશ ભાગવા મડ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે : 'જીવા જમાદાર, તે મારા બાપને તે દી બચાવ્યો છે આજ શીદ એ ગણુ ભુલવજી ' શુ મોહુ લઈને હું તારા ઉપર ધા કરું ?'

જીવા જમાદારે પડકાર કર્યો કે : 'જીવા, જે કાળે જે ધરમ ! હવે ભાગ મા, હમણા તારી ઘોડીનો ગાઝ નીકળી પડશે.'

'તારી પામે ભરી બદક છે એટલે ડરાવતો હોઈશ કાં ?'

'આ લે બંદક !' કહીને જીવા જમાદારે બદક ફેંકી દીધી. એય જીવા બરછીએ આવ્યા. કરપડાનો ધા બરાબર જીવા જમાદારના પેટમાં વાગ્યો, ઘોડી ઉપરથી એ લથડ્યો. પણ એક પગ પેગડામાં ભરાઈ રહ્યો, ઘોડી આંટા ફરવા મડી. જમાદાર ઢસડારો કરપડે નીચે બિતરીને જમાદારને ઘટ્ટો કર્યો ત્યારે જમાદાર બોલ્યો કે : 'જીવા, હું સંચક છું. મારી કાયા ઢસડાણી તેમ તારું બહારવટુયે ઢસડાગે હું તો મરું છું, પણ ભાઈ, મારો છોકરો લાગ્યો આવે છે એને બચાવજે. તારા બાપને બદલે મારો દીકરો દેજે.'

જીવો જમાદાર મરી ગયો એના દીકરાને કરપડા અડક્યા નહિ જીવાની દકનક્રિયા કરીને કરપડા ગીરમા બિતરી ગયા.

આખરે જોતપુરના મુળુવાળાએ ગજસાહેબ સાથે વિદિ કરીને કરપડાજોનુ બહારવટ પાર પડાવ્યું કરપડાને એક મો સંતીની જમીન મળી અને જોગ બાગને પાગ એનો ગગમ પાછો મોપાયો અત્યારે કરપડા પોતાની જમીન ખાય છે પણ જોગ બાગ બીડ પેદીએ નિર્જન ગગમ, એટલે ધ્રાંગધ્રાએ કરપડાનો ગગમ બિચારી લીધો છે.

૧૫. કાળો મરમલ

‘ હુમીરજીએ સોમનાથ સાદુ શિશ કપાવ્યુ, ચાંપરાજે પોતાના ગામ જેતપુર સાદુ મોત મીઠું ક્યું, એલલના દીકરા અણાએ સતીને કાજે લોહી દીધાં, એમ કાઈ ધરમ સારુ, કાઈ ધેન સારુ, તો કાઈ સતી બેન સારુ પોતપોતાના ગ્રાણુ દેતા આવ્યા છે. દેના-રતી બલિહારી છે .બાપ કાળા ! પોતાના નાનકડા ગામડીયાની લાજ કારણ પણ જે દેહ ખપાવે, એણે ય છત્રી જાણ્યું. નાનાં કે મોટા-પરાક્રમ તો જેટલાં પરમાર્થે, એટલા સહુ સરખાં જ વહે ’

આવી આવી કે દે દે’ શૂરકથાઓ રામ ગઢવી સભળાવતા અતે જુરાન કાળો મરમલ ભાંગતી રાતના એ દિવિમુખના પડતા બોલ ઝીંચા કરતો. ગીરકાંઠાનું પિપરિયુ ગામ ઢૂંચારે ભરનિદ્રામાં ઝપી જતું, ત્યારે આ ચારણને અતે કાઠીને જાણે કે દિવસ ઊગતો. કસૂં-બાની કટોરી ભરીને પોતાની તથા કાળા મરમલની વચ્ચે મૂકી ગઢવી રંગ ઉપર રંગ દેતા કે

‘ રંગ રંગીલા ઠાકર ! કુંવર દશરથરા !

ભુજ રાવણરા ભંજા, આલી જ ભભરા !

‘ હે રંગીલા ઠાકર ! હે દશરથના કુંવર રામચંદ્રજી ! પહેલા રંગ છે તમને, કે તમે રાવણની ભુજઓ ભાંગી.

‘ વળી ઝાઝા રંગ તો તમને એટલા માટે છે હે નાથ ! કે તમે તો

‘રામા ! રજપૂતી તણે આડો વાળ્યો આંક,
લીધા પેલી લાંક, (તમે) લીધી દશરથરાઉત !’

‘તમે તો રજપૂતાર્ધનો આડો આક વાળ્યો. કેમકે હજુ તો
લાંકા તમે હાથ કરી નહોતી, તે પૂર્વેથી જ વિભીષણને તમે એવું
દાન પણ કરી નાખેલું,

‘વળી હે રઘુવીર !

‘અનેક ભગત ઓધારિયા નકળાંક ! લેતાં નામ
તું તારે દશરથ તણા ! (તુંને) રંગ હો સીતારામ !’

‘હે નિષ્કલક નરોત્તમ ! તારા તો નામ લેતાં તે અનેક
ભક્તોનો ઉદ્ધાર કર્યો. હે સીતારામ ! રંગ હો બાપ ! રંગ હો
તમને ! રંગ હો જાજા !’

એમ કહીને પત્ની ગઢવી કટોરી હોઠે માડતા. કટોરી લીધા પત્ની
ધીરે ધીરે ચડતા કેફમા ગઢવીની આંખો લાલચટક બનતી, હોઠાની
ઘૂટો ટોકા કરતી, ચલમના અગારા ચે બાણે કે જનમીને વાતો
સાંભળતા, વાતોની વચ્ચે વચ્ચે ગઢવી ખાનદાનીના બોધ દેતા-મા
છોકરાને મીઠપથી પપાળીને દવા પાચ તે રીતે જ્ઞાન પાતા :
શૂરવીરતાના મમો સમગ્નવતા કે .

ધનકુ ઊંચ નહ ધરે, રણુમે ખેલે દાવ
ભાગી ફેળાં ભેડવે, તાકું રંગ ચડાવ !

‘હે બાપ કાળા, જાજા રંગ દહજો એવા વીરને, કે જે
સૂમની માફક ધનને ઊંચ ન સંઘરી રાખે, પણ ‘છટે દાથે વાપરે;
રણુમાં દાવ ખેલે, તે જે ભાગતા દગ્ગટકને પણ પડારી, પાણી
ચઢારી ધિંગાગુમા એવે વળી બાઈ !

તન ચાખાં મન ઊઝળાં, ભીતર રખમે ભાવ,
કિતકા ખૂરા નહ કહે, તાકું રંગ ચડાવ !

‘ઝાઝા રંગ હોને એવા શૂંઘીરોને, કે જેના દેહ પવિત્ર છે, દેહ ઉજ્જવળ છે, તે જે કાઈનું ખૂરું ખોલે નહિ કે ચિતવે નહિ. એમ છે બાપ કાળા ! એકલું ભુજબળ તો પલિતને ચે હોય. પણ વીરતા કેવું નામ !’

કાળો મરમલ કવિના મુખ સામે તાકી રહેતો. એના મનમાં સરસિયાના કાકી ગાગાવાળા ઉપર વેર ખદખદતું હતું. તેની સમસ્યા શમતી નહોતી, એના દિલમાં ઉધામા ઊઠે છે

‘મારો ગરીબ બાપ મને નાનો મૂકીને એક દિવસ મરી ગયો. મરતાં મરતા કહેતો ગયો કે ‘મારો કાળોયો બાપા ગાંગાને બળે છે !’ ત્યાર પછી પડખેના સરસિયા ગામના ગલદેરા ગાંગાવાળાને આશરે હું ઊછર્યો, પણ એક દિવસ ગાંગાવાળાએ મને મૂકે હાલે જાડારો દીધો. એના વેરનું શું ? ગઢવી તો મને ગોટાળે ચડાવ છે !’

એમ કરતાં કાળો જુવાન થયો. રામ ગઢવીને મુખેથી એણે શૂંઘીરના ધીંગાણાની ઘણી ઘણી વાતો સાંભળી. ગામને પાદર એણે કેટલાયે પાળિયા જોયા પછી ગતે ગતે ઊંધમાં એને યુદ્ધના અપના આવતા. ‘મારી તરવાર ! મારો મલીઓ !’ એવા એવા હાકલા કરીને એ ભરતી દરમ્યાની ઝગડા ઊડતો.

રામ ગઢવી ઊડીને એને ટાઢા પાડતા તે એને શરીરે હાથ ફરવતા સાંજે કાળાને ઘેરે આવતાં અસૂર થઈ જાય તો ખુદ્દા રામ ગઢવી એને ગોતવા નીકળતા એને મન તો કાળિયો મરમલ એના અધાપાની લાકડા જેવો હતો.

એક દિવસ રામ ગઢવી પાસેથી અશીર્વા ખૂટી ગયું. બરાબર ઉતાવળ આવ્યો તે દાણે જ કાળલી ખાલી નીકળી. ‘બાપ કાળા ! દોડ્ય દોડ્ય સરસિયે, ‘મારું’ મોત આવ્યું. ઝટ અશીર્વા લઈ તે પાછો આવજે.’

પોતાના મહીયા વહેરા ઉપર ચડીને કાળો અરીઠો
સરસિયે ગયો.

વેપારીની દુકાને ઊભો ઊભો કાળો અશીળ નેખાનો છે, તે
ટાણે ઝોચિંતા ગામમાં હોકારાપડકાર સભળાયા. કાળો પૂરો ?
'શેડ, આ શુ છે ?'

વાળિયો કહે 'ભાઈ, આપણે એની શી યચાત । હા' ગાગાવાળાના જે જાતીગ્ન એને મારીને ગરસ લેવા આગ્યા ને તે વડે છે એમા આપણે શ ? કાલા થઈને દુકાન વાગી દર્મજી, ને માળીયા જેડા જેડા સાંભળાજો, તરડમાંથી તાવ બ્નેઈજો ।'

આ તો લગભગ સોના બાજુબાજુ અને બહુકાના 'સામા સ'નામ
મર્યાદા કરવાનું નથી કરવા લાગ્યું અને એક તરફના બહુ
કા નથી

'ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି 'ମାମୁ, ଗାଁ ମାମୁ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ
 ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ
 ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ ଗାଁ ଗାଁରେ

“... 1945년 8월 15일, 일본이 패배하고 우리나라가 자유로워졌을 때, 나는 10살이 되어서야 처음으로 우리나라의 국기를 보았다. 그날은 정말 기쁜 날이었다. 나는 그날부터 우리나라를 사랑하게 되었다.”

" " " " " "

[illegible]

... ..

... ..

... ..

... ..

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 10

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1

જ્વરસ દસ વીસે, મરમત વાંછીતો મરણ,
પૂગ્યો પચવીસે, ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[કાળો મરમત તો દસ વીસ વગ્સની ઉમરે જ મરણ માગતો હતો. આ તો પચીસ વગ્સે મરણનો મેળાપ થયો પાચ વરસનું મોડું થઈ ગયું. હવે એ પાછો ક્યાંથી આવે ?]

પછેડા પાંખે, મરમત વાંછીતો મરણ,
ભોવાળુ આંગ જરતે, કી કરી આવે કાળિયો ?

[અરે ભાઈ! દસ વીસ વગ્સે નહિ, એને તો એનો જન્મ થયા પછી તન્દણ કુંવરપછેડો ઝોટ્યા પહેલા જ મરણ હતું, પણ એ કંખનામાં એને જુવાની આવી ગઈ મોત સમા મિત્રનો આટલો મોડો મેળાપ થયા પછી કાઈ એ પાછો આવે ?]

બૂખાણુ ભાસા તણે, કળકળતો કટકે,
(હવે) ભોજન ખગ ભેટયે, ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[ભાસાંની એને એની બૂખ લાગી કે ધોંગાણાને માટે એ કળકળી રહ્યો હતો. એવો બૂખ્યો માણસ તગ્વાર રૂપી ભોજન તૈયાર દેખ્યા પછી જમ્યા વિના શી રીતે પાછો આવે ?]

કુંતાંરી હોળી કરી, (ઉપર) ઘગ્ધર ગભા ઘેર,
એમાં નાખ્યાં વગુ નાળિયેર, ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[ધરતી ઉપર ભાલા રૂપી ભડકાની હોળી પ્રગટી હતી, અને એ હોળીની ઉપર ઘેરે વળીને રહાઓ ઊભી હતી ધિગાણા રૂપી એવી સુંદર હોળીમાં ચોતાના મરતકરૂપી * નાળિયેર નાખ્યા વિના કાઈ પાછો આવે ?]

આવે ગાતી અપસગ, મરા સામંથે,
પાછો વણપગણ્યે, ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[એ યુદ્ધ નહોતું, પણ કાળાતું લક્ષ હતું, સ્વર્ગરૂપી સાસરા-

* * વીગ વરસનો વદાડ '—એ પાઠ પણ છે.

x હુતાશનીની જ્વાલામાં શ્રીફળ હોમવાનો દિવાળ છે.

માથી અપમગ્યો ગીત ગાતી ગાતી આવતી હતી, અને શંકર આદિ સુર લેકો સામેંયુ કંઈને આવતા હતા એવા ભાવેદાર વિવાદમાં પરણ્યા વિના કાંઈ કાળો પાછો આવે ?

ભોળ્યું એમ ભડે, રોજવાતાં રાંક વારે
નસીઅર નીંચાલે, ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[એ યુદ્ધ નહોતુ, પણ દુકાળની અંદર શરૂ થયે રૂપી રાંકાઓએ ખેતર ભોળ્યુ હતુ. એ ખેતરની અંદર કાળા જેવા એકાદ નીંચાલે (પાછી ગયેલ) છોડ નેઈ ગયા પછી શરૂ થયે રૂપી રાંકાઓ એને છોડે નહિ, તે કાળો પાછો આવે નહિ.]

કાળાનું સર હોય. કાલીનો કુંભ વારે,
વાણકુટયે વણોય ક્યાંથી આવે કાળિયો ?

[કાલી ગાયડીને માથે પાનીનો ઘડો હોય (ગાડીને માથે બેડું હોય) તેવું, કાળાના શરીર ઉપર એનું માથુ કમગતુ હતુ ગાંડીના માથા ઉપરનો ઘડો જેમ ક્ષેમકુશળ થે ન પડે, તમે કાળાનું માથું પણ હેમખેમ થે ન આવે]

૧૬. કાંધલજી મેર

ચારસો વરસની જૂની એક વાત છે તે વખતે હજુ ઢાંક અને ધૂમલી નગરની દેવભોમકા જેઠવા રાણાઓના હાથમાં હતી. રાણાના દરબારમાં કાંધલજી નામે બરડાના ગામ ઓડદરનો એક મેર અમીર હતો. કાંઈક કારણથી કાંધલજીનું મન જેઠવાની સાથે દુઃખાયેલું, તેથી પોતે જૂનાગઢના રા'ના દરબારમાં જઈને રિસામણે રહ્યા હતા.

રા'ના ઘરમાં તે વખતે જેઠવા રાણાની કન્યા હતી. એ ગણીને એક કુંવર અવતર્યો રા'એ તો હડ લીધી કે જેઠવાની પાસેથી કુંવરપછેડામાં ઢાક શકેર લેતું જેઠવો વિચારમાં પડ્યો. પોતાની પુરાતન રાજધાની ઢાક કેમ અપાય ? જેને ભીંતડે ભીંતડે નાગાજાણુ બાપુએ શાલવાહનની સતી રાણીના હાથની સોનાની ગાર કરાવેલી, એ દેવતાઈ નગરી ઢાક કેમ દેવાય ? જ્યાં પૂર્વજદેવે બાટને માથાનું દાન દીધું, જ્યાં મસ્તક વિનાનું ધડ લડ્યું, મૂગીપુરનો ધણી શાલીવાહન જ્યાંથી ભોઠો પડીને બાગ્યો, એ અમરબૂમિ ઢાક કેમ અપાય ? પાંચસો વરસની બધાયેલી માયામમતા તોડવાનો વિચાર કરતાં જ જેઠવાની નસો તૂટવા લાગી બીજી બાજુ જમાઈના રિસા-મણે. દીકરાના હું બની ચિતા જાગી રા'ના હુમલાનો

એક દિવસ, આ બે અને આ ત્રીજો દિવસ જૂનાગઢના રા' ! તારી મહેતલના ત્રણ દિવસ પૂરા થઈ ગયા લે હવે આવ પડમાં, કર ધા. મેરને મરતાં કેવુક આવડે છે તે જોઈ લે. '

‘ હા ! હા ! હા ! કાંધલજી ! ’ બોલતી આખી કચેરી ઊભી થઈ ગઈ.

ગાંબે કહ્યું કે ‘ તુને એમ મારું તો તો જગત કહેશે કે આશ્રિતને ધરમાં ધાવીને માર્યો, માટે ભાગવા માડ્ય ’

ઘોડી ઉપર ચડીને કાંધલજી ચાલી નીકળ્યો સાથે પોતાનો જુવાન ભાણેજ જોરડો હતો, ચાલતા ચાલતાં ઘોડીઓ વણથળી ગામને પાદર નીકળી.

તે દિવસે ગામમાં નવસે નાધોરી* વગે પગણવા આવેલા. અત્યારે વરરાજા ને જાનૈયાઓ ગામ બહાર દિશા-દાતણ કુવા નીકળેલા છે. હોદ્દા ધ્રખૂંદે છે તે કેટલાક જાનૈયાઓ પડાખાજી જેને છે. ગામને ગોદરે રમાતી આ વીર રમતો સહુનાં કાળજામા શૌર્યનાં સરણા વહાવી રહી છે. માર્ગે નીકળેલા મેકડો વટેમાર્ગી એ ગમતો નીરખવા થંભી ગયાં છે એવે ટાણે આ ચાર-પાંચ ઘોડેસવાગે કાં અપાટાબેર ભાગ્યા જાય છે ? ઘોડીઓના મોઢામાં શીણ છૂટ્યાં છે, ઘોડીઓ પરસેવે નીતરી રહી છે, તો ય કાં અગ્વાર એના ડેઆમાં એડી મારતા આવે છે ? પાંચે આદમીના હાથમા ઉત્રાડા ખડગ કેમ છે !

ઘોડી જઈને નવસો નાધોરી વરરાજા આડા કર્યા, ઘોડીની લગામો ઝાલી રાખી ચમકીને કાંધલજી બોલ્યા ‘ તમે મને જોળખો છે ? ’

* નાધોર ‘ મુગલમાનોની એક જાત છે. વણથળીમા અસહ જમાદારોની આણુ કરતી.

આજે હવે એવો મહા નિર્વારણનો સમય છે. આગામી
સંવત્સરની નામઝાંતને પાંચના વાગી વાગી, મોડિયાનાં મેલી
પી ખતી પી ખતી તરબી માના રૂ. આજના રૂ.
એનો દાગ દડા આગે એવી રીતે છે. એ નામઝાંતે કાવડો
દાદા ઉપરથી પડતુ મેઢુ તરસાગી ગાળાગી રૂ. પોતાનું માથું
ઉતારીને નીચે મૂક્યું એ બુનના મે તરસાગે લીધી, અને ધડ
ધીગાળામા કોતર્યું. લમ્કને એક ગાડિ નંબી તમડ્યું. પીમાણ માથે
દાઈએ ગળીતો ત્રાગડા નાખી ધડને પાડ્યું, અને માથું દરબાર-
ગદમા રહ્યું.

તુ કાંધલજી કાટકયો, ફેળાં ચાંગ કેલે,
*કાણુઓત જમીડો કિયો, ઘોડાં અગ ઘેરે

[હે કાણુ મેરના પુત્ર કાંધલજી ! તુ ફેળ ઉપર તૂટી પડ્યો-
અને તારા થોડા ઘોડેસવારથી તે શત્રુઓને ઘેરી લીધા]

અને સહુથી સરસ તો ભાણેજ એરડો ખોલ્યો.

હરમ્યું ઊતરીયું હરખથી, કાંધલને જોવા કોય,
નાધોરી વર તોય, અપસર વરીઓ તુ એરડા !

[કાંધલને જોવા સ્વર્ગમાથી હુરમો (અપસરાઓ) ઊતરી.
અપસરાઓને એમ લાગ્યું કે આ યુદ્ધ રૂપી લગ્નમા નાધોરીઓ
વરરાજ નથી લાગતા. ખરો વરરાજ તો એરડો લાગે છે તેથી
અપસરાઓ એરડાને પરણી]

ખુડાધર ! ખરડા તણી, લગરી વધારી લાજ,
કાંધલ આડો કમાડ, આંખો થિયો તું એરડા !

[હે એરડા ! તે તો ખરડા પ્રદેશની કીર્તિ વધારી તાગ મામા
કાંધલજીની આડે તે કમાડરૂપ ખતીને રક્ષણ કર્યું.]

અત્યારે કાંધલજીનું માથું વણથળીના દરબારગઢમાં પૂજન છે,
અને ધડની ખાલી સીમાડે પૂજાય છે. રા'એ કાંધલજીના માથામા
ઉમેશુ નદીને કાઠે જમીન આપી હતી, તે જમીન અત્યારે નાધોરીનો
વંશજ કાઈ મુંજવર ભોગવે છે.

* કાણુસૂત જતણના જોયડા બળાવાડનાં બે જેરે ત્યાં પછી
ચોપાસ તણના છોડ ગૂથીને કુડાણુ કરી છે છે. આહી કાંધલજીએ
થોડા ઘોડેસવારોથી હુશ્મન રૂપી અનેક તણની આસપાસ *
કર્યું, એણે રૂપક છે.

કાનિયાના વસન્તેજે દર વિનાલે એક ટ્રો (પાવતુ) કર
 નાગેરીના વસન્તેને બાંધી આગેયો છે, ને પોરની સાલ મુ'તી એક
 ફકીર કાંધવાજના વસન્તે જોડરીઆ મેરા પાગેથી પાવતુ પાવતુ
 કર ઉતારી ગયો છે

દાયમાં લીધી તલવાર. જહેનના દાયમાં ઝલાગ્યો ભાલો. કાણુ-
છએ મોટાદાગેનાં જૂથમાં થોડી નાખી ભાઈજાહેન કેંદ ગિયાં-મુંગલોને
કાપનાં કાપતાં ખરાખર કાળને ફરવાજે આવી ઊમાં રહ્યાં. ત્યાંથી
એણે ગદ ઉપર થોડીને દેશી. ટપીને થોડી પીગળીના સગદારા
સમી ગડની બહાર ગઈ. ધનમોગ વનરાઈમાં થોડી અદર્ય ધઈ જહેનને
કાણુછએ સવામત દેશલો પહેચાડી દીધી.

પણ નવાખની માગણીનો સામો જવાબ નથી અપાયો, એવી
હિજુપ એનાં અંતમાં રહી ગઈ. કુટીરને વેગે પાડો જૂનાગદ
આગ્યો. નવાખના ફરવાજમાં સાંઈમોવાને કાઈ ગદે નહિ કાણુછને
ખખર હતી કે કઈ ગેડી ઉપર શાહગદો અને વછગદો એકવા
રો છે. ઉપર જઈને તદ્દરો અંદરથી બંધ કરી દીરો. અને પછી
અંદરથી ત્રાડ નાખી કે ‘જૂનાગદના નવાખ ! મારી જહેનનું માથું
નાખવાનાં મૂઝ પાણુ કેવાં મોરા છે તે જોઈ લે હમણાં તારા
શાહગદાની મેયત કદાવું છું.’

થોડીને દાકરે માણમેની ઠટ જમી. નવાખ બહાર ઊભો ઊભો
ગગગવાં લાગ્યો કે : ‘કાણુછ ! તું મારો તેટલાં જવાહિર આપુ.’

તેજે જે નવાખ ઊભો અરદાશું કરે
જેરાવર જવાખ કહે મેર કાળવો.

[નવાખ ઊભો ઊભો આડછ કરે છે, અને કાણુછ જેરાવર
જવાખ કાઢે છે.]

કાણુછએ જવાખ વાલ્યો કે ‘જવાહિર જોતાં હોત તો મારી
જહેનને જ તારા જનાનામાં વેચાતી ન આપી દેત ? પણ અમે
જેઠવા વશતુ પગ્નુ સેવ્યુ છે. મેરને જવાહિર કરતાં આખર વધુ
વહાલી છે. હવે આપણુ ખાતુ સરભર થઈ ગયુ છે. હેમખેમ જવા
તે જોગ્યું માથું છું.’

શરમના શેરડા પડે. એથી વિશેષ શરમની ગેણાઓ એને કાંઈ શીખવેલ નથી. વાહ રે મેઘાણી તારાં રૂપ ! કાંઈ ઊંડી એડી નીની કારમી ભેખડ ઉપર રસ્તો ભૂલી, ઘોડી થભાવીને ઝેમા મી તારી મદદની વાટ બોવાનું કેને ન ગમે ? આત્માના રંગ જેવું નિર્મળું હાસ્ય હાલીને તું રસ્તો બતાવવા આવે એ જીવનદહાણ કેનો દોલતી છે ! તેં સુભાટો જન્માબ્યા : પ્રેમિકો પ્રગટાબ્યા : કાંઈ કાંઈ વખત કામીઓને શાપથી બાબ્યા : અને કામદેવની આગમાં તું મેં ક્યાં નથી બાળ થઈ ?

આતું એક રૂપ જુનાગઢના નવાબના આગળામા ગમ ! હ ! કાળુજી નામનો એક મેઝ જુનાગઢની ગાકરીમાં હતો તેને તો એક બહેન હતી. નવાબની નમ્મર એ સુફરીના સર્કી ઉપર પડી. નવાબ બેભાન બન્યો. એણે કાળુજીને તકાવો દીધા કહી : 'જો ભાઈ ! રાત્રીજન્યા બી મોઈ, આઝ બીબીજન્યા બી મોઈ સમજ ગયા ! માગ લો, આપ ઈતલી જાનામોલ્દર માગ લો, કાળુજી મારી રાત્રીજન્યા બી મોઈ, બીબીજન્યા બી મોઈ !'

દાઘમાં લીધી તવવાર. બહેનના દાઘમાં ઝગાગ્યો ભાલો. કાણુ-
છએ ચોપીઝગેનાં વૃથમાં ઘોડી નાખી. બાઈબહેન દેંક ગિયાં-મુંગલોને
કાપતાં કાપતાં બસાબર કાગવે દરવાજે આવી તંભાં રહ્યાં. ત્યાંથી
એણે ગદ ઉપર ઘોડીને દેખાડી. ટપીને ઘોડી વીન્જીના સમકારા
સમી ગાનીબદાર ગઈ. પનગોઝ વનરાઈમાં ઘોડી અદરશ થઈ બહેનને
કાણુછએ સલામત દેખાણે પહોંચાડી દીધી.

પણ નવાખની માગણીનો સાચો જવાબ નથી આપાયો, એવી
ઊણપ એનાં અંતરમાં રહી ગઈ. દુષ્ટીરને લેને પાડા વૃતાગદ
આગ્યો. નવાખના દરવાજામાં સાંઈમીઝાને કાઈ ગદ નહિ કાણુછને
ખચર હતી કે દઈ મેડી ઉપર શાહગદો અને વછગદો એકલા
રમે છે ઉપર જઈને તદમે અંદરથી બધ દરી દીવો અને પછી
અંદરથી ત્રાડ નાખી કે : 'વૃતાગદના નવાખ ! મારી બહેનનું માથુ
નાખવાનાં મૂઝ પણ કેવાં મોંડા છે તે જોઈ લે હમણાં તારા
શાહગદની મેયત દેવાવું છું.'

મેડીને દાદરે માણમેની દૃઢ જાગી. નવાખ બહાર ઊભો ઊભો
રગઃગવાં લાગ્યો કે : 'કાણુછ ! તું માગે તેટલાં જવાહિર આપુ.'

મેજે જે નવાખ ઊભો અરદાશું કરે
જોગવર જવાખ કહે મેર કાગવો.

[નવાખ ઊભો ઊભો આહુહુ કરે છે, અને કાણુછ જોરાવર
જવાખ કાઢે છે.]

કાણુછએ જવાખ વાલ્યો કે : 'જવાહિર જોતાં હોત તો મારી
બહેનને જ તારા જનાનામાં લેયાતી ન આપી દેત ? પણ અમે
જોઠવા વરાનુ પડખુ સેવ્યું છે. મેરને જવાહિર કરતાં આચર વધુ
વહાણી છે. હવે આપણું ખાનું સરભર થઈ ગયું છે. હેમખેમ જવા
દે એટલું માથું છું.'

નાનાને કપડા કપડાં ૬ રીમાડા ગૂંતી કાઢીને હેમખેમ મૂકી
 પાડા પાડા નાનાના પેટમાં પાપ હતું કાઢીને માટે એણે ઘોડી
 મમાળી કાઢીને પાડીના પગ ખેંચી કરીને જુએ ત્યાં ડાબડામાં
 નાનાકાળીંગા જડી દેખી ઘોડી બંધાવી, બમો મકગણીઓ રીમાડા
 ગૂંતી મૂકી ગયા, પછી કાઢીને છોડી થઈને ભાગ્યો કાઢી કે વાસે
 જુનાગઢની વાર ચડી ચૂકી હતી

નાસનો નાગનો કાઢીને ગોડગનો આગરો લેવા આવ્યો ગોડ
 બમા તે વળતો ભા' દુભાડનો પંદર આવતો હતો.

એવા મઠ દુભાડને પાગ જુનાગઢના બહારવટિયાને ન સંધ્યો
 ત્યાંથી ભાગીને કાઢીની ઘોડી મેડનાર નદી દીપીને ઓખામડળના
 પોહિના ગામમાં પહોંચી. ઓખાના વાઘેગેએ એને આશરો દીધો

પાછળ જુનાગઢ, ગોડગ અને નગર, ત્રણે રાજની વહાર ચડી
 પોહિનાની બહાર પડાવ નાખીને દુશ્મનોએ ગઢ સુધી મુગ્ધ જોદાવી
 સુરંગનો અગ્નિ જ્યારે નડક આવવા લાગ્યો ત્યારે ગઢના કોણમાં
 મૂકેલ થાળીમાંથી મગના દાણા થરથરવા લાગ્યા. કાઢીને સમજ્યો કે
 ધરતી હમણાં ફાટશે એણે પોતાના તમામ કુટુંબીઓને નાહાજારી-
 માંથી રવાના કર્યા, પણ એનો ગરીબ પુત્ર વેળે બાપની વસમી
 વેળાએ વેગળો વાચ ખરો કે ? એણે તે બાપની સાથે રહીને જ
 મરવાનો પોતાનો વિચાર પ્રગટ કર્યો એને આમ મરતો અટકાવવા
 કાઢીને કહ્યું 'હું તો જગતમાં નામ રાખીને મરું છું' પણ બેટા,
 નાહક તું કા શુડા ? બીજા હોંકે કચગઈ મગવામાં કાઈ કીત છે !
 મારું સાચું ફરજત હો તો બાપથી સચાચ નામ કાઢીને મરજે ને !'
 આથી વીર વેળે પાગ ચાલ્યો ગયો કાઢીને વિચાર્યું કે : 'વાહ
 ભાઈ ! આની જીવન કરી કાઢીને જોડાવાની હતી ? આજ તો મરવાની
 પણ મમ્મ છે.'

૧૮. મૂળુ મેર

ઈ. સ. ૧૭૭૮ ની સાલમાં પોરબંદરના રાણા સરતાનજીએ નવાનગરના સીમાડા ઉપર પોતાના વડાળા ગામમાં એક વડો કિલો બાંધ્યો, અને તેનું નામ 'ભિટાળી' * પાડ્યું. આજ પણ એ કિલોનાં ખડેર ગમે તે ઠેકાણે ઊભા રહીને જોઈએ, તો એના તળે ડોળ દેખાય, ચોથો અદશ્ય રહે એવી એની રચના કરી હતી.

એક દિવસ નવાનગરનો એક બારોટ ત્યાંથી નીકળ્યો, તેણે એ નવો કિલો જોવાની માગણી કરી. કિલોના ગળેવાળ મેર મ'ણુ- (મીણુ દના) એ ના પાડી, તેથી નગરનો ચારણ સ્ત્રીનો વેશ પહેરીને જનમસાહેબની કચેરીમાં ગયો. જનમ જસાણજી પૂછ્યું કે 'કવિગજ, આમ કેમ ?'

ગદવી જોડ્યો : 'અત્યંત, મારો ગજન બાયડી છે એટલે મારે પણ બાયડી જ થવું જોઈએ ને !' ગદવીએ દુલ્હો કહ્યો.

હાઠ અરે અજમાસગ, ભિટાળી કર બુકો !
રાણા વમાવગે ધૂમતી, તિ) જનમ માવગે દુકો

જસા જનમે બંધી દલીલત જાણી. એને ફાળ પડી કે નફા જા. ॥
વડાળાના ગદવી અટાયથી પાંડો ધૂમતી નગર દાય કરી પેલ

જામે પોતાના જમણા હાથ જેવા જોડા મેરુ ખવાસને આસા કરી કે બેટાણાને તોડી નાખે. નગરના સેનાપતિ મેરુ ખવામે રાણાને કહેયું મોક્ષ્યું કે : ' વડાણુ ભાંગીશ. '

રાણાએ જવાબ વાળ્યો કે : ' ખુશીથી. મારો મૂળુ મેર તમારી મહેમાનગતી કરવા હાજર જ છે. '

-જેઠવાની ને જામની ફાળે આદળા. એક મહિનો ને આઠ દિવસ સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું.

એક મહિનો ને આઠ દિ, સુતાવ્યો તે જામ,
ગણીએ ખવે ગામ, માલડ વડાણુ મૂળવા !

પછી મેરામણ ખવામે ' લક્ષ્મગઢ ' નામનો એક હાલી ચાલી ચકે તેવો કાઢનો કિલ્લો કરાવ્યો. ધીરે ધીરે લક્ષ્મગઢને બેટાણાની નજર નજર લાવતા ગયા. આખરે લક્ષ્મગઢમાંથી નીકળીને જામના સૈન્યે બેટાણાની બીતે ચડવા માંડ્યું. ત્યાં અંદરથી મૂળુના સૈન્યની અંદરે છૂટી. લક્ષ્મગઢમાંથી હારે હારે દાણા સમાય એવડા નગારા મૂળુ (મીણુંદનો) ઉપાડી આવ્યો અને જામની સેનાને નસાડી.

લાદા તંણુ લટિયા, નગારાં ને નીસાણુ;
મોર્યે હરમત મૂળવો, ખાંડા હાથ ખુમાણુ.

જામનુ રાવલ નામે ગામ જે નજર હતુ, તેમા મૂળુએ હાક જોલાવી.

વડાણા સું વેર, રાવળમાં રેવાય ને,
મોઢો જાગ્યો મેર, માથાં કાપે મૂળવો.

[જેઠવાના ગામ વડાણા સાથે વેર થયા પછી રાવળ ગામમાં જામની ફાજથી રહેવાતું નથી. કેમકે મોઢવાડીઓ મેર મૂળુ એવો જાગ્યો છે કે માથા કાપી લ્યે છે. '

રાવળ માથે આવિયો, રવ્ય ઊગમતે રાણુ,
પૂગો મૂળવો, ખાંડા હાથ ખુમાણુ.

ચારણ બહાવરો બન્યો. ઝરખાની બીંત સાથે માથું પગડવા લાગ્યો. પણ રાણાએ જવાબ દીધો નહિ.

‘લે આ તારો ગણો !’ એવો એક અવાજ આગ્યો, અને તે સાથે જ ઝરખામાંથી ધમ દહતિ એક ગાંસડી ધરતી ઉપર પડી એ લોહીનરંગોળ ગાંસડીને ચારણે ઝોડી અન્ન જુગે તો નયુઃ ગમદેવલ્લભા કટકા ! હાથ તોખા, પગ તોખા, ધડ તોખુ અને જનરો મામીઓનાં મીઠાં લેવરાવવા હસીને હમચું જ નમ્પુ હોય તેકુ ત જુ દાખેયું માથું પણ તોખું.

‘બસ માગ આપ ! ક્યાય રેટો નહોતો મેલતો ! અને આજ જગલ ગયો તેટલી વાર રહી ન શક્યો ? મામીના તેડા બાકુ મીઠા લાગ્યાં ? એવ મારી અણુગોલી થાપનું ! પેરંગદરની ગણીને હવે હુ શો જવાબ આપીશ ?’

ચારણ ખૂમ ગયો. દગ્ગાગઢ આગેા જાણે એની સાથે સાદ પુરાવવા લાગ્યો.

આ ચારણનું નામ કાંતીદાસ લાગેા જન્મ સતાવ્રતો એ દસોદી પેરંગદરના રાજા જેઠવાનો પુત્ર ગમદે સતાવ્રતો સગો ભાણેજ હતો. સતાવ્રતે નગરનું રાજ વિમ્તાગ્ધું હતું નાના ભાણેજને એટલા ખાતર દુકા દરવો હતો ઘણી ઘણી વાર તેડાવે પણ ભાણેજ આવે નહિ કેમકે બહેનને ભાઈની મતલબના પડના વાગી ગયા હતા. આખરે કાંતીદાસને જન્મે કલ્પુ કે : ‘આપણે આગણે લગન છે. ભાણેજ ન આવે તો દુનિયા શુ કહેજે ? ગઢવી જાઓ, તમારી ખોળાધરી દહને બહેનના લાલ્લિયાને તેડી આવો.’

ચારણની ખોળાધરી એટલે તો વિધાતાનો લેખ; જે રાણીએ છોડરાને મીઠાં લઈને ભાઈને ઘેર લગ્ન ઉપર મામાએ લગનમાં ભાણેજને લોહીથી નવડાવ્યો.

ગયા, અને જેવટે અમિએ હાથ પાડી તાપ્પા ત્યાં જ હાથમાથી માગા નીચે પડી. ડાંગોનો બેઠરો ઉપર ઉપર જ સગી ગયો. સતાઈ જમના જ્યારે તે દિવસે આદર* દેવીયાળકેના નાસ પીધા.

૨

ભાણેજને પતાવીને જમ સતાઈએ રાણાની મરતી ધમેડવા માંડી. અરખી સમુદ ને બગ્ગા પર્વત વચ્ચે આવેલો ભાણેજનો તમામ મુખક ગામો ગમી ગયો ને જોખીરાની ખાડીને તેણે પોતાની ગલ્ત્યમીમા ખનાવી. મન્નાર ગામનો પુત્ર રાણો ભાગુછ બગ્ગા છેડીને પોતાની ગામી કુટુંબાર્થ અને નાનકડા કુંવરને લઈ ભાગવા મંડ્યો, જંગમોમાં સતાયો, ને આખરે એનો દેહ છડી ગયો.

નિરાધાર ગણી કુટુંબાર્થને અને કુંવર ખીમછને ઊંચે આલ ને નીચે ધગતી વિના ખીજું કોઈ શરણ દેનાર ન ર્યુ. ધગતીમાથી પણ ડગલે ડગલે જાણે જમના પગના ધમકારા સભાગાતા હતા, ત્યાં તો મેરેમા હાક બોલી કે: 'હા ! માટી થાઓ ! આપણી રાજમાતા રક્તગી પડી, આપણા બાળગજની હત્યા થશે.' ત્યુસે મેરેએ જમના મીકારા ગામ પામેથી ગજમાતાને અને બાળરાગને હાથ દર્શાવે. ઓડદરમા લાવીને ઓગડા કાઢી આપ્યા. મેરેએ ક્યું કે 'મા, મન હેકુ મેનીને રેજે. આંદી તાગ દીકગનો વાળ પણ કોઈ વાંકો નહિ કેરે.'

એક દિવસ ઓડદરને કાંઈ એક ભાગેતુ વહાણ વસડાઈ આશુ. વહાણમાં ઈંટો ભરી હતી. મેરેએ રાણીમાને એ ઈંટાનુ એક પાણિયારુ કરાવી દીધું. એક દિવસ દલાખાઈએ જ્યુ તો એક ઇંટનો ખૂણો ટોચાયેલો ફેળાણો અને એમાથી પીણું પીણું મોના જેવું કંઈક

* એ કાવીદાસ લાગાના વરાળે હાલ પોરખદગના ગામ છાયા લેકવા રાણાના અમિતો પકને રલા છે

ખેંગારજી બિનરોઈ, ને મગયો. એનું માથું કાપીને મેરો કલાગાઈ પાસે લાવ્યા. રાવળ ગામ લૂંટીને ખેંગારજીના નગાગ લઈ ગયા. આજ પણ રાણાને ઘેર 'ખેંગાર-નગારાં' પડ્યા છે.

ત્યાર પછી મેરોએ બરડામાથી જામની ફેર તગડવા માંડી. બોખીરામાં જામનો દાણી રહેતો હતો તેને ઉડાડ્યો. જામની મેના સામે લડતાં લડતા ૨૪૫૦ મેર મૂત્રા. કેસવાળીયા, મોટવાડીયા, રાજસખા અને ઓડદરા, એમ ચારે વંશના મેરો સામેલ હતા. કેસવાળા મેરને માટે કહેવાય છે કે.

કે'દી કેસવાળ તણો, નર નરસો ન ધાય,
પડકારો પડમાંય કુજર હાળે કેસવો
કેસવાળા કેસવ તણો ચોરસ અંગ પોતે,
દગડે ભલ દાખ્યે કુજર હાળે કેસવો.

આખો મુલક હાથ કરીને મેરોએ કલાગાઈને કચું કે: 'લે મા, તારું રાજ સભાળી લે'

રાણીએ કચું કે 'માગ વીગઓ ! જાઓ, આજ એક રાતમા તમે જેટલા ગામને તોરણ બાધો તેટલા ગામ તમાગ'

ગ્યારી તો એવા રાજ ગજ થઈ ગયા કે રાત બધી સુઈ રહ્યા ! અને મેરોએ જગલીશ ગામના તોગણ બાધ્યા રગ્યારીઓ ભળકડે ઉડ્યા, અને માત્ર કાળીખડુ અને ગધાવુ, એ બે ગામને જ તેઓ પહોંચી શક્યા

* અત્યારે મેરોના સુવાગ ગામ સોળ જ રહ્યા છે. એમ કહેવાય છે કે ગણા વિક્રમાચતના વખતમા પ્રેમજી કામદારે કુવરના જન્મ-ઉત્તમવ ઉપર મેરોને પોગ્ગદર બોલાવ્યા પણ સાથે ચારણોને ન આવવા દીધા, પછી મેરોને ખૂળ ખવરાવી પીવરાવી ફેસલાવીને કુવરપછેડામા ઘણા ગામ લખાવી લીધા ત્યાર પછી ક્રમે ક્રમે મેરોએ સોળ સિવાયના તમામ ગામો ગુમાવ્યા.

આ વાર્તાના સંબંધમાં લોટો ગાય છે કે.

ખિમાજી સું ન ખાદીએ નાગર!
જેઠવો જોરાબોળ

બરડે બેઠા ધિતનાથ બંકા
દીએ નગારે ઠોર,

દીએ નગારે ઠોર ઠણેણે, ને મોળસે ખાંધી તેજણુ હણેણે,
સાત સ ધર ને સૂસવે સાગર, ખિમાજી સું ન ખાદીએ નાગર!

૨

વર વણાણું ને રંગણું કન્યા,
વિગતે વિવા થાય.

પ્રથમ કડોતરી કુતિયાણે મોકલી,
જુનેગઢ ખમરુ જાય.

જુનેગઢ ખમરુ જાય તે જાગે, અમરજી દિવાન ભોળા થાયે,
તમે આજ્ય આંડી ભાગશે ભન્યા, વર વણાણું ને રંગણું કન્યા.

૩

રૂઠી રંધ ચાવળ મંડાણી,
ચનેરી ગઢ ચણાય.

જામ વિભાજી કામમાં બેઠા,
જેઠવી ફોજુ જાય.

જેઠવી ફોજુ જાય તે જાણી, બોળાને બેઠા જામના ફાણી,
વાણુ! ફાંડે ફાંડે ભાણી, રૂઠી રંધ ચાવળ મંડાણી.

૨૦. પરણેતર

સોરઠને આથમણે કાંઠે રાણાવાવ નામે એક ગામ આવેલું છે. 'રાણાવાવ' નામની એક વાવ ઉપરથી જ ગામનું નામ પણ રાણાવાવ પડ્યું હતું એક વખત ત્યાં હળવાં ફૂલ જેવા, ખેડૂતોના ખોરડા હતાં. માના થાનેના ઉપર ચડીને જેમ નાના જાળકો ધાવતા હોય, તેમ કણ્ઝીના કુટુંબો ધરતી માતાને બોલે બેસીને ધાન ઉગાડતાં તે પેટ ભરતાં. તે દિવસોની આ વાત છે.

ગામમા ખેતો પટેલ ડરીને એક કણ્ઝી રહે. એને ઘેર એક દીકરી નામ તો હતું અજવાળી, પણ એને 'અંબુ' કહેતા. અંબુ મોં મજકાવે તે ધડીએ ચોમેર અજવાળાનાં ફિરણો છવાય ભળકડે ઊડીને અંબુ રાજ દસખાર રોટલા ટીપી નાખે, જખ્ખે ભેસોની જાશ ધમકાવી કાઢે, ચાર ચાર જળદોનું વાસીકું ચપટીવારમા પતાવીને ફૂલ જેવું આગણું કરે, અને કાડા કાડા જેવા એ ભેસોના આચળને જ્યારે મૂડી વાળીને અંબુ ખેચતી હોય ત્યારે યુ એ દૂધની શેડા વરસતી! ઘણા ય મહેમાન આવતા, તે ખેતાની પાસે અંબુનું માગુ નાખતા.

ખેતો કહેતો કે 'હવે દીકરી નાની છે' ખેતા પટેલને આગણે એક દિવસ એક જુવાન કણ્ઝી સાર્ય રહેવા આગે અગ ઉપર ધૂગડા નહોતા, મોઢા ઉપર નૂર નહોતી જખ્ખે એવું કાંઈક એની આજમાં હતું ખેતા પટેલે :

જુવાનને ગાળી રાખ્યો. નાનું ટંક પેટીઉં, જે નેત્ર લગડાં, એક નેક કાંટાગળાં, અને મોન પાકે ત્યારે એક દિવસની અંદર એકલે હાથે લાણી હો તેટલા ફડાં. આ બે મુમાંગે નક્કી થયો. જુવાન કમળી કામે લાગ્યો.

સાથીને બાત આપવા અંજુ પોતે જતલી બપોરે વાડીએ બાત લઈ જવાની હોશમા ને હોંશમાં અંજુ હવે તો જે પહોર ચડે ત્યાં જ બધું કામ આટોપી લેતી જે જતણ ગેટના, ઉપર માખણનો એક લોદો, લીજુના પાણીમાં ખાસ પલાળી રાખેલી ગમગના જે કકડા, અને દોણી ભરીને ઘાટી રેડીઆ જેની છાગ, એટલું લઈને બપોરે અંજુ જ્યારે વાડીએ જતલી, ત્યારે એનું મો જેવું રૂકુ લાગતું તેવું ક્યારેય ન લાગે સાથીની પડખે જોડીને અંજુ તાણ કરી કરી ખવગવતી 'ન ખા તો તારી મા મરે'

‘મારે મા નથી’

‘તારો બાપ મરે.’

‘બાપેય નથી.’

‘તારી બાયડી મરે,’

‘બાયડી તો મા જણતી હશે.’

‘જે તારા મનમા હેય તે મરે’

હેલ્લા સમ સાઝણીને છોકરો ફરી વાર અગ્ધો ભૂખ્યો થઈ જતો અને શરીરે રોજ રોજ શેર શેર લોહી ચડવા માંડ્યું.

એક દિવસ છોકરાએ પૂછ્યું, ‘તું મારા ઉપર આટલી બધી દયા કેમ ગળાઈ?’

‘તું અનાથ છે. તારે માખ પ નથી, માટે.’

એક દિવસે કાસ ચાલતો હતો ત્યારે કીચૂડ કીચૂડ અવાજ માંબળીને અણુએ પૂછ્યું કે. 'મેપા. આ ધેડુ ને ગરેડી શી વાતો કરના હશે ?'

મેપો જોલ્યો. 'ધણને એનો આગલો ભવ સાંભરે છે. ગરેડીને એ કહે છે કે 'ગરેડીમાઈ ! જોલ્યો ભવ તુ હતી પટેલની છોકરી ને હું હતો સાથી'

'મેર રોયા ! હવે ફાટ્યો કે ? માકડાને મોઢું આવ્યું કે ? કહેવા દેજો મારા ઝાતોને !'

એવી એવી ગમ્મતો મંડાતી.

એમ કરતાં દિનાજો વીતી ગયો મેપાએ ખેતર જોડીજોડીને ગાહલા જેવું મુવાળું કરી નાખ્યું. જોડીનું એક ઝાળું તો થું પણ ધાસનું એક તરણું જે ન ગહેવા દીધું. સાંડીઓ મૂડીમૂડીને એના હાથમાં લબોલા ગિર્યા. અણુ આવીને એ લબોલા ઉપર ફકતી અને મેપાના પગમાથી કાટા કાઢતી.

ચોમાસુ વરસ્યું જાણે મેપાનું લાગ્ય વગરસુ દોથામા પણ ન સમાય એવા તો જરજાજરના ફૂડાં નીધલ્યાં ખપોરે જ્યારે મેપો મીટ માંડીને મોલ સામે ટાંપી રહેતો ત્યારે અણુ પૂછતી કે. 'થું જોઈ રહ્યો છું ?'

'જોઈ તો રહ્યો છું કે આટલામાથી જોણુ બાયડી પરણાશે કે નહિ ?'

'પણુ તને મફત બાયડી મળે તો ?'

'તો તો હું અનાથ કહેવાઉં ને !'

*

*

*

લાણીનો દિવસ નક્કી થયો, કેટલાય દિવસ થયા મેપો રાજરોજ લીલા લીલા ધાસની એકેકે ગાંસડી વાઢીને ગામના એક લુવારને

* કણખીઓમા પિતાને 'આતો' કહેવાય છે.

દઈ આવતો. લુવારની સાથે એને ભાઈબિંધી જામેલી. લુવારે એને એક દાતરડી બનાવી દીધી. દાતરડીને રાણાવાવનું પાણી પાચું. અને એ દાતરડી કેવી બની ? હાથપગ આવ્યો હોય તો બટકાં ઉડાડી નાખે તેવી. -

લાણીને દિવસે સવાર થયું, ને મેપો દાતરડી લઈને ફૂંડા ઉપર મંડાયો. જે પહોર થયા ત્યાં તો ત્રીજા ભાગનું ખેતર કેારું ધાકેર કરી નાખ્યું પટેલે આવીને નજર કરી ત્યાં એની આંખો ફાટી રહી. ઘેર જઈને પટેલે પટલાણીને કહ્યું કે નખખોદ વણ્યું ! સાંજ પડશે ત્યાં એક ફડું પણ આપણા નસીબમાં નહિ ગડેવા દે. આખું વરસ આપણે ખાશું શું ?

અંજુએ એના આતાના નિસાસા સાંભળ્યા. એણે એની સેના સજવા માંડી. આભલાનાં ભરત ભરેલો હીરાવણી ચણીઓ, અને માથે દસબલ ચૂદડી; મીડલા લઈને માથું ઝોળ્યું, હીંગળો પૂર્યો. ભાત લઈને અંજુ આજ તો વહેલી વહેલી ચાલી નીકળી ભાતમાં ઘીએ ઝળોઝેલી લાપસી હતી.

મેપો ખાવા બેઠો, પગ આજ એનું હૈયું દેડું નથી જેસતું. અંજુએ ખૂબ વાતો કાઢી, પણ મેપો વાતોએ ન ચડ્યો, ગલોદમાં જે ચાગ કેળીઆ આગઅવળા ભરીને મેપાએ હાથ વીંછળ્યા, ચૂદડીને છેડે એક એલગી બાંધી હતી તે છોડીને અંજુએ મેપાને મુખવાસ કરાવ્યો, પણ મેપાને આજ એવચીની કિમત નહોતી. એ બેઠ્યો

‘જેસને હવે ! જે ફૂંડાં ઝોઝાં વાદીરા તો કાંઈ જાયડી વિનાનો નહિ ગઈ જન’

પણ મેપો ન માન્યો, એણે મોટું જે ન મનાવ્યું

‘આજ અંજુચીએ તને તારા ફૂંડા વડાનાં લાખ્યા કે ?’

મેપાનું હૈયું ન પીગળ્યું

જેવા પણ તને ગમત જાયતી પરજીતી દર્મદ પડીત તા ...
મું તે મેં ।

મેં જો પાતીને મોવ જાતી ચાલવા જાય છે
‘હોં જો, તું નહિ માને હોમ ને’ એટલે કહીને ચાલુ દેડી.
‘દુનિયામાં જાતેની દાતરી જગતર મો લટકતી હતી.’
‘જગતમાં ને જગતમાં એવું એ દાતરીનો દાથો ગણ્યો,
તે જોયો, મેં માયી નેત્રી કે નહિ હોં જો રહે જોમ ।’

મેં જો હોં જો. સદાને માટે જો જો. દાતરી જગત
માતા જ મેં પાતી ગરદનમાં એ ગાણવાવનું પાણી પાંચે દાતરી
જો જો હોં જો ગઈ. મેં જો જગત મલકાયો હતો તે દાસ્ય જોના
મેં જો હોં જો.

મેં પાતે પરજીતું હતું, મેં જો પરજીતું. એ ને જો વસ્ત્રે ચાલુ
મેં પાતા ગમતી સાથે ચિતામાં ચૂતી. અમિદેવતાએ જોને શુભાચ
ગારાનું ચિહ્ન કરી દીધું
ત્યારથી દુલો ગવાતો આવે છે કે

દાતરી દજાજ, મુઠ વાતી દજાજા હજી,
હજી ગાણવાવ, કુંવારી દાટ ૧ એડે.
ત્યારથી જો વાવ પૂરી દેવામાં આવી છે આજ જો જગ્યાએ
‘મોટી ઈમારત જોની છે આ દુલ સિવાય જો ગાણવાવનું એડે
નામનિશાન નથી રહ્યું’

* દાપાળી કરનાર ગાણુઓ ત્યારે વિમાનો ખાતે ત્યારે દાતરી હમેશા
જો જો હોં જો દેવિયામાં જાગે અને દાથો જાદાર લટકતો રાખે.
૧ દાપક=ચિત્ર
x આ કથામાં પાત્રોના સાચા નામ ન મળી ગઈથી કલ્પિત નામ
... છે.

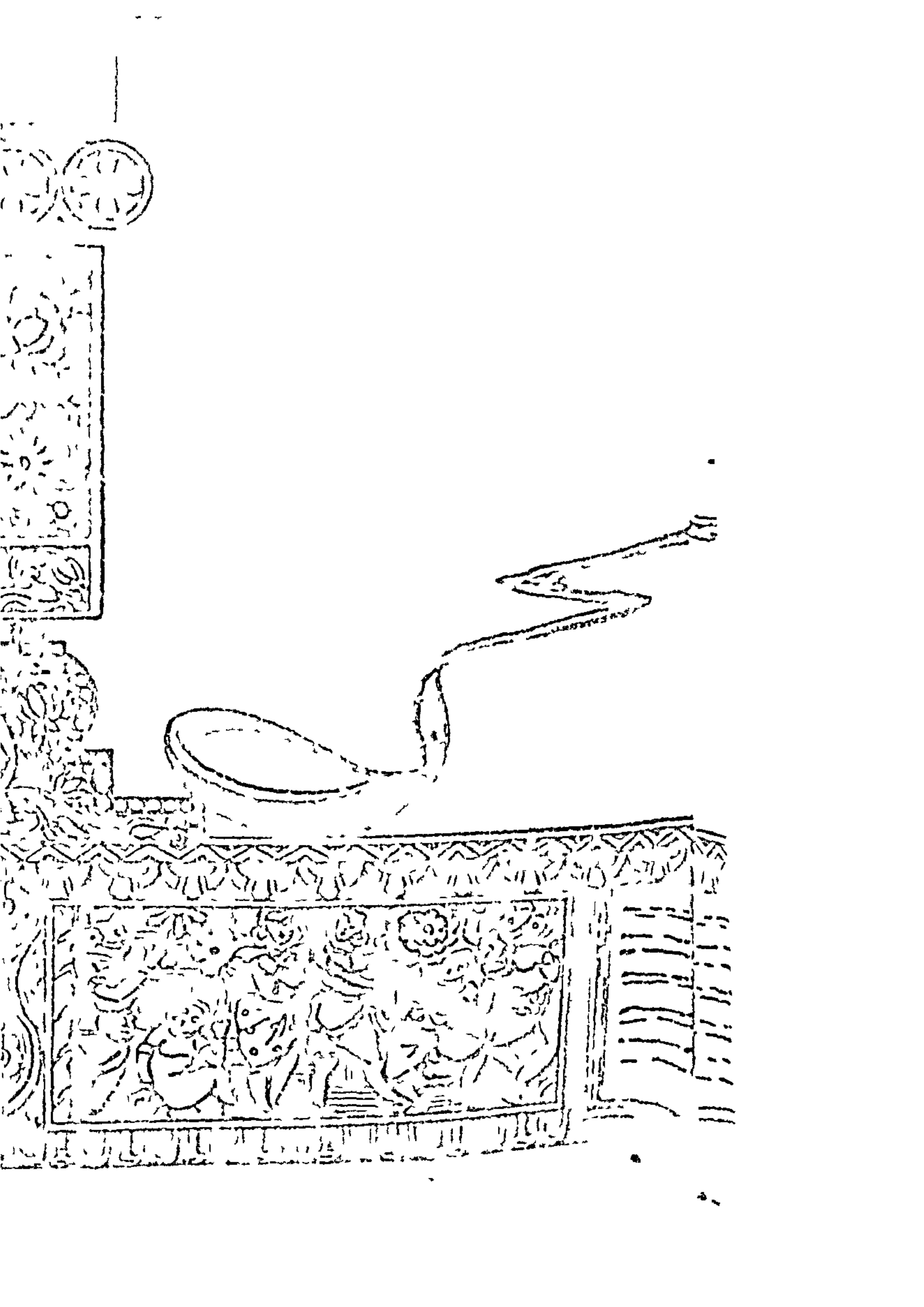
11

જીવનની ઊંચી કમા

૧૯૨૩માં શ્રી. કવેશ્વર મેવાણીએ પ્રાચીનપણા લોકસાહિત્યનું મૂલસરૂંગ ગંભીર કરવા માંડ્યું ત્યારથી ૧૯૪૭માં એમનું અવસાન થય ત્યાં મધ્યનાં ગોવીંદ્ર વર્મા દ્વારા આપેલ એ વિશિષ્ટ ઉપર એમને જાતે એક પુસ્તક લખ્યા છે તેમાં 'અમર', 'અત્યંત' અને 'અત્યંત' ગત' જેવા, આને નો આખા ગણતરમાં અત્યંત જાતે અત્યંત, લોકસાહિત્ય ને લોક-ગીતોના અત્યંત જાતે અત્યંત મુનિવર્સિટીને દ્વારા આવકાર પામીને અત્યંત અત્યંત અત્યંત અત્યંત પદ્મ 'લોકસાહિત્યનું સમાવેશ' (૧૯૨૨ વનવટ માધવવટ આખ્યાનો)ના સમાવેશ થઈ જાય છે.

લોકસાહિત્ય ઉપગત ગીતો-અગ્રે, વાગ્તાઓ, નાટ્યો, દત્તિદાસકથાઓ અને જીવનકથાઓના મળીને એમાં પુસ્તકોના અર્જક શ્રી. મેવાણી પાતાના લોકસાહિત્યના સમગ્ર વિશે કહે છે કે, 'આ સમગ્ર એક જ લોકસાહિત્યના જ નહિ. પરંતુ ગ્રામ્ય સાહિત્યની દુનિયામાં, શિયાળની નવી રચના આપીએ, નવનવા લેખકોનાં નવી-ધડતરમાં તેમ જ વિચાર-ધડતરમાં જે અત્યંત લીધું છે તેને, લેખકો અત્યંત અત્યંત અત્યંત, હું માગુ જીવનની જીવી કમાઈસમ લેખુ છું અને તેમાંથી નવું પ્રોત્સાહન પામું છું.'

મૂર્તિ મૂર્તિ
પ્રકાશક
મોહનદાસ

જીવનની ઊંચી કમાઈ

૧૯૨૩માં શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ કાઠિયાવાડના લોકસાહિત્યનું રીતસરનું અશોધન કરવા માડ્યું ત્યારથી ૧૯૪૭માં એમનું અવસાન થયું ત્યાં સુધીના ચોવીસ વર્ષો દરમિયાન એ વિષય ઉપર એમણે બત્રીસેક પુસ્તકો લખ્યા છે તેમાં 'રસધાર', 'બહારવટિયા' અને 'ગટિયાળી ગત' જેવાં, આજે તો આખા ગુજરાતમાં ચલણી બની ચૂકેલાં, લોકકથા તે લોકગીતોના સંગ્રહોથી માંડીને યુનિવર્સિટીને દ્વારે આવકાર પામીને અભ્યાસી રસિકોને પ્રિય થઈ પડેલ 'લોકસાહિત્યનું સમાલોચન' (હકુર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનો)નો સમાવેશ થઈ જાય છે.

લોકસાહિત્ય ઉપરાંત ગીતો-કાવ્યો, વારતાઓ, નાટકો, ઇતિહાસકથાઓ અને જીવનકથાઓના મળીને એમણે પુસ્તકોના સર્જક શ્રી મેઘાણી પોતાના લોકસાહિત્યના સંગ્રહો વિશે કહે છે કે, 'આ સંગ્રહોએ કેવળ લોકહૃદયમાં જ નહિ, પરંતુ શિષ્ટ સાહિત્યની દુનિયામાં, શિક્ષણની નવી ગચ્ચાતી ચોપડીઓમાં, નવનવા લેખકોના શૈલી-ઘડતરમાં તેમ જ વિચાર-ઘડતરમાં જે સ્થાન લીધું છે તેને, લેશમાત્ર અભિમાન કર્યા વિના, હું મારા જીવનની ઊંચી કમાઈસમ લેખું છું અને તેમાંથી નવું પ્રોત્સાહન પામું છું.'

ગૂર્જર ગ્રંથ
પ્રકાશક
ગાંધીસ્થ